

Видається з 1998 р. (до 2016 р. як "Вісник АПСВ ПФУ")

Вісник
*Академії праці, соціальних відносин
і туризму*

Journal
*of Academy of Labour,
Social Relations
and Tourism*

Visnyk
*Akademiyi pratsi,
sotsial'nykh vidnosyn
i turyzmu*

№ 3 2017

Фахове видання з економічних наук (затверджено наказом МОН України №1222 від 07.10.2016 р.)

Фахове видання з юридичних наук (затверджено наказом МОН України №1604 від 22.12.2016 р.)

Друкується за рішенням Вченої ради Академії праці, соціальних відносин і туризму
(протокол № 1 від 31.08.2017 р.)

Електронна версія "Вісника АПСВТ", умови публікації, архів номерів:

<https://www.socosvita.kiev.ua/publishing/bulletin>

Внесений у: РИНЦ (ліцензійний договір № 206-04/2013 р.), GoogleScholar, Directory of Research Journals
Indexing, ResearchBib

Видавець: Академія праці, соціальних відносин і туризму м. Київ, Кільцева дорога, 3-А, Київ-187

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого ЗМІ серія КВ № 21787-1168ПР від 21.12.2015 р.

© Редакційна колегія, 2017

© Автори статей, 2017

© Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2017

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Вікторія Буяшенко, д. філос. н., Академія праці, соціальних відносин і туризму — *голова редколегії журналу*

Економічні науки

Олена Корчинська, д. екон. н., Академія праці, соціальних відносин і туризму — *редактор тематичного випуску*

Марцін Бакієвіч, PhD з економіки, Варшавський педагогічний університет ім. Януша Корчака (Польща)

Руслан Буряк, д. екон. н., Національний університет біоресурсів і природокористування України

Зоя Васильченко, д. екон. н., Київський національний університет ім. Тараса Шевченка

Аркадіуш Дурасевіч, PhD з економіки, Варшавський педагогічний університет ім. Януша Корчака (Польща)

Віра Куценко, д. екон. н., Університет менеджменту освіти НАПН України

Лідія Романова, д. екон. н., Міжрегіональна академія управління персоналом

Ігор Чорнодід, д. екон. н., Академія праці, соціальних відносин і туризму

Катерина Якуба, д. екон. н., Академія праці, соціальних відносин і туризму

Юридичні науки

Юрій Оніщик, д. юрид. н., Академія праці, соціальних відносин і туризму — *редактор тематичного випуску*

Амір Алієв, д. юрид. н., Бакинський державний університет (Азербайджан)

Валерій Глушков, д. юрид. н., Академія праці, соціальних відносин і туризму

Олена Майданник, д. юрид. н., Академія праці, соціальних відносин і туризму

Олександр Мотлях, д. юрид. н., Національна академія внутрішніх справ МВС України

Олексій Остапенко, д. юрид. н., Національний університет «Львівська політехніка»

Сергій Петков, д. юрид. н., Донецький юридичний інститут МВС України

Олександр Світличний, д. юрид. н., Національний університет біоресурсів і природокористування України

Євген Соболев, д. юрид. н., Центральноукраїнський державний педагогічний університет ім. Володимира Винниченка

Соціальна робота

Олена Карагодіна, д. мед. н., Академія праці, соціальних відносин і туризму — *редактор тематичного випуску*

Ольга Безпалько, д. пед. н., Київський університет ім. Бориса Грінченка

Ренате Вайнола, д. пед. н., Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

Мірослав Гревінський, д-р габ., Варшавський педагогічний університет ім. Януша Корчака (Польща)

Сергій Дворяк, д. мед. н., Академія праці, соціальних відносин і туризму

Дар'я Завіршек, PhD з соціальної роботи, Університет Любляни (Словенія)

Анна Метері, PhD з соціальної роботи, Університет Тампере (Фінляндія)

Жанна Петрочко, д. пед. н., Інститут проблем виховання НАПН України

Тетяна Семигіна, д. політ. наук, Академія праці, соціальних відносин і туризму — *головний редактор журналу*

EDITORIAL BOARD

Victoriia Buiashenko, Dr. in Philosophy, Academy of Labour, Social Relations and Tourism – *Chair of the Editorial Board*

Economics

Olena Korchynska, Dr. in Economics, Academy of Labour, Social Relations and Tourism – *Editor of the special issue*

Marcin Bąkiewicz, PhD in Economics, Janusz Korczak Warsaw Pedagogical University (Poland)

Ruslan Buryak, Dr. in Economics, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Zoya Vasilchenko, Dr. in Economics, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Arkadiusz Durasewicz, PhD in Economics, Janusz Korczak Warsaw Pedagogical University (Poland)

Vira Kutsenko, Dr. in Economics, University of Education Management NAPS of Ukraine

Lidya Romanova, Dr. in Economics, Interregional Academy of Personnel Management

Igor Chornodid, Dr. in Economics, Academy of Labour, Social Relations and Tourism

Kateryna Yakuba, Dr. in Economics, Academy of Labour, Social Relations and Tourism

Legal Studies

Yurii Onishchyyk, Dr. in Law, Academy of Labour, Social Relations and Tourism – *Editor of the special issue*

Amir Aliyev, Dr. in Law, Baku State University (Azerbaijan)

Valeriy Glushkov, Dr. in Law, Academy of Labour, Social Relations and Tourism

Olena Maidannyk, Dr. in Law, Academy of Labour, Social Relations and Tourism

Olexandr Motlyah, Dr. in Law, National Academy of Internal Affairs, MIA of Ukraine

Olexiy Ostapenko, Dr. in Law, Lviv Polytechnic National University

Sergiy Pyetkov, Dr. in Law, Donetsk Law Institute of MIA of Ukraine

Olexandr Svitlychniy, Dr. in Law, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Euvgen Sobol, Dr. in Law, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Social work

Olena Karagodina, Dr. in Medicine, Academy of Labour, Social Relations and Tourism – *Editor of the special issue*

Olga Bezpalko, Dr. in Pedagogy, Borys Grinchenko Kyiv University

Renate Vaynola, Dr. in Pedagogy, National Pedagogical Dragomanov University

Miroslaw Grewiński, Dr.hab., Janusz Korczak Warsaw Pedagogical University (Poland)

Sergii Dvoriak, Dr. in Medicine, Academy of Labour, Social Relations and Tourism

Darja Zaviršek, PhD in Social Work, University of Ljubljana (Slovenia)

Anna Metteri, PhD in Social Work, University of Tampere (Finland)

Janna Petrochko, Dr. in Pedagogy, Institute of Education NAPS of Ukraine

Tetyana Semigina, Dr. in Political Sciences, MSW, Academy of Labour, Social Relations and Tourism – *Editor-in-Chief of the Journal*

Зміст

СЛОВО ВІД РЕДАКЦІЇ

Олена Карагодіна

«Академізація» спеціальності як виклик для українських шкіл соціальної роботи 7

ОЦІНКА ІНТЕРВЕНЦІЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Iryna Demchenko, Maryna Varban, Natalia Bulyga, Larysa Holtsas

Gender-sensitive harm reduction interventions in Ukraine: clients' perspective 12

Вадим Лютий

Вплив програм соціальної допомоги на життєдіяльність сімей внутрішньо переміщених осіб 26

ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАКТИК

Катерина Єрошенко

Параюридична практика: чого може навчитися з міжнародного досвіду українська соціальна робота? 38

Nataliia Gurzhiy

Consumer awareness on non-medical interventions for autistic children and adults in Ukraine 48

ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ФЕНОМЕНІВ

Наталія Дмитрук

Між матеріалізмом і постматеріалізмом: ціннісні орієнтації сучасної української молоді 57

ОСВІТОЛОГІЧНІ СТУДІЇ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

Наталія Коляда, Оксана Кравченко

Нормативні та прикладні аспекти забезпечення якості підготовки соціальних працівників 68

Оксана Пожидаєва, Тетяна Семигіна

Як навчати соціальній роботі дорослих? (З досвіду ваучерної програми професійного навчання осіб старше 45 років) 78

РЕЦЕНЗІЯ

Sergii Dvoriak

Social work and combating the global epidemic of HIV 91

ПРОГРАМНІ ДОКУМЕНТИ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Документ Міжнародної асоціації шкіл соціальної роботи щодо досліджень у соціальній роботі	93
---	----

НАУКОВЕ ЖИТТЯ АКАДЕМІЇ

Олена Карагодіна

Круглий стіл «Запровадження програм підготовки докторів філософії з соціальної роботи»	95
--	----

<i>Оголошення про конкурс праць молодих науковців</i>	98
---	----

Слово від редакції

«АКАДЕМІЗАЦІЯ» СПЕЦІАЛЬНОСТІ ЯК ВИКЛИК ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ ШКІЛ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

«ACADEMIZATION» OF THE SPECIALITY AS A CHALLENGE FOR UKRAINIAN SCHOOLS OF SOCIAL WORK

Олена Карагодіна

Редактор тематичного випуску «Вісника Академії праці, соціальних відносин і туризму»

Olena Karagodina

Editor of the special issue, Journal of the Academy of Labour, Social Relations and Tourism

 orcid.org/0000-0002-7412-5178

 karagodina.og@socosvita.kiev.ua

Впровадження норм нової редакції Закону України «Про вищу освіту» (2014) [1] спричинило, нарешті, довгоочікувані науковою спільнотою зміни в системі навчання соціальних працівників: з переходом до трирівневої моделі вищої освіти соціальна робота ввійшла до переліку спеціальностей третього (освітньо-наукового) рівня підготовки. Попри багаторічне обговорення доцільності відкриття аспірантури з соціальної роботи (програм підготовки докторів філософії) і нагальну потребу численних кафедр соціальної роботи у поповненні новими науково-педагогічними кадрами, професійна спільнота переживає наразі непростий період пошуку відповідей на численні концептуальні й технічні питання, головне з яких – як забезпечити належну якість підготовки майбутніх докторів філософії, відповідну міжнародним стандартам і локальним професійним запитам? [2]. Отримавши ліцензії на навчання здобувачів наукового ступеня, кафедри опинились у ситуації певної невизначеності, адже чинні законодавчі норми не охоплюють багатьох важливих складників організації освітнього процесу. Які змістові характеристики мають принципово відрізняти програми підготовки докторів філософії від аспірантури минулих років? Яким чином регламентуватиметься створення рад із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії? Чи залучатимуться до оцінювання якості (опонування) дисертацій представники міжнародної професійної спільноти? Як організувати викладання певних дисциплін освітньої програми залученими фахівцями? Як забезпечити належний рівень дисертаційних досліджень без усталеної системи фінансування вузівської науки? Загальноорганізаційні проблеми ускладнюють розв'язання низки завдань, спричинених ситуацією «ми робимо це вперше»: потрібно дійти згоди стосовно того, якою є методологія досліджень у соціальній роботі; якими мають бути вимоги до наукових публікацій, що відбивають результати дисертаційних досліджень, і як забезпечити їх дотримання; як організувати дієву (неформальну) етичну експертизу наукових розвідок та ін. [3; 4].

Проблема забезпечення якості наукових публікацій із соціальної роботи посідає у сучасних фахових дискусіях особливе місце. Науковий текст – це основний інструмент комунікації, що, окрім презентації конкретних наукових фактів, характеризує автора як суб'єкта загальної наукової культури й водночас висвітлює його персональну дослідницьку позицію та унікальність. Одна з найважливіших ознак наукового тексту – відповідність певній методології. Однак методологічна платформа досліджень із соціальної роботи

залишається дискусійною для викладачів українських ВНЗ, які мають освіту з декількох спеціальностей і є послідовниками різних наукових шкіл з їхніми власними дослідницькими традиціями [2; 3]. Відповідно до визначення Міжнародної асоціації шкіл соціальної роботи (МАНСР), дослідження у сфері соціальної роботи послуговуються широким спектром методологічних підходів і методів, що дозволяють охопити різноманіття реальності та відмінність способів її пізнання [5]. За її цілковитої многозначності, така концептуалізація наукового дискурсу, звісно, не передбачає відмови від загальних принципів наукового пошуку, основних складників дизайну наукового дослідження та усталених норм оприлюднення отриманих даних. Проте аналіз змісту сучасних українських наукових публікацій з соціальної роботи та досвід власної редакторської практики дають підстави засвідчити низький рівень методологічної культури частини авторів, брак їхньої готовності до конструктивного сприйняття рекомендацій рецензентів, а також непоодинокі випадки порушення правил академічної доброчесності [6]: за нашими спостереженнями, частка текстів поданих до редакції статей, що ідентифікується в ході перевірки на ідентичність як плагіат, в окремих випадках сягає 80-90%. Хоч маємо відзначити, що низька якість досліджень в соціальній роботі не є проблемою, унікальною для України. Так, на думку М. Горварда та Е. Герленда, американським науковцям слід якнайшвидше вжити заходів щодо мінімізації шахрайства, недбалого експертного оцінювання й оприлюднення неперевічених даних, що набувають характеру епідемії в науці, поширюючись і на сферу соціальної роботи [7]. Відтак, прагнучи запровадити програми підготовки докторів філософії з соціальної роботи, маємо насамперед подбати про напруження єдиних методологічних засад, забезпечення якості й дотримання етичних норм наукових досліджень та публікації їх результатів.

На нашу думку, питання функціонування етичних норм наукових розвідок виходить далеко за межі проблеми створення системи етичної експертизи наукових досліджень з соціальної роботи. Встановлення вимоги щодо обов'язкового обговорення етичних аспектів кожного наукового дослідження та моніторингу дотримання етичних стандартів на етапах реалізації наукових проектів торуватиме шлях до глибшого розуміння методологічних проблем, досягнення балансу між різними векторами практики соціальної роботи – забезпеченням соціального блага та добробуту окремих членів суспільства [8].

Розглядаючи проблеми досліджень з соціальної роботи в сучасній Україні крізь призму позиції редактора періодичного наукового видання, слід зазначити, що найбільш вагомим, «базованим на доказах» результати зазвичай презентують автори – учасники масштабних дослідницьких проектів, фінансованих міжнародними донорськими організаціями. Вимоги до таких розвідок до певної міри компенсують брак власних стандартів дослідницької діяльності в сфері соціальної роботи, однак не можуть бути єдиним орієнтиром для їхньої роботи. В силу щільних зв'язків між дослідженнями та практикою соціальної роботи [5] буквальне «копіювання» процедур та методів досліджень, запроваджених і апробованих в інших країнах, імовірно, виявлятиметься для України недоцільним і неможливим – подібно до того, як стратегії впровадження пріоритетів світової соціальної роботи не можуть бути безпосередньо відтворені в різних соціально-культурних умовах, оскільки мають бути наповнені «локальним культурним змістом» [3, с. 9]. Адаптація стандартних дослідницьких процедур до місцевих умов лишається актуальною проблемою наукового дискурсу й, водночас, практики, а відтак може бути предметом спеціальних наукових розробок.

Огляд матеріалів цього номеру. Поточне число Вісника є першим в історії існування журналу тематичним збірником із соціальної роботи. Його відкриває рубрика «Оцінка інтервенцій соціальної роботи», що презентує результати двох масштабних досліджень, проведених в Україні коштом міжнародних донорських організацій. Стаття *Ірини Демченко, Марини Варбан, Наталії Булиги та Лариси Гольцас* висвітлює дані щодо проекту ProfiGender, реалізованого в Україні п'ятьма неурядовими організаціями за підтримки Міжнародного благодійного фонду «Альянс громадського здоров'я» з метою зменшення шкоди від вживання наркотиків ін'єкційним шляхом жінками у Кривому Розі, Кременчуці, Одесі та Києві. Дослідження проведене на основі «pre-post» дизайну з використанням кількісних та якісних методів отримання даних на вибірці понад 2700 жінок, залежних від опіоїдів. Схожий дизайн покладено в основу розвідки, про яку йдеться в статті *Вадима Лютого* «Вплив програм соціальної допомоги на життєдіяльність сімей внутрішньо переміщених осіб», що відбиває результати оцінювання наслідків програми соціальної допомоги, до якої у Дніпропетровській, Донецькій та Харківській областях було залучено близько трьох тисяч сімей переселенців із зони військового

конфлікту на сході України та з Криму. Дослідженням засвідчено низку фактів, важливих для формування загальної стратегії допомоги внутрішньо переміщеним особам в Україні, зокрема, доведено, що програми соціальної допомоги мають поєднуватись з іншими втручаннями, спрямованими на активізацію й насаження переселенців, сприяння їхній самоорганізації та включення в життєдіяльність місцевих громад.

Стаття «Параюридична практика: чого може навчитися з міжнародного досвіду українська соціальна робота?» відбиває погляд студентки програми підготовки докторів філософії з соціальної роботи **Катерини Єрошенко** на перспективу розбудови в Україні мережі параюридичних послуг. На думку авторки, параюридичні послуги відповідають компетенціям соціальних працівників і, будучи апробованими в пілотних проектах, у подальшому можуть бути запроваджені, насамперед, у віддалених територіальних громадах, що відчувають брак доступу до кваліфікованої юридичної допомоги. Ця робота базується на аналізі розвитку параюридичної практики в Індонезії, Південній Африці та США і спрямована на виявлення тієї моделі нового виду послуг, що найбільшою мірою відповідає українському соціально-культурному контексту. Методологічно близькою до неї є наступна публікація цього числа (*авторка Наталія Гуржій*), в якій йдеться про поінформованість споживачів про немедичні послуги, що надаються дітям та дорослим з аутизмом. Ця розвідка є надзвичайно актуальною з огляду на перспективи реформування системи медичної допомоги в Україні, зокрема, розширення спектру послуг особам з вадами психічного здоров'я за рахунок розвитку немедичних втручань, організованих відповідно до принципів міжсекторної взаємодії.

Стаття **Наталі Дмитрук** «Між матеріалізмом і постматеріалізмом: ціннісні орієнтації сучасної української молоді» побудована відповідно до класичної методології соціологічних досліджень і відбиває результати інтерв'ювання репрезентативної вибірки молодих людей – громадян України віком від 14 до 34 років впродовж 2016-2017 рр. Найбільш соціально значущі показники – дані щодо почуття соціальної відповідальності опитаних, їхньої орієнтації на самостійне забезпечення якості власного життя, інтересу молодих людей до політичних процесів у країні – подані у динаміці й дозволяють авторці зробити деякі припущення щодо перспектив соціальної активності цієї частини українського населення.

Завершує добірку оригінальних статей рубрика «Освітологічні студії у соціальній сфері», що об'єднує розвідки з проблем забезпечення якості професійної підготовки соціальних працівників у вищому навчальному закладі. На основі досвіду навчання студентів спеціальності «Соціальна робота» в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини автори статті «Нормативні та прикладні аспекти забезпечення якості підготовки соціальних працівників» **Наталія Коляда** та **Оксана Кравченко** обґрунтовують висновок про те, що в основу розробки і впровадження якісних освітніх програм має бути покладені перенесення уваги з процесу навчання на його результат, пошук ефективніших механізмів формування професійних компетентностей, насамперед, через застосування нових технологій практичної підготовки. Про актуальність осучаснення практичного компоненту навчання соціальній роботі у ВНЗ йдеться і в статті **Тетяни Семизіної** та **Оксани Пожидаєвої**, які розглядають проблемні питання освітніх програм для людей старше 45 років, відкритих відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 20.03.2013 р. № 207 «Про затвердження порядку видачі ваучерів для підтримання конкурентоспроможності осіб на ринку праці». За даними авторів, робота з цією категорією студентів є достатньо результативною внаслідок високого рівня їхньої вмотивованості до навчання, допитливості й старанності, але спонукає викладачів спиратись на сучасні теорії й технології андрагогіки та модернізувати освітній процес з врахуванням запитів, освітнього і життєвого досвіду слухачів.

У рубриці «Рецензія» розміщено аналітичний огляд збірки наукових публікацій за загальною редакцією Марка Генріксона «Наближаючи нуль – глобальна соціальна робота відповідає на ВІЛ» («Getting to Zero – Global Social Work Responds to HIV») [10], виданої 2017 р. Агенцією ООН з питань ВІЛ/СНІДу (ЮНЕЙДС) та Міжнародною асоціацією соціальних працівників (автор рецензії – **Сергій Дворяк**). Тексти збірки скеровані концепцією ЮНЕЙДС, що проголошує «нуль випадків нового інфікування, нуль випадків дискримінації, нуль випадків смертей від СНІДу», і презентують результати аналізу політики та дослідження інтервенцій у Бразилії, Індії, Канаді, Мозамбіку, Німеччині, Південній Африці, Румунії, США та інших країнах. Рецензент звертає увагу, що матеріали книжки демонструють розмаїття, строкату, неоднозначну роль соціальних працівників у протидії глобальній епідемії ВІЛ/СНІДу, окреслюють соціальні проблеми і виклики, психосоціальний, економічний та правовий контекст, який формує відповіді суспільства на ВІЛ.

Закривають тематичне число матеріали, які визначають перспективи розвитку досліджень у соціальній роботі в Україні: програмний документ МАШСР щодо досліджень у соціальній роботі та інформація про одну з нещодавніх наукових подій Академії – роботу круглого столу «Запровадження програм підготовки докторів філософії з соціальної роботи», що зібрав представників українських вищих навчальних закладів – ліцензіатів нових освітньо-наукових програм задля обговорення проблем їх імплементації.

Отже, поточна добірка наукових публікацій піднімає низку актуальних питань у сфері практики та навчання соціальних працівників і відбиває розмаїття наукових підходів до їх дослідження й розв'язання. Ми оприлюднюємо ці матеріали з надією, що вони прислужаться розвитку методологічної культури українських дослідників і сприятимуть становленню академічного статусу соціальної роботи в Україні.

Перелік літератури та джерел інформації

1. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. (ред. від 05.01.2017) № 1556-VII. URL: www.zakon.rada.gov.ua/go/1556-18 (дата звернення 18.09.2017).
2. Semigina T., Kabachenko N., Boyko O. Piloting a social work doctoral programme: Ukraine's vignette // *European journal of Social Work*. 2017. Vol. 20 (2). P. 265-276.
3. Карагодіна О., Пожидаєва О. Запровадження програм підготовки докторів філософії з соціальної роботи: аналіз поточної ситуації // *Вісник АПСВТ*. 2017. №1. С. 85-91.
4. Семігіна Т. Програми підготовки докторів філософії – виклик для університету? // АПСВТ: Круглий стіл «Запровадження програм підготовки докторів філософії з соціальної роботи». 2017. URL https://www.socosvita.kiev.ua/round_table_16_05_17 (дата звернення: 20.08.2017).
5. The IASSW Statement on social work research /RC 9 July 2014.URL <https://www.iassw-aiets.org/the-iassw-statement-on-social-work-research-july-2014> (дата звернення: 10.08.2017).
6. Буяшенко В. Соціальна відповідальність: від дискурсу до практики // *Вісник АПСВТ*. 2017. №1. С. 6-9.
7. Howard M. O., Garland, E. L. Social Work Research: 2044 // *Journal of the Society for Social Work and Research*. 2015. Vol. 6(2), 176-200. URL <http://www.journals.uchicago.edu/doi/full/10.1086/681099> (дата звернення: 20.08.2017).
8. Antle B. J., Regehr C. Beyond Individual Rights and Freedoms: Metaethics in Social Work Research // *Social Work*. 2003. Vol. 48 (1). 135-144.
9. Семігіна Т. В. Міжнародна соціальна робота: глобальні пріоритети соціального розвитку і нове визначення соціальної роботи // *Вісник АПСВ*. 2015. № 1. С. 6-11.
10. Getting to zero: Global social work responds to HIV / Ed. by Henrickson, M., Chipanta, D., Lynch, V., Muñoz Sanchez, H., Nadkarni, V., Semigina, T., & Sewpaul, V. Geneva: UNAIDS and IASSW, 2017. URL: http://www.unaids.org/sites/default/files/media_asset/Global-social-work-responds-to-HIV_en.pdf (дата звернення: 29.08.2017).

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2017). *Pro vyshchuosvitu: Zakon* [Law on Higher Education]. Retrieved from: www.zakon.rada.gov.ua/go/1556-18.
2. Semigina, T., Kabachenko, N. & Boyko O. (2017). Piloting a social work doctoral programme: Ukraine's vignette. *European journal of Social Work*, 20 (2), 265-276.
3. Karagodina, O. & Pozhydayeva, O. (2017). Zaprovdzhennya prohram pidhotovky doktoriv filosofiyi z sotsial'no yiroboty: analiz potochnoyi sytuatsiyi [Implementation of Doctoral Programs in Philosophy of Social Work: An Analysis of the Current Situation]. *Visnyk Akademiyi pratsi, sotsial'nykh vidnosyn i turyzmu*, 1, 85-91.
4. Semigina, T. (2017). *Prohramy pidhotovky doktoriv filosofiyi – vyklyk dlya universytetu?* [Doctoral PhD Program - Challenge for University?]. Retrieved from: https://www.socosvita.kiev.ua/round_table_16_05_17.
5. IASSW (2014). *The IASSW Statement on social work research*. Retrieved from: <https://www.iassw-aiets.org/the-iassw-statement-on-social-work-research-july-2014>.
6. Buyashenko, V. (2017). Sotsial'na vidpovidal'nist': vid dyskursu do praktyky [Social Responsibility: From Discourse to Practice]. *Visnyk Akademiyi pratsi, sotsial'nykh vidnosyn i turyzmu*, 1, 6-9.
7. Howard, M. O. & Garland, E. L. (2015). Social Work Research: 2044. *Journal of the Society for Social Work and Research*, 6(2), 176-200. Retrieved from: <http://www.journals.uchicago.edu/doi/full/10.1086/681099>.
8. Antle, B. J. & Regehr, C. (2003). Beyond Individual Rights and Freedoms: Metaethics in Social Work Research. *Social Work*, 48 (1), 135-144.

9. Semigina, T. V. (2015). Mizhnarodna sotsial'na robota: hlobal'ni priorytety sotsial'noho rozvytku i nove vyznachennya sotsial'noyi roboty [International social work: global priorities of social development and a new definition of social work]. *Visnyk APSV*, 1, 6-11.
10. Henrickson, M., Chipanta, D., Lynch, V., Muñoz Sanchez, H., Nadkarni, V., Semigina, T., & Sewpaul, V. (Eds.). (2017). *Getting to zero: Global social work responds to HIV*. Geneva: UNAIDS and IASSW. Retrieved from: http://www.unaids.org/sites/default/files/media_asset/Global-social-work-responds-to-HIV_en.pdf.

Оцінка інтервенцій соціальної роботи

УДК 364.4:316-346(477)

**GENDER-SENSITIVE HARM REDUCTION INTERVENTIONS IN UKRAINE:
CLIENTS' PERSPECTIVE**

**ГЕНДЕРНО-ЧУТЛИВІ ІНТЕРВЕНЦІЇ ЗМЕНШЕННЯ ШКОДИ В УКРАЇНІ:
ПОГЛЯД КЛІЄНТІВ**

Iryna Demchenko

PhD in Economics, Head of Sotsioconsulting Analytical Centre

Ірина Демченко

канд. екон. наук, директор аналітичного центру «Соціоконсалтінг»

Maryna Varban

PhD in Psychology, Programme Manager, International Charitable Fund 'Alliance for Public Health'

Марина Варбан

канд. психол. наук, програмний менеджер Міжнародного благодійного фонду

«Альянс громадського здоров'я»

 varban@aph.org.ua

Natalia Bulyga

PhD in Sociology, manager of Sotsioconsulting Analytical Centre

Наталія Булига

канд. соціол. наук, менеджер аналітичного центру «Соціоконсалтінг»

Larysa Holtsas

Manager of Sotsioconsulting Analytical Centre

Лариса Гольцас

менеджер аналітичного центру «Соціоконсалтінг»

Abstract

The paper presents finding of the research that was conducted in 2016 in two waves (base-line and follow-up) and aimed at evaluation of the ProfiGender project outcomes. This project has being implemented by five NGOs in different regions of Ukraine with support from linternational Charitable Fund «Alliance for Public Health». The focal targeted group of the project consisted of women who inject drugs, as they face different risks, including higher HIV transmission risks. In addition to general prevention services (distribution of syringes/condoms/lubricants and counseling by social workers), each organization offered a number of additional services demanded by clients, commonly through other projects and using additional NGO-based resources.

When responding to the survey question about services provided as part of the ProfiGender project, the most frequently mentioned service was access to syringes and condoms.

Counseling by social workers or other staff members on a range of topics of interest to clients is one of the key services within the framework of the ProfiGender project. The baseline survey findings reveal that three quarters of all respondents (74%) expressed a desire to receive information on safer drug use, and nearly half of them (49%) – on safe sexual behavior. In the final survey, during the month preceding the survey, social workers reported discussing at least one topic related to safer drug use with 80% of all respondents surveyed and at least one topic related to safe sexual behavior – with 72% of all those surveyed.

Clients reported positive experiences with service delivery, specifically in regards to the atmosphere in the organization and the staff's communication skills.

The research findings indicate that the project has a primarily positive impact on NGO clients involved. For example, during the baseline survey, two thirds of respondents reported never getting tested for HIV (21%) or doing that more than a year ago (44%). After participation in the project, 2% of all respondents remained untested with another 10% reporting getting tested more than a year ago.

Recommendations on how to expand the range of services with regard to the research findings are provided.

Анотація

У статті представлено результати дослідження, проведеного у 2016 р. двома хвилями та спрямованого на оцінку результатів проекту ProfiGender. Цей проект реалізується в Україні п'ятьма неурядовими організаціями за підтримки Міжнародного благодійного фонду «Альянс громадського здоров'я». Цільова група проекту складалася з жінок, які вживають ін'єкційні наркотики.

Окрім загальних профілактичних послуг (надання шприців /презервативів / лубрикантів та консультування) кожна організація пропонувала низку додаткових сервісів. Дослідження виявило, що найзатребуванішою послугою був доступ до шприців та презервативів.

Результати базового дослідження показали, що три чверті всіх респондентів висловили бажання отримувати інформацію про безпеку вживання наркотиків, а майже половина з них – про безпечну сексуальну поведінку.

Проект мав переважно позитивний вплив на клієнтів. Наприклад, під час базового опитування дві третини респондентів повідомили, що ніколи не проходили тестування на ВІЛ або робили це більше, ніж рік тому. Після участі у проекті 2% респондентів залишилися неперевіреними, ще 10% респондентів отримали тестування більше, ніж рік тому.

Key words:

narm reduction, gender-sensitive services, women who inject drugs, project evaluation.

Ключові слова:

зменшення шкоди, гендерно-чутливі послуги, жінки, які вживають ін'єкційні наркотики, оцінка проектів.

Інформація про рукопис

Надійшов до редакції:
25.06.2017

Рецензований: 7.07.2017

Подано доопрацьовану версію:
7.08.2017

Прийнятий до друку:
15.08.2017

Introduction

Ukraine is one of the most HIV-affected countries in Europe with more than one percent of adult population currently living with human immunodeficiency virus (HIV) infection. Injecting drug use remains the driving force behind the epidemic with drug injectors traditionally being largely male. However, currently, there has been an increase in new HIV infections among women who inject drugs (hereafter – female IDUs), now accounting for nearly half of all HIV infections within this group and rising (*Ministry of Health of Ukraine, 2016*).

The exact number of female IDUs living with HIV/AIDS is unknown, partially because many of them remain reluctant to report their drug use to healthcare providers. They might have been infected either due to parenteral transmission of the virus in drug use settings, or due to transmission through sexual contact with a man who injects drugs.

Studies conducted in Ukraine (*Burruano & Kruglov, 2009; Corsi, Dvoryak, Garver-Apgar et al., 2014*) and world-wide (*El-Bassel, Terlikbaeva & Pinkham, 2010; Loeliger, Marcus, Wickersham, Pillai, Kamarulzaman, Altice, 2015*) show that men and women who inject drugs are likely to face different risks, as female IDUs' behavior is associated with more HIV transmission risks compared to that of their male counterparts. Women are more likely to have drug-using sex partners. In addition, from a biological perspective, women tend to show greater vulnerability to HIV transmission than men. Women are more likely to need help injecting, to use drugs in the context of a sexual relationship, and to rely on a man to obtain or cook drugs. All these factors increase women's vulnerability to HIV. The gaps in the gender-based services within harm reduction projects act as barriers to halting the epidemic.

Researchers pointed out that the development and/or implementation of interventions that facilitate women and girls engaging harm reduction treatments that address their roles within society, work, and family/relationships, as well as outcome evaluation of these interventions is crucial (*Springer, Larney, Alam-mehrjerdi, Altice, Metzger & Shoptaw, 2015*). Based on the findings of the formative research in Ukraine with a focus on gender-oriented projects and services conducted in 2015, compared to men, female IDUs reported the need for: 1) obtaining counseling from psychologists and physicians; 2) developing communication skills to effectively deal with family members, doctors; 3) having a safe space; 4) activities that increase their self-confidence and enhance their sense of usefulness (*Shulga, Varban, Yaremenko & Demchenko, 2015*).

In 2016, the International Charitable Fund 'Alliance for Public Health' (hereafter – Alliance Ukraine)¹ started the implementation of the *Capacity Development for Quality-Assured Gender-Sensitive Harm Reduction Interventions in Ukraine (or ProfiGender project)* aimed at ensuring that women, men, and other epidemiologically significant segments of populations comprising people who inject drugs and their sexual partners have equal access to gender-sensitive and quality-assured HIV prevention and care in Ukraine.

This paper presents selected findings of monitoring and evaluation of the *ProfiGender* project implementation in 2016 by HIV-service NGOs in five regions of Ukraine where the project was implemented. The main focus of the paper is on women's views regarding services they are receiving and their expectation from social workers. The behavior patterns of the female IDUs who were surveyed are also described. The full report on the monitoring research was disseminated in 2017 (*Demchenko, Varban, Bulyga & Holtsas, 2017*).

Background information on the project

The key objectives and tasks of the project funded by «Expertise France 5% Initiative» were as follows: 1) to develop and introduce gender policy, procedures and gender-sensitive services in NGOs to achieve technical excellence in implementing a gender-sensitive approach to harm reduction programs; 2) to inform and train the NGOs' staff to apply gender policy and procedures in delivering gender-sensitive services; 3) to scale up the coverage of women who inject drugs and their sexual partners with basic harm reduction services.

¹ The International Charitable Foundation «Alliance for Public Health» (formerly known as the International Charitable Foundation «International HIV/AIDS Alliance in Ukraine» until November 2015) is a leading non-governmental professional organization making a significant impact on the epidemics of HIV/AIDS, tuberculosis, viral hepatitis and other socially dangerous diseases in Ukraine.

The *ProfiGender* project built up its activities in order to: a) engage with women who inject drugs and their sexual partners within the project for in-depth interviewing and prevention service delivery; b) train women who inject drugs and their sexual partners in safer drug use and safer sexual behavior, as well as in developing skills for disseminating preventive information within their social networks and involving their peer IDUs and their sexual partners into the project; c) deliver NGO-client follow-up services associated with rapid testing for HIV and hepatitis via a social worker and access to prevention materials; d) refer project-supported women clients to other social and medical services and projects that service female drug injectors in the inner city; e) facilitate skills development toward the adoption of safe sexual and drug use practices and safe social behaviors in female IDUs.

The project had two components – the mandatory for all implementing organizations and the selective. The mandatory component consisted of:

- enrolling clients using the modified peer-driven intervention method, including: surveying, peer-to-peer training, knowledge testing, motivation for counseling and assisted testing employing rapid HIV tests, enrolling into a harm reduction program, etc.;

- individual training of clients including, among others, the topics least covered during the previous activities (Alliance-prepared training module is used);

- practicing the skills of safe behaviors, forming clients' strong adherence to the harm reduction program using group, individual consultations, mini trainings, peer support groups, innovative methods (such as the MeNew game);

- training clients using structured group sessions specifically adapted for this project (Alliance-developed training module is used);

- counseling couples (Alliance-developed training module is used);

- assistance in HIV and hepatitis-testing; provision of services and referring clients to other services of harm reduction projects;

- case management – follow up of specific cases of clients to resolve the individual needs of clients who have been tested HIV positive (such as confirmation of the test result, registration with a dispensary, prescription of antiretroviral treatment, promoting adherence to antiretroviral treatment, etc.).

The non-compulsory interventions (up to 15% within the project) might include: organization of a station for provision of specific services for female IDUs; individual and group counseling by specialists (doctor, lawyer, psychologist) according to clients' needs; organization of a women development club; organization of a daycare room for children; assistance in receiving humanitarian aid; assistance in receiving household help, etc. (Alliance for Public Health, 2017).

Research methodology

The research was based on before-after design (the research activities were conducted in two stages: prior to the project in February- May 2016 and during the final stage of project implementation in June- September 2016).

This study was carried out using both quantitative and qualitative research methods.

1. Structured face-to-face interviews with NGO clients participating in the *ProfiGender* project. The study was conducted in two waves of interviews: at the start of the *ProfiGender* project (baseline client survey) and three months after the first wave (final client survey). The final survey was conducted to interview clients who had participated in the baseline survey. Both waves of surveys were conducted using research instruments based on similar blocks of questions. The *ProfiGender* project clients were surveyed by NGO staff.

Sampling was purposive, based on sex (gender) and having/not having a sexual partner. The total number of respondents for the baseline survey was 2,751 (roughly, 500 women and 50 men in each implementing NGO), while number of respondents for the final survey was 2,312 (drop-out losses varied across different NGOs and were 2-16%, while this figure at *Convictus Ukraine* was at 47%). Information on study respondents is presented in table 1.

2. Focus groups with NGO women clients were conducted after completion of the first stage of the *ProfiGender* project in 2016. A total of five focus group discussions (FGD) were held for the study's purposes (one group by each organization). Women clients were recruited through the efforts of NGO staff. Only women were invited to participate in the focus group discussions. In total, 40 women clients took part in the focus group sessions.

Table 1. Sampling Distribution

City	Name of NGO	Total Clients Participating in the <u>Baseline</u> Survey, Respondents	Total Clients Participating in the <u>Final</u> Survey		NGO Clients <u>NOT</u> Participating in the Final Survey	
			Resp.	%	Resp.	%
Kyiv	CF Public Health	548	463	84	85	16
Khmelnytskyi	NGO Viktoriia (Resocialization Center for Drug-Addicted Youth)	551	542	98	9	2
Odesa	CF The Way Home	551	496	90	55	10
Kyiv	Convictus Ukraine (All-Ukrainian Charitable Organization)	549	292	53	257	47
Kropyvnytskyi	CF Return to Life	552	519	94	33	6
TOTAL		2,751	2,312	84	439	16

Ethical research guidelines were aligned with the Professional Code of Ethics adopted by the Sociological Association of Ukraine and the Declaration of Helsinki as a statement of principles for research ethics. To protect the rights of human research participants, empirical research data were collected, stored, and analyzed in accordance with the ethical standards and principles of informed consent, anonymity, and confidentiality. Before the interview, each respondent provided verbal informed consent and received a reward for participating in the research project.

Prior to the discussion, verbal informed consent for audio-recording was obtained from each FGD participant. All interviewers and facilitators involved in the study had to sign a nondisclosure agreement to safeguard the confidentiality of the information obtained in the course of the research.

Key findings

The research findings indicate that the project has a primarily positive impact on NGO clients served by this project.

Project Services

By and large, the clients' needs are outside the scope of the basic package of HIV services. Thus, the following services are found to be in highest demand among the NGO clients surveyed:

- Distribution of consumable supplies: syringes (39% of all respondents report using this service (being provided with free syringes) and are willing to access it in the future, while 9% report not using this service but being willing to access it in the future). Similar figures for those wishing to obtain condoms were 34% and 9%, respectively, lubricants - 26% and 11%, respectively, and pregnancy test kits - 1% and 31%, respectively;
- HIV testing (22% of all respondents report being willing to access this service and using it, while 26% report not using this service but being willing to access it in the future). As far as tests for other infections were concerned, the figures were 8% and 44%, respectively;

- Consultations from physicians: gynecologists (1% respondents report using this service and are willing to access it in the future, while 32% have not accessed this service but would like to in the future). Similar figures for infectious disease specialists were 3% and 17%, respectively; substance abuse specialists - 1% and 18%, respectively; TB and lung disease specialists - 2% and 15%, respectively; surgeons, dental care specialists, etc. - 0% and 4%, respectively;

- Counseling by social workers (29% of all respondents report using this service and are willing to access it in the future, whereas 11% have not accessed this service but would like to). Similar figures for those wishing to access counseling by psychologists were 10% and 19%, respectively;

- Training and workshop events on health education topics (those who have attended such events and are willing to attend them in the future accounted for 2% of all respondents, whereas those who have not attended them but would like to accounted for 26%). Similar figures for those wishing to access couples counseling were 1% and 9%, respectively; mutual help groups - 1% and 15%, respectively; viewing videos on health education topics - 0% and 17%, respectively;

- Assistance and support related to substance addiction treatment and linkage to SMT (those who have received this service and are willing to access it in the future - 0%, whereas those who have not received it but would like to accounted for 8%); linkage to other health care providers (1% and 5%, respectively).

However, some clients' needs for services still remain unmet. Most commonly, this is due to clients' somewhat high expectations. Many of them think that, similar to a magic wand, a community-based organization is there to address a wide spectrum of their needs, starting with providing consumable supplies and doctor consultations and finishing with providing legal assistance and social support.

Counseling by social workers or other staff members on a range of topics of interest to clients is one of the key services within the framework of the *ProfiGender* project. In the course of the baseline survey, respondents were asked to identify their areas of interest in terms of their information needs, while during the final survey they were asked to identify the information they had obtained from NGO employees.

The baseline survey findings reveal that three quarters of all respondents (74%) expressed a desire to receive information on safer drug use, and nearly half of them (49%) - on safe sexual behavior. Furthermore, essentially all specific issues aroused interest in a certain percentage of respondents (13-36%). Another 43% of all those surveyed expressed a willingness to find out about the risks of contracting HIV or sexually transmitted infections, which might cover topics relating to both safer injecting and sexual practices (Table 2). By selecting «other» answer options, respondents indicated they were willing to receive information on how to treat drug addiction and disclose their HIV status to their social contacts. There were also some respondents who claimed to be fully informed about everything and not in need of any further information.

In the final survey, nearly a quarter of respondents reported not visiting the NGO or not accessing free syringes and condoms in the last 30 days (24% and 28%, respectively). The rest of the respondents advised they had been provided with a fair amount of prevention information as they were picking up free syringes/condoms. Specifically, during the month preceding the survey, social workers reported discussing at least one topic related to safer drug use with 80% of all respondents surveyed and at least one topic related to safe sexual behavior – with 72% of all those surveyed (Table 2).

The topics also quite often discussed with respondents included those, which are not directly associated with HIV/STI prevention, but still are important and meaningful to clients, being conducive to establishing relationships of trust. For example, topics related to how things have been with clients were discussed at least on one occasion in the last month with 76% of all respondents surveyed, those related to general health and well-being – with 74%, relationships with partners were discussed with 38%, and topics related to children – with 29%. Overall, at least on one occasion such topics were discussed with 83% of all respondents surveyed and visiting NGOs.

Among «other» topics discussed with respondents as they were picking up free syringes / condoms the clients mentioned the following: testing for different infections including HIV / STIs / viral hepatitis, etc., the importance of visiting AIDS centers and taking antiretroviral therapy (for HIV-positive respondents), desisting from drug use, guidance on reproductive health matters, etc.

The research findings reveal that no topics were discussed with 3% of all respondents as they were accessing free syringes, and with 6% of all respondents picking up free condoms in the process of accessing the service.

Table 2. *Information Sought by Clients and Provided by Social Worker, by Survey Wave, %*

	Information Sought (Baseline Survey) (n=2751)	Information Provided (Final Survey) *** (n=2312)
On the risks of transmission of HIV/STIs	43	62
Topics Related to Drug Use:	74	80
On the <i>effects drugs have on</i> the body, on health hazards and consequences associated with specific illicit drugs	36	47
How to control the quality of drugs (what to do if the solution is unclear)	33	19
How to disinfect (sterilize) a syringe for reuse, if a new syringe is not available	33	24
How to avoid overdose and what to do in an overdose situation	32	33
How to safely divide a dose	29	13
About the need to boil drug solutions bought elsewhere	27	22
On the importance of using only new syringes and needles, potential consequences associated with reuse of non-sterile syringes (even after one's partner)	25	39
Drug injection speed (slower for women than for men)	25	11
How to properly dispose of a used syringe	24	25
How to discuss safer drug-use practices with your partner	19	12
How to safely inject a drug (injection site options, post-injection site care)	19	17
Use of tourniquets for injecting drugs	13	5
Topics Related to Sexual Behavior	49	72
Condom use as effective protection against HIV/STIs	27	56
How to discuss sex-related topics with your partner	24	19
On contraception and birth control	22	36
How to persuade your partner to use condoms	21	21
How to use condoms correctly	16	26
Other Topics	5	4

* The total exceeds 100% due to respondents being able to select more than one response

** The differences between survey waves are deemed significant if they exceed 2%

*** For those who visited NGOs

When interpreting this indicator, note should be taken of the fact that these data are applicable only to the one month prior to the survey, but not to all of the information received by clients for the entire period they were visiting the NGO.

Significant differences were recorded among clients across different NGOs, both during the baseline survey process (in terms of their interest in obtaining prevention information), and during the final survey (in terms of percentages of respondents who visited NGOs / picked up free consumable supplies, thus simultaneously gaining access to counseling on safer drug use and sexual practices). Presumably, these differences are due to inherent variations associated with each specific NGO' client categories or particular organizational procedures at the organization level, but this issue requires further study.

The results of FGDs with female clients, on the one hand, confirm the trends identified based on quantitative data analysis, while, on the other hand, they complement and add further detail to the same. Most FGD participants from among NGOs' female clients reported starting to visit the organization from six to twelve months ago. Put otherwise, the group under review included both female clients recruited at the start of the project and those who joined in closer to the end of the recruitment period. Most of the women clients reported visiting only one organization and having no experience visiting NGOs prior to the *ProfiGender* project, even though the situation varies from one NGO to another.

However, in the process of visiting the NGO, substantially all women clients (both old and new, who joined the project while *ProfiGender* was already underway) reported concurrently accessing services from multiple projects supported by the organization. As the *ProfiGender* project was integrated into a harm reduction project, women clients were not under the impression of being involved in a different project. When there was a need for a client to access some specialist service, social workers provided the referral as appropriate. Such referral was made to facilitate service delivery for NGOs' female clients.

When responding to the survey question about services provided as part of the *ProfiGender* project, the most frequently mentioned service was access to syringes and condoms.

As part of the project, some SEPs for women were established by a number of NGOs, thus enabling female clients to pick up supplies from one location.

«Syringes, wipes, financial assistance. It's a pleasure talking with the girls, asking them some questions about things you'd like to know more about» (NGO's female client).

«Over here, they help you with everything across the board. Moral support included, too: you can share your news, ask for advice or just talk with other women. Plus, they provide you with things: you can pick up syringes, condoms. A psychologist and a legal advisor come by to see us, even a hair stylist» (NGO's female client).

In addition to distribution of syringes and condoms, the following services were fairly often mentioned by women clients.

1) Testing for HIV and/or viral hepatitis (for self and/or one's partner, child). The project provides assisted testing for HIV. It is worth pointing out that female clients, who were the NGO's first-time test takers as part of the *ProfiGender* project, expressed admiration at the excellent privacy protection arrangements in place as well as the social workers' ability to reassure clients and help them in coping with their fears and anxiety.

«Everything was conducted in a calm, quiet environment. We walked in one by one. I, for one, was entirely alone in the building at the moment. Nobody can peek in and see you. The test results are not disclosed to any third party, it's all for your eyes only» (NGO's female client).

«The social worker talked to me both before and after the test, especially after. She offered to get me a psychologist's help but I was mentally prepared [for a positive test result]. Still though, I was surrounded with care and attention. They suggested I have a venous blood sample taken for a complete blood count, offered to help me throughout the process until I'm enrolled in antiretroviral therapy» (NGO's female client).

2) In addition to individual (couples) counseling, group-based informational classes were held as part of the project on a range of topics related to prevention of HIV and viral hepatitis, as well as safer drug-use practices.

«We had some lecture-like sessions on correct injecting drug use practices. They told us a whole lot of things about HIV, AIDS, routes of transmission and prevention, female reproductive health» (NGO's female client).

«I learned a lot of things there: all the hows, whats, and whys. I'm 49 years old, but it's only this year that I've learned to how to correctly put on a condom! It's funny, of course. They taught and showed us how to do all that» (NGO's female client).

3) Assistance/case management throughout the process of linkage to health care services, including linkage to antiretroviral therapy and substitution (maintenance) therapy.

«My husband got tested here (in the organization) and found out he was HIV-positive. Then we went down to the AIDS center and they offered to get him enrolled in an antiretroviral program. Over there, the social workers were a big help in the process, too» (NGO's female client).

«I found out I was HIV-positive and they provided case management services for me. The social worker helped me through the process of getting enrolled in ART» (NGO's female client).

4) A wide range of services not directly related to the prevention agenda was used to engage and retain women clients in the project. These services significantly varied from NGO to NGO, depending on their organizational capabilities and capacities, employees' imagination, and female clients' needs and requests. The consolidated list includes as follows:

- classes on cooking, makeup, decoupage techniques, budget planning, employment and money-making topics, dealing with violence, developing English language skills, etc.;
- personal and domestic services (e.g., hair cutting and styling services or accessing opportunities related to use of washing machines);
- some NGOs provided a humanitarian aid to women clients and their children, as well as psychological counseling services (volunteer-based), a Children's Waiting Room was set up.

However, these services, even though originally designed as complementary to provide additional motivation, essentially appeared to hold greater appeal for female clients than the rest of the services, as witnessed by their enthusiastic feedback.

«They taught us about things we might do in our leisure time (hand embroidery). The girls shared tips on how to go about looking for a job, what compensation is offered by which site, how to balance your family's budget, or how to wisely manage your money» (NGO's female client).

«I liked it here a lot, because when you do drugs you often forget about how you look, but over here, they showed you that wearing makeup can make a difference, in decoupage class they showed me I can do things with my own hands, and in cooking class they reminded us that we can cook and be useful around the house, too» (NGO's female client).

Essentially all the services, including those related to both prevention and motivation, were provided both separately for IDU women and for their sexual partners.

5) The NewMe game² was also well liked by female clients involved, even though, due to one circumstance or another, not everyone was able to join this activity. Upon hearing positive feedback from game participants, women clients who did not participate in the game also expressed a willingness to join in and participate, if this game should be conducted again.

«We shared our thoughts and feelings, our desires, talking about things we miss in life, and things we'd like to get. There was no psychologist among us, but we found a kind of psychological support in communicating with one another... Words can't describe how impressed I was with this game» (NGO's female client).

6) Psychological, legal, and social assistance provided to help a woman client facing a life-crisis emergency. Noteworthy here is the fact that in many cases NGO employees are the go-to choice for clients seeking help in dealing with any problem whatsoever, be that regarding a complicated life situation (e.g., a female client's or her close person's illness, legal problems, etc.), or what the female clients themselves describe as «minor stuff.»

«I lost my apartment and was in a desperate situation. Believe it or not but the social workers helped me in fighting this battle and getting back my apartment without any fees or charges» (NGO's female client).

«The girls supported me a lot when I had a domestic violence situation. They pulled all the strings and got everyone on board right away including the psychologist and the legal advisor» (NGO's female client).

7) Noteworthy here is the fact that individual counseling on a range of prevention topics related to HIV/STIs/viral hepatitis infections, safer drug use and other similar issues are not perceived by female clients as separate services. They tend to describe this process by saying, «we talked about ... with the girls (social workers),» i.e., NGO employees adopt a sufficiently subtle and discreet approach when providing individual counseling in the context of clients' needs. This way, they deliver the necessary information without focusing too much of the clients' attention on the preventive nature of issues looked into and without causing their annoyance.

² A social-psychological prevention-oriented training game designed to build a confident and assertive behavior style in female participants as part of a set of safety-focused behaviors seeking to satisfy the safety-related needs and maintain overall health (including prevention of HIV/STIs/viral hepatitis infections and negative effects linked to the use of psychoactive substances).

«We regularly talked with Anya (the social worker) about family life, spouse relationships, drugs, and a lot of other things» (NGO's female client).

«When I came over here, I often just talked with the girls (social workers) about different things in my life: how to handle this or that situation, how to stay off drugs, how to plan it all out right if you do drugs, or how to become a productive member of society» (NGO's female client).

Service Delivery Environment

Clients reported positive experiences with service delivery, specifically in regards to the atmosphere in the organization and the staff's communication skills. Thus, according to the final survey results, 46% of all respondents described NGO employees' behavior when communicating with clients as that of a friend, 35% - as that of a professional, and 14% - as that of a mentor, a teacher. None of those interviewed reported encountering unfriendly or indifferent social workers. A majority of all respondents (92%) reported never experiencing any discomfort or awkwardness communicating with social workers when visiting the organization in the past three months. 5% of all respondents reported isolated cases mentioned above, commonly arising due to inadequate privacy arrangements during counseling sessions, as well as the situations when the social worker raised an issue the client was not prepared to discuss at the moment (28%).

Project employees pointed out that the project was successfully integrated into the existing harm reduction projects being financially supported by the Global Fund: services were not duplicated, and clients were effectively referred to these projects. This indicates that *ProfiGender* has assisted in overcoming a variety of barriers that might impede HR clients' access to service delivery. According to NGO staff, the project's key distinction was in the more comfortable conditions of service delivery - a gender-sensitive approach and tailor-made services geared to IDU women's needs as much as practical.

In the course of the FGDs, all female participants from among clients, without exception, were highly appreciative of the atmosphere of the organization and its staff's communication skills. None of the women participants reported any situation (provoked by either the organization's employees or other NGO clients), when they would experience any discomfort when visiting the organization.

«The atmosphere here is good. You drop by for five minutes to pick up the syringes, and they go, «Would you like some tea or coffee with cookies?» It always feels very good, you never want to go away. Every time you stop by, you stick around to hang out and talk» (NGO's female client).

«It's almost like a second home. It's always warm and cozy in here, and I'm talking not about the material conditions but about the human dimension and relationships. You always get a warm welcome here and are treated like someone important» (NGO's female client).

Among the most pleasant experiences associated with communicating with NGO employees and reported by clients are those relating to the following: NGO staff members know all clients by sight and name, ask clients about how things have been with them, and remember things the clients had told them before, treat clients with respect and never turn them away in a crisis situation whenever the help is needed, even though NGO employees are well aware of their clients' lifestyles.

«The girls asked, «How do you all prefer to be addressed? Formally, using the first name and father's name, as we are younger, or informally, on a first-name basis?» (NGO's female client).

«Once I was in a foul mood. I made the phone call and Masha said, «Come on over, we'll play The Snail game.» I came in to see I was the only client there. So the three of us, Anya, Masha (social workers) and I, laid out this snail and spent about three hours or so just sitting there and playing. Neither of them was in any hurry to go home, nobody said, 'Enough is enough, go home already!'"» (NGO's female client).

Project Outcomes for NGO Clients and Their Social Contacts

The project outcomes were evaluated both in regard to NGO clients (change in the knowledge and awareness of HIV/AIDS/STIs/viral hepatitis infections, a shift to less risky behavior, getting tested and accessing medical care if needed, improving relationships with partners), and NGO employees (an increase in knowledge, upgrading professional skills, psychological changes), as well as in the context of changes in overall organizational activity.

Knowledge Scores. The increase in female clients' knowledge scores based on some indicators varies from 8-12% (questions on potential risks of STI self-treatment and sexual health protection) up to 68-74% (questions on correct condom use and HIV transmission routes) (the margin of error = +/-3%). Based on this circumstance, in the course of further project work, particular attention should be paid to the comprehensiveness of counseling services provided to clients in order to bridge the knowledge gap evident in some areas of prevention education on HIV/viral hepatitis infections/STIs/reduction of risks linked to drug use.

Drug Use. In the course of the baseline survey, 98% of all respondents reported using some drugs in the past 30 days, specifically 97% of all those interviewed reported taking drugs intravenously. In the final survey, such respondents accounted for 92% and 93%, respectively, i.e., based on respondents' answers, roughly 5% of them stopped taking drugs (or minimized their drug intake) after participating in the project. However, the credibility of these data is slightly questionable, giving cause for some doubt, since drug use testing is outside the scope of this study.

According to the final survey results, in the past 30 days, respondents were most likely to use opiates (61%), stimulants being significantly less favored within this group (33%), followed by methadone/methadol (24%) and hallucinogenic substances used only by 5%. Based on the survey data, multiple drug addictions appear to be sufficiently common among the respondent pool. Specifically, almost every other respondent (47%) who reported taking methadone/methadol in the past 30 days used other types of drugs in the same timeframe as well. However, it is impossible to definitively establish whether the drugs implied here refer to SMT or street methadone.

The situation on the ground differs from one NGO to another obviously due to local drug-scene variances in different cities. Specifically, clients of *CF Return to Life* and *CF Public Health* reported using only opiates and stimulants, while clients of the three other NGOs, in addition to the drugs mentioned above, reported using methadone/methadol (28-45%), and hallucinogenic substances as well (21%) (*CF The Way Home*). When undertaking further efforts to improve the educational module as part of the *ProfiGender* project, these considerations must be duly taken into account, while paying attention to the type-specific and interactive properties and effects of drugs involved, specifically the potential risks associated with their intake and ways to minimize them.

The follow-up survey being conducted only three months after the launch of the project, no significant changes in clients' behavior are likely to be observable at the current point in time. Most of the clients continued to engage in risky drug-use practices even after becoming involved in the project, i.e., failing to sterilize drug solutions bought elsewhere (74% of all respondents reported not always doing that in the baseline survey against 70% giving the same response while interviewed during the final survey), 50% and 48%, respectively, reported buying the drug in a pre-filled syringe, or drawing drugs from a common container (37% and 32%), using the seller's container/vial/large-sized syringe (35% and 31%) or another drug user's syringe (21% and 13%), having other people inject them with the drug (45% and 51%). Based on the survey data, using other IDUs' needles or syringes was found to be the least common practice (13% and 7%, respectively) among the respondents interviewed.

It should be pointed out, though, that the survey reveals no positive trends across most indicators (performance metrics), showing no improvement, or the same is within 3-4% taking into account the margin of error for the survey. The integrated performance indicator used to measure risky injecting behaviors (calculated as a percentage of respondents who reported engaging in at least one of the risky drug-injecting practices mentioned here) remained essentially unchanged and stood at 95%, based on the baseline survey results, and 92% - based on the final survey results. This being the case, further work with clients should be informed by the need to focus their attention on the fact that it is not enough to follow only some guidelines for guaranteed HIV prevention (e.g., using a sterile syringe in and of itself does not provide assured safety and protection, if the drug solution is contaminated, etc.)

Sexual Behavior. In both waves of the survey, most of respondents (79% in the baseline survey and 78% in the final survey) reported having sexual contact in the three months prior to the survey. Most commonly, respondents engaged in sexual activity with their regular sex partners (62% based on the baseline survey results vs. 56%, based on the final survey results), even though sex with casual partners (21% in either survey) or commercial sex partners (11% and 9%, respectively) was also found to be a fairly common practice.

The final survey findings showed a significant increase in the proportion of respondents who reported always using condoms with all sexual partners. This figure was 71% against 61% for women, and 48% against 39% for men.

In further project activities, due account should be taken of the fact that men are much more likely to practice unprotected sex than women, so a special focus in counseling men should be on motivating them toward safe sexual behaviors, while in counseling women – on training them in how to convince their partner to use condoms.

HIV Testing. During the baseline survey, two thirds of respondents reported never getting tested for HIV (21%) or doing that more than a year ago (44%). After participation in the project, 2% of all respondents remained untested with another 10% reporting getting tested more than a year ago. In the latter group, a majority of respondents (76%) were those registered with the AIDS center (i.e., those who are already aware of their HIV-positive status and do not need a test). Thus, upon completion of the project, a vast majority of all respondents in need of an HIV test were duly tested.

Relationships with Partners. During the baseline survey, 59% of all respondents, and 54% during the final survey reported having a regular partner (including a husband / wife or another person with whom they were currently in a relationship lasting longer than three months). In most cases, the relationship referred to was a fairly long-term relationship (88% and 92% of all those interviewed reported being in a relationship for more than six months).

The findings of both survey waves among IDU clients showed an imbalance in terms of gender roles within the family. From a third to half of all those interviewed reported sharing some household duties and responsibilities (including those related to housekeeping and home management, earning a living, children's upbringing). In other cases, these roles were assigned to a male or female partner, specifically, the role of breadwinner and provider for the needs of the household would be embraced by the man, and the role of mother and housekeeper would be filled by the woman. More than half of respondents indicated that all decisions on condom use within the couple were joint decisions. In other cases, women were more likely to insist on condom use.

The research findings indicate a certain decrease in the frequency of conflicts within clients' couples, even though with due allowance for the survey's margin of error, these changes are generally insignificant, or even negligible in many instances. The share of those who reported having no conflicts over one issue or another in their couple's relationship declined by 4-10%, the margin of error being at +/-4%.

Discussions

The researchers were not commissioned to evaluate the long-term effectiveness and impact of the *ProfiGender* project. The follow-up survey was conducted three months after the launch of the project, which made it essentially impossible to identify certain trends or changes in NGO clients' behavior.

The most significant limitation of the research was the small proportion of male respondents in the samples: in both waves of the surveys, men recruited by each organization accounted for nearly 8-9% (i.e., not more than 50 persons), thus leading to their statistical underrepresentation within the group. Based on this consideration, the survey results for male respondents can be evaluated either as part of an overall analysis, without data breakdown by NGO, or by adding them to the survey results collected for the group of female respondents.

Another limitation is the fact that for the final survey the staff members of *Convictus Ukraine* were able to recruit only 53% of all respondents participating in the baseline survey, whereas this figure for the other NGOs was at 84-98%. Due to poor statistical representation of *Convictus Ukraine's* client population, when analyzing final survey data with break-down by NGO, the survey had a margin of error of 6 percentage points.

Yet another challenge was the fact that the clients were surveyed by NGO staff members themselves. In addition, in some cases, while performing the survey, the latter were concurrently counseling the clients and showing a fair amount of leniency when recording respondent answers. Due to this circumstance, in some areas of the survey relating to certain indicators, e.g., clients' levels of knowledge about HIV/AIDS/STIs and viral hepatitis, the data collected are ambivalent and open to wide interpretation. For example, lower knowledge scores recorded

during the final survey compared to the baseline survey findings can be explained by the fact that in the course of the baseline survey the interviewers coded a respondent's answer as correct even if his or her response contained, e.g., two or three components out of the four correct answer components. At the same time, during the final survey, when respondents' answers were coded as correct or incorrect at the time of data analysis, a response was counted as correct only if it contained all four necessary components. The baseline survey was marked by some breaches of procedure. Specifically, some NGO employees failed to include attachments containing HIV knowledge tests when submitting completed survey questionnaires.

That notwithstanding, the results obtained in this research effort provide a sufficient basis for evaluating the project's progress and its short-term outcomes. These findings can be used as a ground for further development of gender-sensitive services for women who use drugs or/and live with HIV/AIDS, experiencing conflict situation at the family at the same time. As other studies conducted in Ukraine (Bongiovanni, Sergeyev & Semigina, 2013; Semigina, & Tymoshenko, 2016) demonstrate the need in such approaches.

Concluding remarks

The research findings show that the clients served by the *ProfiGender* project were provided with a wider range of services than expected within standard harm reduction projects operating in Ukraine through financial assistance from The Global Fund to Fight AIDS, Tuberculosis & Malaria. In addition to general prevention services (distribution of syringes/condoms/lubricants and counseling by social workers), each organization offered a number of additional services demanded by clients, commonly through other projects and using additional NGO-based resources. These services could include a psychologist's assistance (being quite often provided by NGO *Viktoriia* and CF *The Way Home*, consultations from physicians (CF *Public Health* and *Viktoriia*), dispensing food and humanitarian aid (NGO *Viktoriia* and CF *Public Health*) etc., depending on the focus area as well as the capabilities and capacities of each specific organization.

According to NGOs' clients, during the further course of the *ProfiGender* project, it is advisable that all its key components should remain, including the services provided. In addition, it would be reasonable to expand the range of services provided by adding the following:

- direct prevention services: testing for viral hepatitis infections and STIs, consultations with physicians and psychologists, training events, workshops and viewing videos on health education topics, couples counseling, mutual help groups, case management for people with substance addiction issues or those seeking linkage to care for SMT and healthcare services;
- services that help with clients' social adaptation problems: services for children, family relationship counseling, services for accessing employment opportunities, legal advice and consulting;
- motivational services: provision of food and humanitarian aid, social welfare facilities, leisure time management.

References

- Alliance for Public Health (2017). *Project name: Capacity Development for Quality Assured Gender Sensitive Harm Reduction Interventions in Ukraine*. Retrieved from: <http://aph.org.ua/en/our-works/ukraine/project-of-expertise-france-5-initiative-2/>
- Bongiovanni, A., Sergeyev, B. & Semigina, T. (2013). *End-of-project performance evaluation of the HIV/AIDS service capacity project (USCP) in Ukraine: Final report*. Bethesda, MD: Mendez England & Associates.
- "Burruano, L. & Kruglov, Yu. (2009). HIV/AIDS epidemic in Eastern Europe: Recent developments in the Russian Federation and Ukraine among women. *Gender Medicine*, 6(1), 277-289.
- Corsi, K.F., Dvoryak, S., Garver-Apgar, C. et al. (2014). Gender differences between predictors of HIV status among PWID in Ukraine. *Drug Alcohol Depend*, 138, 103-108.
- Demchenko, I., Varban, M., Bulyga, N. & Holtsas, L. (2017). *Evaluation of Profigender project implementation: Analysis report summary*. Kyiv: Alliance for Public Health.

- El-Bassel, N., Terlikbaeva, A., Pinkham, S. (2010). HIV and women who use drugs: double neglect, double risk. *Lancet*, 376, 312-314.
- Loeliger, K.B., Marcus, R., Wickersham, J. A., Pillai, V. Kamarulzaman, A., Altice, F.L. (2015). The Syndemic of HIV, HIV-related Risk and Multiple Co-morbidities Among Women Who Use Drugs in Malaysia: Important Targets for Intervention. *Addictive behaviors*, 53, doi: 10.1016/j.addbeh.2015.09.013.
- Ministry of Health of Ukraine (2016). *Ukraine harmonized AIDS response progress report. Reporting period: January 2015 – December 2015*. Kyiv.
- Semigina, T., & Tymoshenko, N. (2016). «I feel alive!» : Developing an empowering intervention for HIV-positive women in Ukraine. *Social Dialogue*, 14, 28-31.
- Shulga, L., Varban, M., Yaremenko, Ye., Demchenko, I. (2015). *Summary of results of formative study of gender-oriented projects and services in the harm reduction*. Kyiv: Alliance for Public Health. Retrieved from: <http://aph.org.ua/wp-content/uploads/2016/08/Resume-eng.pdf>.
- Springer, S. A., Larney, S., Alam-mehrjerdi, Z., Altice, F. L., Metzger, D., Shoptaw, S. (2015). Drug treatment as HIV prevention among women and girls who inject drugs from a global perspective: Progress, gaps, and future directions. *Acquir Immune Defic Syndr*, 69 (2), 155-161.

УДК: 364.442

ВПЛИВ ПРОГРАМ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ НА ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ СІМЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

IMPACT OF SOCIAL ASSISTANCE PROGRAMMES ON THE LIVELIHOODS OF INTERNALLY DISPLACED FAMILIES

Вадим Лютий

канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної роботи та практичної психології Академії праці,
соціальних відносин і туризму

Vadym Luty

PhD in Social Pedagogy, Associate Professor, Social Work and Applied Psychology Department, Academy of
Labour, Social Relations and Tourism

 orcid.org/0000-0002-9105-0470

 liutyi.vp@socosvita.kiev.ua

Анотація

За результатами дослідження 2831 сім'ї внутрішньо переміщених осіб (ВПО), залучених до «ваучерної програми» соціальної допомоги, встановлено, що така програма дозволяє сім'ям задовольнити нагальні потреби, подолати не пов'язані з суттєвими затратами проблемита створити резерви на найближче майбутнє. Участь у програмі сприяє короткочасному поліпшенню морального стану переселенців та психологічного клімату в їхніх сім'ях, проте до вирішення психологічних проблем не призводить, умов для розвитку сім'ї та її інтеграції не забезпечує. Доведено доцільність застосування таких програм для підтримки найбільш нужденних та вразливих сімей ВПО за умов поєднання подібних втручань з соціально-психологічним супроводом та реінтеграційними заходами.

Abstract

The paper presents findings of the research carried out in Dnipropetrovsk, Donetsk, Kharkiv region within the framework of the project "Improving the living conditions of internally displaced persons and the population affected by the conflict in Ukraine" (Ukrainian Child Welfare Fund supported by the German Federal Foreign Office and Diakonie Katastrophenhilfe, Germany). The aim of the research is to determine the impact on the level of well-being, the socio-psychological situation, the morale, the problems and needs of families of internally displaced persons provided within the framework of a charitable social project. Empirical data was collected by the structured interview at the place of residence of the family in the process of selecting families for participation in the programme and after receiving and using social assistance, as well as during discussions in the focus groups of users of the project services. In total, 2831 families took part in the programme.

The study findings demonstrate that participation in the social assistance programme has led to an improvement of living conditions in families of internally

Ключові слова:

проблеми і потреби сім'ї, соціальна підтримка, соціальна адаптація, соціальна інтеграція, реінтеграція.

Key words:

problems and needs of the family, social support, social adaptation, social integration, reintegration.

Інформація про рукопис

Надійшов до редакції:
25.06.2017

Рецензований: 7.07.2017

Подано доопрацьовану
версію: 7.08.2017

Прийнятий до друку:
15.08.2017

displaced persons, their availability to household conditions, improved nutrition of family members, increased availability of material goods, medicines, social, educational and medical services for them. Participation in the programme has also led to a reduction in the number and severity of family problems, to abandoning families from the toughest and riskier ways of survival, to improvement the families morale in the short term, to the increase of the confidence of family members in their own homes. On the other hand, the positive effect of the social assistance programme is limited by the time of its direct implementation, the program helps to overcome only those problems and meets only those needs that require resources, but are not related to significant costs. The provided assistance within this programme has not been used by the majority of participants to solve the tasks of family development and integration problems.

The paper ends with the conclusions on the appropriateness of using social assistance programmes for support of the poorest families of internally displaced persons and as the basis for integration and rehabilitation of migrants. Therefore, social assistance should be combined with reintegration programmes and measures, promotion of their self-organization and inclusion into the vital activities of local communities as well as social and psychological support of migrants' families aimed at their activation and empowerment.

Постановка проблеми

З початком у 2014 році конфлікту на сході України й спричиненого ним масового внутрішнього вимушеного переселення значної актуальності набула соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами (ВПО) - особами, яких змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини [3]. За даними Міністерства соціальної політики, в червні 2017 року в Україні на обліку в якості ВПО перебувало 1 584 859 переселенців або 1 274 119 сімей з Донбасу та Криму [7]. Поряд із державною соціальною допомогою, ці люди отримують підтримку в рамках соціальних програм і проектів міжнародних та вітчизняних благодійних і громадських організацій. Так, програми підтримки ВПО в Україні впроваджують Товариство Червоного Хреста України, Дитячий фонд, Фонд народонаселення, Всесвітня продовольча програма і Програма розвитку ООН, Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, Всесвітня організація охорони здоров'я, Міжнародна організація з міграції, Норвезька Рада з питань біженців, Данська Рада у справах біженців, Всеукраїнський благодійний фонд «Право на захист», Карітас України, Український фонд «Благополуччя дітей» та інші авторитетні й впливові організації. У рамках соціальних проектів значні ресурси виділяються на облаштування вимушених переселенців, надання їм матеріальної і психологічної підтримки, харчування та лікування, створення для ВПО можливостей працевлаштування тощо. Проте реальний вплив таких проектів на соціальну адаптацію ВПО та їх сімей, ефективність наданої в рамках програм соціальної підтримки потребують дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій

В сучасній науковій літературі можна умовно виокремити два напрями дослідження проблем, пов'язаних із внутрішнім переселенням: вивчення проблем і потреб ВПО та обґрунтування змісту, форм і методів їхньої соціальної підтримки. В рамках першого напрямку О. Міхеєва та В. Середа [6], спираючись на результати глибинних інтерв'ю з ВПО, проведених протягом першого року переселення, виокремили такі їхні проблеми: погіршення соціально-економічного статусу, труднощі у пошуку житла і роботи, пов'язані з негативним ставленням до ВПО з боку місцевих жителів, втрата власного житла або загроза його позбавлення,

розривання родин, життя в ситуації невизначеності, негативний досвід взаємодії з органами місцевої влади та державними службами, стигматизація, недовіра до влади та місцевих спільнот, проблеми фізичного і психічного здоров'я, порушення власної ідентичності як громадян України, тривожність, піддатливість стереотипам, схильність переселенців перебільшувати негативні реакції оточення на себе та свої дії. При цьому дослідники зазначають, що молодь легше сприймає ситуацію, розглядає свій новий стан не як травму, а як виклик, у той час як старше покоління гостріше переживає ці події та з сумом мріє про повернення.

М. Дем'яненко [1] вказує на такі проблеми інтеграції внутрішньо переміщених осіб, як порушення громадянських прав (на вільне пересування з непідконтрольної Україні території, на соціальні виплати, освіту й медичне обслуговування), труднощі в підтвердженні статусу, проблеми працевлаштування й відновлення втрачених документів, нестача комфортного житла та (або) завелика орендна плата за нього, нетолерантність щодо переселенців з боку представників державних установ і загального оточення. Автор зазначає, що держава реагує на ці проблеми розробкою й прийняттям нормативних документів (законів, програм, постанов тощо), проте це не дає очікуваних результатів, з одного боку, через відсутність єдиної державної стратегії, з іншої – через брак ефективної організаційної структури, зокрема – єдиного державного органу, який би працював з переселенцями і координував діяльність інших установ.

К. Ковязіна [2] розглядає проблеми дітей-переселенців і в якості найактуальніших називає погіршення їхнього психоемоційного стану (комунікативні порушення, дратівливість, агресивність, тривожність, недовіра до інших тощо), ускладнення процесу соціалізації та якості виховання (порушення дисципліни, проблеми у навчанні), проблеми інтеграції дитини в нове середовище внаслідок порушення комунікативної поведінки, кризового стану та отриманих психотравм, зниження доступності освіти та якості отриманих освітніх послуг (відсутність соціально-психологічного супроводу в навчальних закладах, індивідуального педагогічного підходу до таких дітей, труднощі забезпечення дітей харчуванням і необхідним шкільним знаряддям тощо), неспроможність сімей забезпечити умови для оздоровлення дітей, порушення прав на отримання підтримки державою дітей, чії батьки за певних обставин не реєструються в якості внутрішньо переміщених осіб, або тих, хто прибув із зони АТО без супроводу дорослих.

В. Смаль та О. Позняк [9], спираючись на дані опитувань, проведених 2015 року серед ВПО у Вінницькій та Полтавській областях, вказують, що найчастіше вони зустрічаються з труднощами в пошуку житла й оформленні документів, дещо рідше - у працевлаштуванні та в отриманні медичної допомоги та освітніх послуг. Дослідники відзначають, що рівень добробуту сімей ВПО в цілому нижчий, ніж у місцевого населення, проте ризик бідності ВПО суттєво не відрізняється від подібного ризику для місцевого населення.

Результати національного моніторингу, запровадженого в Україні Міжнародною організацією міграції в 2016-2017 роках, показали, що основними проблемами ВПО залишаються незайнятість (серед опитаних переселенців зайнятих на 20% менше, ніж до їхнього переміщення); низький рівень статків (45% ВПО можуть собі дозволити купувати за власний кошт лише продукти харчування); якість, вартість і облаштованість житла (ними незадоволені 70% ВПО), призупинення соціальних виплат (на це скаржились 23,5% опитаних), економічна нестабільність (зокрема, страх втратити роботу). Дослідження показало, що поширеність проблем ВПО зменшується з віддаленням місць їх сучасного проживання від тимчасово окупованих районів. При цьому в якості позитивних тенденцій автори дослідження відзначили деяке зменшення рівня незайнятості, збільшення загальних доходів та частки в них регулярної заробітної плати, збільшення рівня задоволеності соціальними послугами, що сталися за останній рік [4]. За даними Українського фонду «Благополуччя дітей», найбільш нужденні сім'ї ВПО – це сім'ї з дітьми, які частіше складаються з 2-4 осіб, серед яких переважають жінки, та мають у своєму складі людей, які потребують догляду. Здебільшого такі сім'ї проживають в орендованих квартирах, гуртожитках чи модульних містечках, мають дохід, менший за фактичний прожитковий мінімум на особу, отриманий переважно за рахунок соціальних виплат, та відповідні розходи, що витрачаються переважно на оренду, продукти харчування й ліки. Більшість з них потерпає від побутових труднощів, майнових проблем, труднощів пошуку роботи та проблем із здоров'ям, потребує продуктів харчування, одягу, білизни, засобів оплати місця проживання, лікування, дрібної побутової техніки, економить на їжі, лікуванні та відпочинку. Чверть таких сімей проживає в неналежних соціально-гігієнічних чи побутових умовах [5].

Варто відзначити, що більшість науковців, розкриваючи проблеми ВПО, спираються на вторинні данні (інформацію, представлену установами, що надають соціальні послуги, думки й оцінки фахівців-практиків), зазначаючи, що репрезентативних досліджень проблем ВПО наразі не проводилось [2; 8].

В рамках іншого напрямку наукових досліджень проблем внутрішнього переселення останніх років автори прагнуть оцінити існуючу практику та визначити оптимальний зміст соціальної підтримки ВПО. На основі аналізу досвіду країн, що опинились схожій з Україною ситуації, А. Солодько та Т. Доронюк [10] встановили, що соціальна підтримка ВПО має здійснюватись одночасно в двох напрямках: забезпечення перспективи безпечного повернення та довготермінова інтеграція в місцях переселення. Водночас така підтримка має включати програми забезпечення ВПО постійним житлом, надання їм пріоритетних можливостей працевлаштування з гідною зарплатнею, надання матеріальної допомоги у розмірі прожиткового мінімуму, максимальне спрощення адміністративних послуг, надання безвідсоткових цільових кредитів, створення пріоритетних можливостей для дітей та молодих людей з числа ВПО щодо отримання освіти.

Т. Семігіна, Н. Гусак, С. Трухан [8], спираючись на аналіз світового досвіду соціальної роботи з ВПО та рекомендації міжнародних організацій, зазначають, що така робота має бути спрямована не на підтримку виживання ВПО, а на подолання їхньої залежності від гуманітарної допомоги, відновлення економічного потенціалу, здатності до самозабезпечення й розвитку, активізацію та повноцінну соціальну інтеграцію; передбачати як короткотермінові професійні втручання, спрямовані на подолання актуальних проблем ВПО, так і довгострокові інтервенції, орієнтовані на відновлення зв'язків між людиною і соціальними системами, самоорганізацію, побудову місцевих систем підтримки, залучення ресурсів громади. На основі аналізу документів, що висвітлюють вітчизняний досвід підтримки ВПО, а також даних, отриманих у ході опитувань представників організацій, що надають послуги переселенцям, автори зазначають, що соціальна робота з ВПО в Україні представлена програмами гуманітарної допомоги, консультуванням та психологічною допомогою при травмах та посттравматичних розладах, забезпеченням догляду за дітьми та доступом до освіти, наданням актуальної інформації. Такі послуги, на думку авторів, далекі від рекомендованих моделей професійного втручання, значною мірою не відповідають потребам самих переселенців, а спеціалістам та волонтерам, що їх надають, часто бракує необхідної підготовки та кваліфікації.

В. Смаль та О. Позняк вказують, що програми, які впроваджують міжнародні й українські благодійні та громадські організації за підтримки державних установ, передбачають надання грошової, речової або продуктової допомоги найбільш вразливим родинам, підтримку зайнятості, розвиток самозайнятості та підприємництва ВПО, надання психологічної та юридичної допомоги, сприяння розвитку громад, які приймають ВПО, та налагодження діалогу між ними й місцевими жителями. Проте дослідники зазначають, що обізнаність ВПО щодо програм допомоги є низькою, переселенці переважно обізнані щодо програм матеріальної допомоги, лише одиниці поінформовані про наявність органів самоорганізації ВПО й майже ніхто не знає про те, чим вони займаються [9, с. 5-52].

Таким чином, автори представлених досліджень вказують, що ВПО зустрічаються з проблемами соціально-економічного, соціально-правового, матеріально-побутового, психологічного й ціннісного (світоглядного) характеру; соціальна допомога, що надається переселенцям, має спрямовуватись не лише на матеріальну та психологічну підтримку, а й на повноцінну реабілітацію і реінтеграцію; існуючі програми допомоги, хоча і передбачають заходи з професійної реабілітації, забезпечення зайнятості й самозайнятості, підтримку самоорганізації переселенців, здебільшого орієнтовані саме на надання короткотермінової матеріальної допомоги, не завжди відповідають потребам переселенців і сучасним світовим стандартам такої діяльності. Проте оцінки реального впливу програм соціальної допомоги, що впроваджуються, на життєдіяльність ВПО та їх сімей, в наукових джерелах не презентовано.

Методологія дослідження

Метою представленого дослідження є оцінка впливу на життєдіяльність сімей внутрішньо переміщених осіб допомоги, наданої в рамках благодійного соціального проекту. В ході дослідження вивчено вплив отримання соціальної допомоги на рівень добробуту, соціально-психологічну ситуацію, проблеми та потреби

сімей ВПО, їхнє самопочуття, моральний стан і самооцінку. Методи дослідження: структуроване інтерв'ю за місцем проживання учасників програми, що проводилося до та після отримання ними соціальної допомоги; фокус-групи учасників програми по її завершенню.

Дослідження проводилось у рамках проекту «Поліпшення умов життя внутрішньо переміщених осіб і населення, яке зазнало наслідків конфлікту в Україні», впровадженого Українським фондом «Благополуччя дітей» за підтримки German Federal Foreign Office и Diakonie Katastrophenhilfe (Німеччина) у 2016 році. Соціальна підтримка сімей ВПО, реалізована даним проектом, передбачала надання найбільш нужденним сім'ям переселенців, які проживають у Дніпропетровській, Донецькій і Харківській областях, цільової щомісячної грошової допомоги на придбання предметів першої необхідності («ваучерна програма») та здійснення соціально-психологічного супроводу окремих учасників програми за допомогою тематичних груп підтримки («групових дискусій»). Зміст соціальної допомоги, що надавалась в межах даного проекту, можна вважати типовим для соціальних програм підтримки переселенців, що реалізуються недержавними організаціями в Україні. Особливістю програми Українського фонду «Благополуччя дітей» було те, що вона передбачала ґрунтовний двоступеневий відбір користувачів за ознаками вразливості й нужденності та проведення поглибленого моніторингу й оцінювання результатів надання їм соціальної допомоги. Кількість сімей-користувачів програми Українського фонду «Благополуччя дітей» становила близько трьох тисяч. Це надало можливість використати цю програму як еталонну відповідно до мети дослідження і припустити, що інші програми соціальної допомоги внутрішньо переміщеним особам можуть мати аналогічний вплив на життєдіяльність користувачів їх послуг.

У рамках дослідження поняття «життєдіяльність сім'ї» розумілось як активність сім'ї та окремих її членів, спрямована на задоволення потреб та виконання соціальних функцій в певних соціально-економічних, соціально-психологічних та матеріально-побутових умовах. Індикаторами стану життєдіяльності сімей, що вивчалися в ході дослідження, були забезпеченість зайнятістю, рівень та джерела доходів членів сім'ї, матеріально-побутові умови життєдіяльності, доступність для сім'ї засобів задоволення потреб, рівень задоволеності потреб сім'ї та її членів та кількість потреб, які сім'я вважає незадоволеними, кількість та характер актуальних проблем сім'ї, характер дій сім'ї, спрямованих на подолання проблем та задоволення потреб у ситуації, що склалася.

Дослідження проводилось у два етапи, що відповідали етапам впровадження ваучерної програми проекту (відбір сімей-отримувачів допомоги; моніторинг і оцінювання). На першому етапі (початкове оцінювання) проводилась детальна оцінка умов життєдіяльності, проблем і потреб сімей, які подали заявку на участь у програмі. Оцінювання проводилось методом структурованого інтерв'ю за місцем проживання сімей. Гайд інтерв'ю на даному етапі складався з 35 запитань, що стосувались складу сім'ї та статусу її членів, місця та умов її проживання, матеріального стану, доходів та витрат сім'ї, її проблем та потреб, способів подолання скрутного матеріального становища, пріоритетів використання сім'єю ваучерного рахунку. Інтерв'ю на початковому етапі застосовувалось як для вирішення завдань дослідження, так і для остаточного відбору сімей до «ваучерної програми» проекту. Критеріями відбору були кількість членів сім'ї, які відносяться до соціально-вразливих груп (діти, особи похилого віку, особи з інвалідністю та такі, які страждають на хронічні чи системні захворювання, потребують стороннього догляду, вагітні жінки та матері, що вигодовують дитину), рівень та джерела доходів сім'ї, умови життєдіяльності сім'ї та доступність для сім'ї матеріальних благ і соціальних послуг, кількість проблем сім'ї та застосування різних способів їх подолання, обсяг та спрямованість витрат. На основі даних критеріїв до «ваучерної програми» було включено 2831 сім'ю, що характеризувалися найбільшою нужденністю та соціальною вразливістю. Всі ці сім'ї склали генеральну сукупність даного дослідження, результати їх початкового оцінювання в дослідженні було використано в повному обсязі. Тип вибірки на початковому етапі – суцільна.

На другому етапі дослідження (заклучне оцінювання), що проводився після основних заходів проекту, через 3 – 5 місяців після початкового оцінювання, було опитано 396 сімей із числа учасників «ваучерної програми», відібраних на основі простої випадкової ймовірнісної вибірки. Опитували кожну сьому сім'ю зі списку учасників «ваучерної програми», розташованих у випадковому порядку. Максимальна статистична похибка вибірки не перевищувала 5%. Гайд інтерв'ю заключного оцінювання містив 32 запитання, що сто-

сувались доходів та витрат сім'ї, побутових умов життєдіяльності, потреб, проблем та шляхів їх подолання, ідентичні тим, що були представлені в початковому опитуванні, а також запитання щодо суб'єктивної оцінки результатів отримання сім'єю послуг програми та дій персоналу проекту. Аналіз даних, отриманих за допомогою інтерв'ю представників сімей, доповнювався аналізом результатів 12 фокус-груп, присвячених загальному оцінюванню «ваучерної програми» і «групових дискусій», в яких взяли участь 222 користувачі послуг проекту. В ході фокус-груп обговорювались зміни життя, що відбулися на фоні участі в програмах проекту; значення цього та подібних проектів для внутрішньо переміщених осіб; спрямованість застосування отримуваної сім'ями допомоги; проблеми сімей-користувачів, вирішені за допомогою отриманих у рамках проекту ресурсів, а також не вирішені й актуальні дотепер; проблеми, що виникали в учасників в ході участі в заходах проекту; побажання учасників щодо вдосконалення проекту.

Опитування й фокус-групи проводились співробітниками проекту, які пройшли відповідну підготовку у формі тренінгу. Підготовка інтерв'юєрів передбачала оволодіння методикою інтерв'ю, вивчення гайдів, розвиток комунікативних навичок.

Визначення впливу проекту на життєдіяльність сімей внутрішньо переміщених осіб-користувачів його послуг здійснювалось шляхом кількісного та якісного співвіднесення даних щодо умов життєдіяльності, проблем, потреб та активності сімей, отриманих в ході початкового і заключного оцінювання, кількісного та якісного аналізу даних щодо суб'єктивної оцінки результатів проекту, отриманих в ході заключного оцінювання, якісного аналізу суджень учасників фокус-груп.

Результати дослідження

В початковому оцінюванні взяла участь 2831 сім'я — всі учасники «ваучерної програми» проекту: 1405 — у Дніпропетровській, 174 — у Донецькій, 1252 — у Харківській обл. В ході заключного оцінювання було опитано представників 396 сімей з числа учасників ваучерної програми: 212 — у Дніпропетровській, 46 — у Донецькій і 138 — у Харківській областях. Розподіл сімей за складом представлений в табл. 1, 2. Структура вибірок початкового та заключного оцінювання за даними характеристиками ідентична.

Табл. 1. Розподіл сімей — учасників початкового і заключного опитування за кількісним складом

Кількісний склад сім'ї	Початкове опитування, n=2831	Заклучне опитування, n=396
1-2 особи	32,6%	34,3%
3-5 осіб	62,3%	59,6%
Більше 5 осіб	5,1%	6,1%

Табл. 2. Розподіл сімей — учасників опитування за наявністю представників основних гендерно-вікових груп

Наявні в складі сім'ї	Початкове опитування, n=2831	Заклучне опитування, n=396
Дорослі чоловіки	41,5%	43,7%
Дорослі жінки	94,9%	96%
Діти	80,3%	77,5%

У 12 фокус-групах, проведених одночасно з заключним оцінюванням, взяли участь 222 особи (99 — у Дніпропетровській, 92 — у Донецькій, 31 — у Харківській областях.).

Дослідження показало, що безпосередніми результатами впровадження програми соціальної допомоги для переважної більшості сімей за їхньою оцінкою стало поліпшення харчування (98,5% опитаних сімей), матеріального становища (86,6%), забезпечення засобами особистої гігієни (81,1%) та догляду за домом (83,6%). Близько третини сімей відмітили також поліпшення у забезпеченні побутовою технікою (30,8%)

та дитячими речами (33,1%). В ході фокус-груп учасники також зазначали, що ця і подібні програми дозволили їм створити запаси їжі та товарів першої необхідності, зекономити гроші й перерозподілити їх на непередбачені програмою потреби (лікування та оздоровлення, літній відпочинок, освіту для дітей, облаштування орендованого житла тощо), а також поліпшити психологічний стан членів сім'ї (відчуття певної стабільності, моральну підтримку суспільства, стати впевненішими у собі, повноцінними громадянами, підвищити самооцінку тощо).

Підтвердженням останньої тези може бути те, що в ході опитування суттєво знизилась частка тих сімей, які оцінюють своє матеріальне становище як вкрай тяжке («Іноді не вистачає коштів навіть на їжу») та зросла — тих, хто вважає свій статок у цілому прийнятним («В цілому достатньо для життя, проте не можемо робити заощадження») (рис. 1).

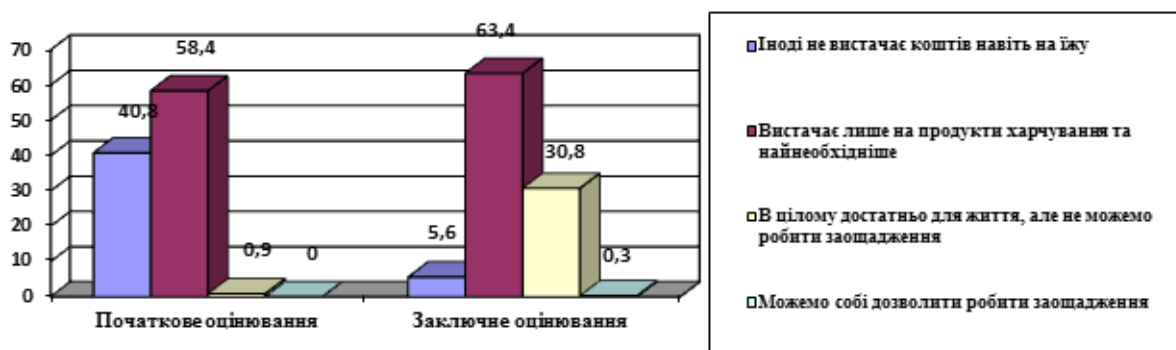

Рис. 1. Порівняння відповідей учасників на запитання: «Як Ви оцінюєте матеріальне становище Вашої сім'ї за останні три місяці?» під час первинного (n=2831) на заключного (n=396) оцінювання, %.

В ході впровадження ваучерної програми суттєво (з 74,1% до 20,5%) знизилася частка сімей, які мали дохід на одного члена сім'ї, менший прожиткового мінімуму. Отже, підвищення внаслідок участі у програмі матеріального забезпечення сімей ВПО призвело до поліпшення суб'єктивної оцінки значною частиною сімей власного статку.

За даними фокус-груп, отримані в рамках програми соціальної допомоги ресурси учасники прагнули спрямувати на задоволення різних потреб: подолання зумовлених матеріальними труднощами проблем (низька якість харчування, незадовільні побутові умови, забезпеченість одягом і побутовими приладами, необхідність систематичної сплати за місце проживання тощо), подолання проблем, пов'язаних з здоров'ям, освітою і розвитком дітей, психічним і моральним станом членів сім'ї, підтримкою інших членів родини, зокрема тих, хто залишився на окупованих територіях. Опитування сімей показало, що в ході впровадження програми суттєво знизилась частка сімей, які зустрічалися з відмовою в наданні соціальних послуг (з 54,4% до 5,1%), дещо знизилась — тих, яким приходилося брати борги та закладати майно (з 25% до 10,1%), члени яких тяжко хворіють і потребують постійного лікування та піклування (з 34,3% до 24,5%). Загальна кількість проблем, про які згадували сім'ї в ході інтерв'ю, порівняно із станом на початок програми знизилась в середньому на одну. Вирішення деяких із цих проблем може не бути безпосереднім наслідком участі в програмі соціальної допомоги, проте свідчить про знаходження сім'єю додаткових ресурсів, поліпшення психічного стану членів сім'ї та підвищення їхньої активності, спрямованої на запобігання та вирішення проблем.

У ході впровадження програми соціальної допомоги кількість потреб, про які згадували сім'ї під час інтерв'ю і які вони не могли задовольнити самостійно, зменшилась в середньому на 3. Суттєво знизилась частка сімей, які потребували харчування для всіх членів сім'ї та дитячого харчування, засобів оплати місця проживання, покриття транспортних витрат, ліків для лікування гострих захворювань; дещо зменшилась частка сімей, що відчували потребу в ремонті помешкання, в дрібній побутовій техніці, одязі й постільній білизні (рис. 2).

Таким чином, за рахунок наданої програмою допомоги сім'ї змогли безпосередньо задовольнити потреби й вивільнити кошти, необхідні для здобуття непередбачених програмою ресурсів (медикаментів, транспорту

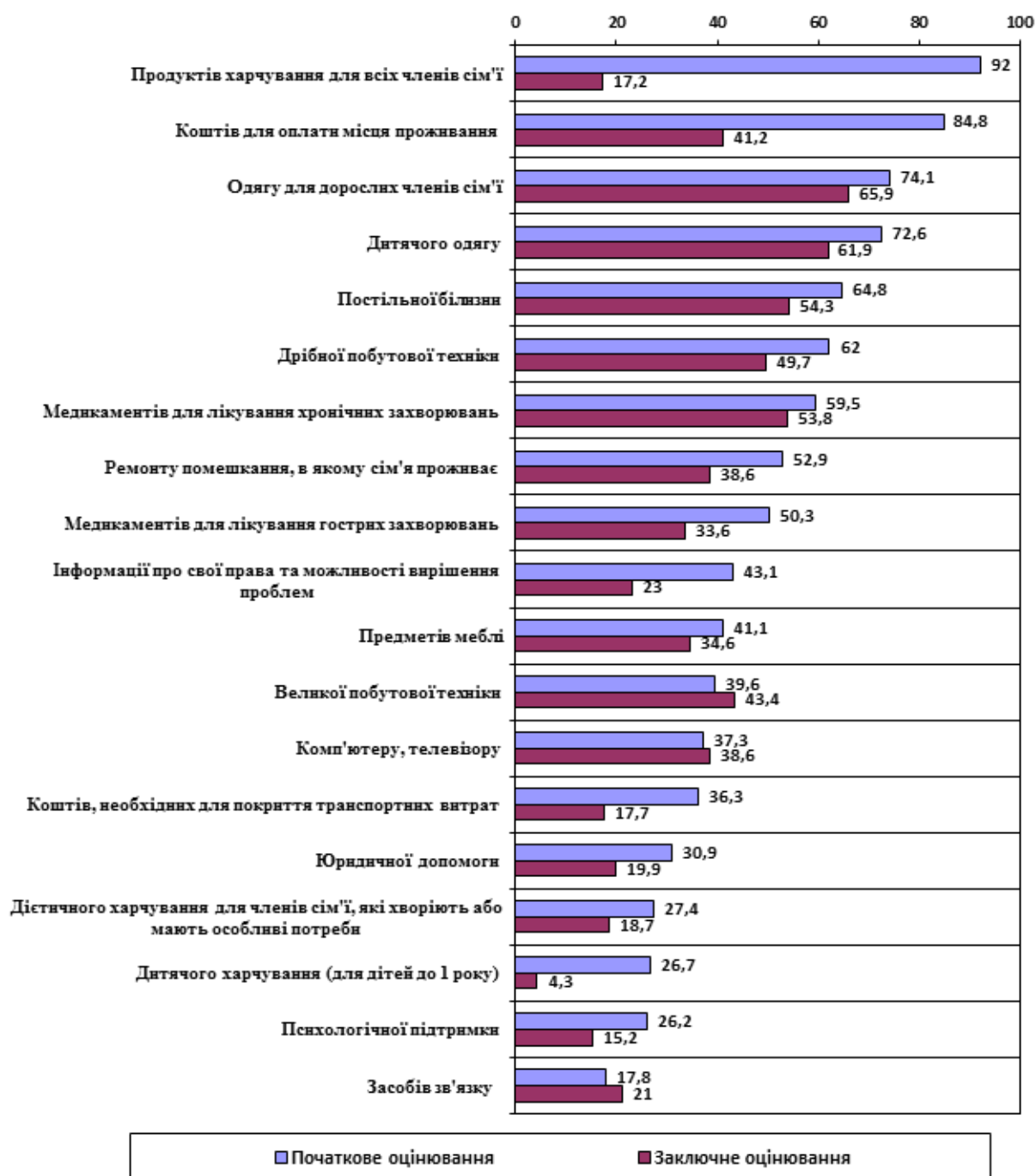

Рис. 2. Порівняння відповідей учасників на запитання: «Чого саме Ваша сім'я в даний час потребує (не може отримати або забезпечити самостійно)?» під час початкового (n=2831) і заключного (n=396) оцінювання, %.

тощо). Варто також відмітити, що в ході впровадження програми майже вдвічі зменшилася частка сімей, які, за словами їхніх представників, потребували психологічної підтримки, юридичної та інформаційної допомоги, що може бути пов'язане як із самостійним вирішенням первинних проблем, так і з отриманням консультативної допомоги в ході оцінки потреб і «групових дискусій».

Внаслідок участі в програмі сім'ї ВПО змогли збільшити свої витрати на найактуальніші потреби. Так, середня сума, яку сім'ї витрачали на харчування, збільшилася в 1,5 рази, на одяг — в 2,5 рази, на господарчі товари та освіту — в 1,7 рази. Водночас структура видатків сім'ї, питома вага окремих статей витрат не змінилася. Це свідчить про те, що більшість учасників соціальної програми спрямували її на повніше задо-

волення нагальних потреб, а не витратили гроші на інші, менш значущі, цілі та не спрямували їх на власний розвиток.

У ході впровадження соціальної програми значно зменшилася кількість сімей-учасників, які застосовують ризиковані способи виживання, подолання складних ситуацій та вирішення проблем. Так, більш ніж на 40% знизилася частка сімей, які для задоволення базових потреб економили на їжі, відмовлялися від якісних продуктів та купляли продукти на стихійних ринках, обмежували харчування дорослих на користь дітей, відмовлялись від звичного дозвілля; більш ніж на 20% скоротилося число тих, хто відмовлявся від купівлі необхідних, проте дорогих речей, купляв одяг у «секонд-хенді», запозичував гроші, на 10% – тих, хто відмовлявся від позашкільної освіти дітей, від звичних та якісних ліків, витрачав заощадження та продавав домашній скарб (рис. 3).

Рис. 3. Порівняння відповідей учасників на запитання: «Що з переліченого вам і членам вашої сім'ї приходилося робити [за останній час] для задоволення основних потреб сім'ї?» під час початкового (n=2831) і заключного (n=396) оцінювання, %.

Таким чином, участь у програмі дозволила сім'ям відмовитись від найбільш поширених та болісних для сімей засобів економії - обмеження харчування та придбання якісних речей, у меншій мірі - сприяла поверненню до якісного лікування. Загальна кількість ризикованих способів виживання, що застосовуються сім'ями ВПО, скоротилася в середньому на 4, що вказує на суттєве поліпшення їхньої життєдіяльності. Такі екстремальні способи виживання, як повернення до зони конфлікту, харчування у безкоштовних їдальнях та випрошування їжі, були мало поширені серед сімей переселенців до початку впровадження програми, і після отримання допомоги застосовувались одиницями.

В ході фокус-груп учасники обговорювали загальне значення цієї та інших програм соціальної допомоги для сімей ВПО. На їх погляд, такі програми:

- є суттєвим фактором їхнього виживання, оскільки надають можливість пережити складний період адаптації до нових реалій;
- створюють певну стабільність в їхньому житті, сприяють підтримці впевненості у завтрашньому дні, надають можливість планувати життя;
- є джерелом психологічної і моральної підтримки, сприяють зниженню стресу, підтримці зв'язку з суспільством, подоланню відчуття самотності та безпорадності;
- створюють умови для дозвілля та розвитку.

Серед проблем, які користувачі не змогли вирішити за допомогою програми соціальної допомоги, учасники називали:

- відсутність адекватного житла;
- відсутність великої побутової техніки;
- працевлаштування та забезпечення стійкої зайнятості;
- залежність від соціальних виплат;
- оплата коштовних медичних послуг, лікування тяжких захворювань, доступність санаторно-курортного лікування та оздоровлення дітей;
- порушення прав переселенців, зневажливе ставлення до них з боку оточення, проблеми їхньої взаємодії з держаними установами;
- стан загальної невизначеності.

Таким чином, проблеми, що вимагають значних ресурсів і досягнення стабільного поліпшення ситуації, а також проблеми тривалого облаштування та інтеграції в нових громадах не були вирішені в рамках даної програми.

Висновки

Дослідження впливу програми соціальної допомоги на умови життєдіяльності та стан сімей внутрішньо переміщених осіб показало, що ця й аналогічні програми надають можливість користувачам задовольнити нагальні потреби та вирішити ті актуальні проблеми, що вимагають певних матеріальних ресурсів, проте не пов'язані з суттєвими затратами (харчування, одяг, поліпшення побутових умов, підтримка здоров'я та освіти дітей), а також створити резерв коштів, продуктів та товарів на найближче майбутнє. Програми сприяють задоволенню потреб як через безпосередньо надані ресурси, так і опосередковано, створюючи можливості для перерозподілу коштів. Програми в короткочасній перспективі сприяють поліпшенню морального стану внутрішньо переміщених осіб та психологічного клімату в їхніх сім'ях, що відображається у підвищенні їх впевненості у собі, збільшенні активності в подоланні проблем. Для самих внутрішньо переміщених осіб подібні програми представляють інтерес як з точки зору виживання, адаптації до умов вимушеного переселення, так і з точки зору стабілізації ситуації та особистісного розвитку. При цьому більшість учасників програм соціальної допомоги не застосовують надані ресурси для власного розвитку та інтеграції, обмежуючись вирішенням поточних проблем.

Отже, програми соціальної допомоги мають вирішальне значення для адаптації сімей внутрішньо переміщених осіб та стабілізації ситуації їхньої життєдіяльності на перших етапах вимушеного переселення, а в подальшому - в процесі підтримки найбільш нужденних сімей. Повністю відмовлятися від та-

ких програм недоцільно. З іншого боку, такі програми мають створювати базис для діяльності з інтеграції і реабілітації переселенців, отже мають включати в себе або доповнюватися реінтеграційними програмами й заходами, коли отримання матеріальної допомоги поєднуватиметься з індивідуальним або груповим соціально-психологічним супроводом, спрямованим на активізацію й насаження переселенців, сприянням їхній самоорганізації та включенню в життєдіяльність місцевих громад.

В ході даного дослідження не було розкрито вплив програм соціальної допомоги на життєдіяльність окремих найбільш вразливих категорій сімей (таких, які складаються лише з осіб похилого віку, осіб з інвалідністю, неповних багатодітних сімей тощо) та відмінності в соціальній адаптації до умов вимушеного переселення сімей, які отримували та не отримували соціальну допомогу. Ці питання можуть бути предметом подальших досліджень.

Перелік літератури і джерел інформації

1. Дем'яненко М. Актуальні проблеми переселенців в Україні / Центр досліджень соціальних комунікацій НУБВ. URL: http://www.nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2006:aktualni-problemi-pereselentsiv-v-ukrajini&catid=8&Itemid=350 (дата звернення: 26.06.2017).
2. Забезпечення соціального захисту дітей внутрішньо переміщених осіб: Аналітична записка // Національний інститут стратегічних досліджень. 2016. URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/ditu-14275.pdf> (дата звернення: 29.06.2017).
3. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> (дата звернення: 29.06.2017).
4. Звіт національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами // МОМ, квітень 2017. URL: http://www.iom.org.ua/sites/default/files/nms_report_march_2017_ukr_new.pdf (дата звернення: 30.06.2017).
5. Лютий В.П. Соціальний портрет найуразливіших сімей внутрішньо переміщених осіб, які постраждали внаслідок конфлікту на сході України // Цілі сталого розвитку: глобальні та національні виміри: Матеріали наук.-практ. конф. (5-6 квітня 2017 р.) / Заг. ред. Т.В. Семигіна. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2017. С. 129-132.
6. Міхеєва О., Середа В. Сучасні українські внутрішньо переміщені особи: основні причини, стратегії переселення та проблеми адаптації: Соціологічне дослідження // Острів. 2015. 8 листопада. URL: <http://www.ostrovok.lg.ua/sociology/nauka/oksana-miheieva-viktoriya-sereda-sociologichne-doslidzhennya-suchasni-ukrayinski-vnutrishno> (дата звернення: 1.07.2017).
7. Обліковано 1 584 859 переселенців // Міністерство соціальної політики України. 2017. 27 червня. URL: <http://www.msp.gov.ua/news/13519.html> (дата звернення: 1.07.2017).
8. Семигіна Т. В., Гусак Н. Є., Трухан С. О. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб // Український соціум. 2015. №2 (53). С. 65-72.
9. Смаль В., Позняк О. Внутрішньо переміщені особи: соціальна та економічна інтеграція в приймаючих громадах: За матеріалами Вінницької, Запорізької, Івано-Франківської та Полтавської областей / Партнерство для розвитку міст. 2016. URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2016/05/IDP_REPORT_PLEDDG_edited_09.06.2016.pdf (дата звернення: 2.07.2017).
10. Солодзько А., Доронюк Т. Захист соціально-економічних прав внутрішньо переміщених осіб: першочергові завдання для України / Центр дослідження суспільства. 2014. 19 травня. URL: https://www.cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/045/original/CSR_IDP.pdf?1400493355 (дата звернення: 12.06.2017).

References

1. Demyanenko, M. (2016). *Aktual'ni problemy pereselentsiv v Ukraini* [Actual problems of migrants in Ukraine]. Retrieved from: http://www.nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2006:aktualni-problemi-pereselentsiv-v-ukrajini&catid=8&Itemid=350.
2. National Institute for Strategic Studies (2016). *Zabezpechennya sotsial'noho zakhystu ditey vnutrishn'o peremishchenykh osib: Analitichna zapyska* [Provision of social protection of children internally displaced persons: Analytical note]. Retrieved from: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/ditu-14275.pdf>.
3. Verkhovna Rada of Ukraine (2014). *Pro zabezpechennya prav i svobod vnutrishn'o peremishchenykh osib: Zakon Ukrainy* [On ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons: the Law of Ukraine]. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>.

4. IOM (2017). *Zvit natsional'noyi systemy monitorynhu sytuatsiyi z vnutrishn'o peremishchenymy osobamy* [Report of the national system for monitoring the situation with internally displaced persons]. Retrieved from: http://www.iom.org.ua/sites/default/files/nms_report_march_2017_ukr_new.pdf.
5. Lyutiy, V.P. (2017). *Sotsial'nyy portret nayurazlyvishykh simey vnutrishn'o peremishchenykh osib, yaki postrazhdaly vnaslidok konfliktu na skhodi Ukrayiny* [Social portrait of the most vulnerable families of internally displaced persons who suffered as a result of the conflict in eastern Ukraine]. In *Sustainable Development Goals: Global and National Dimensions: Materials Sciences. conf.* (April 5-6, 2017). Kyiv.
6. Mikheeva, O. & Sereda, V. (2015). Modern Ukrainian internally displaced persons: main reasons, migration strategies and adaptation problems: Sociological research. *Ostrovok*. 8th of November. Retrieved from: <http://www.ostrovok.lg.ua/sociology/nauka/oksana-miheieva-viktoriya-sereda-sociologichne-doslidzhennya-suchasni-ukrayinski-vnutrishno>.
7. Ministry of Social Policy of Ukraine (2017). *Oblikovano 1 584 859 pereselentsiv* [1 584 859 migrants were registered]. Retrieved from: <http://www.msp.gov.ua/news/13519.html>.
8. Semigina, T., Gusak, N., & Trukhan, S. (2015). *Sotsialna pidtrymka vnytrishnyo peremishenykh osib* [Social support for internally displaced persons]. *Ukrainskiy Sotsium*, 2, 65-72.
9. Smal, V. & Poznyak, O. (2014). *Vnutrishn'o peremishcheni osoby: sotsial'na ta ekonomichna intehratsiya v pryymayuchykh hromadakh: Za materialamy Vinnyts'koyi, Zaporiz'koyi, Ivano-Frankivs'koyi ta Poltavs'koyi oblastey* [Internally Displaced Persons: Social and Economic Integration in Host Communities: Based on materials from Vinnytsia, Zaporozhye, Ivano-Frankivsk and Poltava regions]. Retrieved from: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2016/05/IDP_REPORT_PLEDDG_edited_09.06.2016.pdf.
10. Solodko, A. & Doronyuk, T. (2014). *Zakhyst sotsial'no-ekonomichnykh prav vnutrishn'o peremishchenykh osib: pershocherhovi zavdannya dlya Ukrayiny* [Protection of socio-economic rights of internally displaced persons: priority tasks for Ukraine]. Retrieved from: https://www.cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/045/original/CSR_IDP.pdf?1400493355.

Вивчення соціальних практик

УДК 316.256-364.442.2

ПАРАЮРИДИЧНА ПРАКТИКА: ЧОГО МОЖЕ НАВЧИТИСЯ З МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ УКРАЇНЬСЬКА СОЦІАЛЬНА РОБОТА?

PARALEGAL'S PRACTICE: WHAT UKRAINIAN SOCIAL WORK CAN LEARN FROM INTERNATIONAL EXPERIENCE?

Катерина Єрошенко

аспірантка Академії праці, соціальних відносин і туризму

Kateryna Yeroshenko

PhD student, Academy of Labour, Social Relations and Tourism

 orcid.org/0000-0002-3055-9003

 pr.ulaf@gmail.com

Анотація

На основі аналізу документів вивчено процес становлення та розвитку мереж параюристів Індонезії, Південної Африки та Сполучених Штатів Америки. Зокрема, взято до уваги процеси інституціоналізації мереж, навчальні програми, ключові функції параюристів, стандарти їхньої діяльності, підґрунтя роботи в громаді. На базі визначених критеріїв зроблене порівняння таких мереж в означених трьох країнах. Дослідження засвідчує, що окрім спільної мети діяльності параюристів, досвід різних країн демонструє різні моделі параюридичної практики в громадах, різні підходи до навчання параюристів, різні рівні інституціоналізованості їхніх мереж. Для України найбільш прийнятною моделлю запровадження діяльності параюристів є індонезійська, однак, слід брати до уваги можливості, пропонувані в межах підходів Південної Африки та США.

Abstract

Based on desk-review analysis, the study reviews the processes of introduction and development of paralegal's network in Indonesia, South Africa and the United States of America. The experience of these countries is considered within the institutional approach to analysis – those are the first countries where the paralegal movement develops from unrelated initiatives to the social institution

Ключові слова:

параюрист, соціальна робота, брокерство послуг, адвокація, громадські радники.

Key words:

paralegal, social work, services brokerage, advocacy, community advisers.

Інформація про рукопис

Надійшов до редакції:
26.06.2017

Рецензований: 1.07.2017

Подано доопрацьовану
версію: 27.07.2017

Прийнятий до друку:
15.08.2017

of paralegals. Five criteria were taken into account in the analysis of the process of paralegal's network development in those three countries. In particular, the process of network's institutionalization, training programs, core paralegal's functions, standards in their work, and the basis for activities in the communities were studied. The comparison of paralegal's networks activities in the countries that were mentioned was made on the basis of these criteria.

The study shows that there is a common goal of paralegal's activities in each country- to increase the possibilities of access to justice and social services for vulnerable social groups in the community. But, the models of paralegal's activities in communities, approaches to paralegal's education, the level of networks' institutionalization are different. Besides, the study shows groups of people in communities who can perform functions of paralegals. Those groups are: social workers, librarians, teachers, community leaders. The successful experience of functioning of paralegal's networks in local communities also demonstrates that a paralegal's work should be supervised. The study argues that social workers may become such supervisors, according to their competencies.

A set of recommendations were given due to the results of the study. In particular, there are recommendations, based on international experience, how to develop a training program for paralegals in local communities. Five core subjects were included in this program: social services brokerage, advocacy, mediation, informing people about their rights, primary legal aid provision.

The most acceptable model for the establishment of the paralegal's network in Ukraine is Indonesian, for paralegals there perform social services brokerage more than primary legal aid provision. This function is important for remote communities in Ukraine, where a constant lack of social services exists. However, the opportunities offered by the experience of South Africa and the United States should be also taken into account.

Вступ

В Україні значна частина населення дотепер не має можливості отримати якісну та своєчасну правову допомогу [1]. Це зумовило ухвалення Закону України «Про безоплатну правову допомогу» [2], Державної цільової програми формування системи безоплатної правової допомоги [3]. Проте чинна практика нормативно-правової регламентації надання правової допомоги не вирішує проблеми її доступності. Наразі люди, які за фізичних або фінансових обмежень не мають змоги дістатися до надавачів правової чи соціальної допомоги, можуть роками не отримувати потрібних їм послуг [4]. За останні роки кілька віддалених від міст територіальних громад об'єдналися з метою забезпечення організації правової допомоги [5-7], однак, це поодинокі ініціативи, а відповідно, проблема своєчасного доступу до якісної правової інформації та консультацій є актуальною для віддалених від міст малих територіальних громад України.

Досвід інших країн свідчить про суттєві можливості соціальної роботи щодо вирішення цієї проблеми через використання функцій громадського радника (параюриста) у таких громадах. Відповідно доцільним видається вивчення досвіду функціонування наявних мереж параюристів і впровадження його у практику соціальної роботи в Україні. У побудові української моделі діяльності параюристів варто брати до уваги системи функціонування параюристів тих країн, які стояли у витоків світового параюридичного руху.

Аналіз останніх публікацій

Поняття «параюрист» увійшло в обіг на початку 1970-х років у США: так у штаті Каліфорнія стали називати людей, які без юридичної освіти наважилися вирішувати певні власні правові проблеми, зокрема, питання

оформлення розлучень, банкрутства та зміни ім'я. З часом ці люди почали допомагати іншим у своїй громаді, й термін «параюрист» закріпився за особами, які надають правову допомогу без відповідної освіти [8, с. 2]. Зараз це поняття використовують у багатьох країнах, однак, наприклад, у Китаї та на Філіппінах таких людей називають «босоногі юристи» [9, с. 4; 10, с. 604]. В Індонезії параюристами називають активних та авторитетних громадян без юридичної освіти, які мають міцні соціальні зв'язки, навички брокерства послуг та медіації й проходять спеціальну підготовку до надання допомоги мешканцям територіальної громади з найбільш типових соціальних питань [11].

На пострадянському просторі сформувалось дещо відмінне сприйняття параюридичної практики. Так, згідно з Законом Республіки Молдова «Про юридичну допомогу, гарантовану державою», параюристи — особи, які мають неповну юридичну освіту (Ст. 15, 16) [12].

В Україні поняттям «параюрист» не послуговуються. Дослідники, які вивчали моделі правової допомоги, зокрема, соціально уразливим групам населення, згадують про параюристів лише побіжно, як про громадських захисників [13]. Більше інформації про тих, хто сприяє отриманню правової допомоги у громаді, можна знайти у літературі з соціальної роботи, в якій розглядаються питання індивідуального представництва інтересів клієнтів та брокерства соціальних послуг, передовсім у контексті здійснення індивідуального соціального супроводу та переадресації [14; 15]. Відтак у вітчизняному науковому дискурсі наявна прогалина щодо діяльності параюристів та зв'язків між параюридичною практикою і соціальною роботою.

Мета та методологія роботи

Ця робота мала на меті проаналізувати сукупність особливостей міжнародної параюридичної практики й виокремити модель використання функцій параюристів, що найбільш органічно, з огляду на українські реалії, могла б бути імплементована в українську соціальну роботу в сфері забезпечення правової допомоги громадянам. Зокрема, були взяті до аналізу такі особливості: 1) інституціоналізованість мережі параюристів, у тому числі законодавче закріплення їхньої діяльності; 2) наявність стандартів діяльності; 3) напрями діяльності мережі; 4) формування навчальних програм; 5) наявність супервізії; 6) оплата послуг. Основний метод дослідження — системний аналіз документів (нормативно-правових актів та результатів досліджень).

У рамках дослідження використано інституційний підхід до аналізу [16], зокрема, взято досвід найперших країн, де відбувся розвиток параюридичного руху від поодиноких ініціатив до появи інституту параюристів. Іншою вимогою до відбору країн була наявність даних та документів із досліджуваної теми, викладених у мережі Інтернет. Відтак об'єктом аналізу стала діяльність параюристів в Індонезії, Південній Африці та США.

Аналізу піддавались нормативно-правові акти, видані державними органами трьох означених країн, і наукові дослідження, опубліковані протягом останніх семи років. Крім цього використовувались посилання на офіційні портали державних та громадських організацій, задіяних у формуванні мереж параюристів. Вказані документи відбирались за такими критеріями: актуальність (документ є чинним на момент проведення дослідження); територіальна відповідність (документ стосується однієї з країн, обраних для аналізу); доступність (можливість доступу до оригіналу або електронної версії документа); мова викладу (англійська). Загалом проаналізовано зміст 14 документів, з-поміж них було 5 документів, які стосувалися практики Індонезії, 4 — Південної Африки, 5 — США.

Виклад основних результатів

Діяльність параюристів в Індонезії

В Індонезії ідея посилення правових можливостей зсередини громад корінного населення почала зароджуватися ще в колоніальні часи, коли голландці запровадили правову систему, яка розрізняє людей за національними категоріями. Відповідно до тієї системи справи індонезійців розглядалися в ісламських судах, у місцевих чиновників, уповноважених колоніальною владою, тоді як європейців судили згідно з нормами голландського законодавства. Зрозуміло, що індонезійці не контролювали правову систему, розроблену для

них європейцями. Віддаленість правової системи держави від народу породила групу посередників, які називалися «*prokrolbambu*» («прокурор на адвоката») [11, с. 9]. За відсутності визнаної професії індонезійських юристів ці перші параюристи допомагали індонезійцям реалізувати свої права. З часом параюристи почали перебирати на себе функцію адвокатування прав індонезійців. Ця нова хвиля параюристів (у 1990-х роках) називала себе «*pendamping hukum rakyat*» («помічник громади») [17, с. 31]. Попри суттєві зміни історичного контексту, певні проблеми системи правосуддя залишилися й до сьогодні, наприклад, судові процеси досі не ведуться індонезійською мовою [18, с. 53].

Пізніше під егідою Програми розвитку ООН та Світового Банку в Індонезії формуються мережі активних представників громади, які після проходження навчання почали надавати первинні правові консультації в громаді. Вони також акумулювали контакти надавачів правової та соціальної допомоги, до яких людина могла звернутися в разі, якщо параюрист не є компетентним у певному питанні [19, с. 17].

Програми навчання параюристів в Індонезії мають низку особливостей:

1) правові аспекти: деякі програми охоплюють широкий спектр прав, інші фокусуються лише на праві на землю, питаннях екологічного та гендерного права;

2) фокус роботи: навчальні програми ПРООН орієнтовані на вирішення спорів через медіацію, у той час як навчальні програми Світового Банку посилюють увагу параюристів до адвокації, судових процесів та організації громад;

3) відбір параюристів: програма ПРООН передбачає самостійний вибір громадами параюристів, у програмах Світового Банку такий вибір здійснюють місцеві поліцейські, співробітники проекту чи місцева громада. Важливо відзначити, що в межах програм Світового Банку функції параюристів покладаються на фахового соціального працівника, якщо такий фахівець працює в малій територіальній громаді [11, с. 13].

Отже, основними напрямками діяльності параюристів в Індонезії є правопросвітництво, брокерство послуг, медіація, адвокація та первина правова допомога. Власне, брокерство послуг як класична посередницька роль соціального працівника є ключовим зв'язком з соціальною роботою в діяльності параюриста в цій країні, адже йдеться саме про посередництво між клієнтом та соціальною службою чи установою. Окрім того варто відзначити, що великою мірою функції параюристів в Індонезії виконують саме соціальні працівники, якщо вони є в малих територіальних громадах.

Діяльність параюристів у Південній Африці

Схожий шлях пройшли параюристи в громадах чорношкірого населення Південної Африки. Історична несправедливість режиму апартеїду спричинила неосвіченість жителів та цілковиту недоступність правосуддя у таких громадах. У відповідь на цей виклик стихійно в різних частинах країни активізувалися неформальні лідери громад: соціальні працівники, вчителі, які почали виконувати функції параюристів.

У Хартії правових послуг (Legal Service Sector Charter), ухваленій в грудні 2007 р., визначено поняття «параюрист» та його роль у забезпеченні доступу до правової допомоги (Ст. 1.2.2 п. III, Ст. 3.3 п. I) [20]. У 2014 році ухвалено законодавство про юридичну практику (Legal Practice Act), яким покладено обов'язок упродовж найближчих двох років закріпити законодавчо поняття «параюрист» (Ст. 34, п. 9b) [21], а також визначений обов'язок формування мережі супервізорів для надавачів правової допомоги. У межах цього закону розробляється підзаконний нормативно-правовий акт, у якому буде встановлено процедури та правила діяльності офісів громадських радників (Community Advice Offices) і параюристів, які працюють у цих офісах. Водночас у Південній Африці вже майже 30 років працює система підготовки параюристів через юридичні клініки правничих факультетів університетів та клініки Живого Права (Street Law) [19, с. 25].

Мережа параюристів у Південній Африці досить розгалужена: параюристи працюють у судах, в юридичних фірмах, у банках та страхових компаніях, у поліції (на прийнятті заяв від потерпілих); дехто працює самостійно; є також орієнтовані на громаду параюристи (community based paralegals), які працюють в офісах громадських радників. Особливу роль відіграють параюристи в соціальних службах, де вони займаються підготовкою та оформленням документів, представництвом інтересів клієнтів у суді, наданням первинних правових консультацій [22, с. 11]. Параюристи у цій країні займаються брокерством послуг або ж оформленням-передачею документів. Орієнтованим на громаду параюристам властиві також функції правопросвітництва та адвокації вирішення проблем у громадах [11, с. 14-15; 23, с. 33].

Діяльність параюристів у США

Становлення інституту параюристів у США пов'язане з тенденцією відтоку кваліфікованих адвокатів до великих міст, тоді як потреби маленьких територіальних громад у правовій допомозі залишалися незадоволеними. Наразі параюристи в Америці надають правові консультації, готують документи, працюють помічниками адвокатів, але не мають ліцензії на адвокатську практику. Американські параюристи отримують оплату за свої послуги. Вони мають розгалужену мережу асоціацій, об'єднану в Національну Федерацію Асоціацій Параюристів (The National Federation of Paralegal Associations) [24].

Параюристи не зобов'язані мати визначені освітні кваліфікації для провадження діяльності [25, с. 28]. Водночас понад тисячу американських закладів пропонують офіційні освітні програми для параюристів, які передбачають отримання ступеню або сертифікату. Найчастіше це сертифікатні програми приватних шкіл тривалістю від кількох місяців до року. Але є також чотирирічні програми коледжів та університетів. Американська асоціація юристів [26] встановила стандарти для освітніх програм параюристів, що вимагають, зокрема, розвитку критичного мислення (здатності до аналітичної діяльності, дослідження, вирішення проблем), комунікаційних навичок, комп'ютерної грамотності, організаційних навичок та розуміння політичної системи США [23, с. 36].

Часто параюристами в Штатах стають задля простішого «входу» в юридичну професію. Однак, у США параюристом можна стати не тільки за власним вибором, а й за рекомендацією співгромадян, особливо якщо людина провадить свою діяльність у малій територіальній громаді. Таким чином, функції параюристів виконують соціальні працівники, представники громадських організацій, також параюристи часто залучені до діяльності Центрів самопомогі, що функціонують при американських судах. Ці центри надають безоплатну юридичну допомогу сім'ям у складних життєвих обставинах, а також тим, хто представляє себе в суді самостійно. Параюристи працюють у таких центрах під супервізією.

Співставлення практики у трьох країнах

Дослідження індонезійського, південноафриканського та американського досвіду становлення мереж параюристів дозволяє дійти висновку, що їм притаманна спільна мета діяльності — збільшити можливості доступу до правосуддя та соціальних послуг для незахищених верств населення. Однак, об'єднання в мережу, навчання, форми та методи діяльності суттєво відрізняються від країни до країни. В таблиці 1 наведено порівняння критеріїв організації діяльності параюристів у трьох країнах.

Обговорення результатів

Сучасна соціальна робота ґрунтується на ідеї захисту прав людини та соціальної справедливості [27]. Відтак сприяння в отриманні належних за законом гарантій, допомоги, вирішення правових питань входить до репертуару діяльності сучасних професійних соціальних працівників [28]. Тому соціальні працівники теж можуть бути параюристами, і це не суперечить сучасним уявленням про фахову соціальну роботу. Наразі, як засвідчує проведений аналіз параюридичної практики в трьох країнах, діяльність параюристів виходить далеко за межі допомоги у підготовці документів. За досвідом інших країн, параюристи добре орієнтуються в проблемах своєї громади, знають про наявні в громаді послуги й можуть їх порекомендувати, виконують адвокаційні функції, можуть пояснити складну термінологію законодавства простими словами, володіють знаннями про специфіку роботи з людьми, які перебувають у складних життєвих обставинах. Все це цілком співвідносне з компетенціями соціальних працівників [29; 30].

В Україні соціальні послуги недостатньо інтегровані з сервісами правової допомоги. Водночас, соціальні та правові проблеми досить часто виникають у людини як нерозривно пов'язані між собою. Відповідно, саме посередницька роль параюриста в цьому контексті є ключовою для українських реалій соціальної роботи, а отже, така практика має бути запозичена й впроваджена в соціальній роботі.

Варто відзначити, що для України поняття «параюрист» є зовсім новим. Окремі представники громадянського суспільства та провайдерів правової допомоги [31-33] працюють над запровадженням мереж параюристів в Україні, але наразі їхню діяльність можна охарактеризувати як фрагментарну. Функції, які

Табл. 1. Порівняльні характеристики діяльності параюристів в Індонезії, Південній Африці та США

Критерії організації діяльності параюристів	Індонезія	Південна Африка	США
Інституціоналізованість мережі параюристів	Мережа неінституціоналізована	Мережа неінституціоналізована, законодавчо закріплене поняття «параюрист», готується до прийняття підзаконний акт, яким передбачені супервізори для параюристів	Інституціоналізована мережа, є Федерація Асоціацій Параюристів, діяльність параюристів законодавчо закріплена
Наявність стандартів діяльності параюристів	Відсутні	Відсутні загальні для всіх стандарти	Відсутні загальні для всіх стандарти, є стандарти підготовки параюристів
Напрями діяльності	Правопросвітництво, брокерство послуг в громаді, адвокація, медіація, надання первинної правової допомоги	Правопросвітництво, брокерство послуг в громаді, адвокація, надання первинної правової допомоги	Надання первинної правової допомоги, право просвітництво
Освіта	Відсутні стандарти навчання параюристів, існують паралельні недержавні програми підготовки параюристів	Відсутні стандарти навчання, підготовка відбувається великою мірою через співпрацю з юридичними клініками університетів та ініціативи громадських організацій	Є пропонувані Американською асоціацією юристів стандарти, сертифіковані навчальні програми
Наявність супервізії	Немає супервізора	Залежно від того, де зайнятий параюрист, у нього може бути/ не бути супервізор. У проекті підзаконного акту визначено, що у параюристів має бути супервізор	Є супервізор
Оплата послуг	Волонтерська діяльність	Паралельно діють параюристи-волонтери та наймані параюристи	Діяльність параюриста оплачувана

в інших країнах покладені на параюристів, в Україні частково виконуються бібліотекарями, секретарями сільрад, соціальними працівниками, вчителями. Як і в країнах Азії та Африки, потреби в правовій допомозі особливо актуальні для жителів віддалених від столиці та великих міст українських територіальних громад. У таких населених пунктах люди мають обмаль можливостей отримати кваліфіковані соціальні послуги через брак фінансових ресурсів, а також через те, що сервісні організації зосереджені у великих містах, а система послуг є громіздкою та незрозумілою для пересічного користувача [34; 35]. І це актуалізує потребу у розвитку параюридичної практики.

Порівняння моделей параюридичної практики у трьох країнах дає підстави для твердження, що найближчою до українських потреб та реалій наразі є індонезійська модель. До найактуальніших для України складників діяльності параюриста можна віднести право просвітництво, брокерство соціальних послуг у громаді, адвокацію, медіацію та надання первинної правової допомоги, що є функціями громадських радників в Індонезії. Досвід Індонезії пропонує включення функцій параюриста (громадського радника) до набору функцій соціального працівника у віддалених територіальних громадах. У подальшому ці послуги можуть бути виділені в окремий напрям діяльності соціальних працівників. Така модель може бути використана для апробування. Поки що в Україні немає навчальних програм для громадських радників, і, відповідно, про стандарти та можливість залучення супервізорів можна говорити лише за результатами їх пілотування. В основу розробки цих програм доцільно покласти індонезійські аналоги.

За успішної апробації в подальшому може відбутися перехід до професіоналізації роботи параюристів. Тоді йтиметься про наближення української практики до південноафриканської (інституціоналізованої) моделі параюридичної діяльності.

З урахуванням проаналізованого міжнародного досвіду можна побудувати навчальні програми підготовки параюристів (громадських радників) таким чином: 1) картування правових та соціальних послуг (формування контактів мережевих сервісних організацій, соціальних служб, державних та громадських організацій-надавачів правової допомоги); 2) базові правові питання; 3) відновні практики в громаді; 4) адвокаційні інструменти; 5) питання протидії дискримінації; 6) базові навички консультивання. Такі навчальні програми

цілком відповідають положенням Державної цільової програми формування системи безоплатної правової допомоги [3] щодо проведення тренінгів для представників громадських організацій.

Висновки

У міжнародній практиці параюристи (громадські радники, чи брокери послуг в громаді) - це люди, які не мають вищої юридичної освіти, але надають первинні правові консультації у громаді, мають контакти соціальних служб та надавачів правової допомоги і можуть ідентифікувати проблему, з якою до них звернулися, та сприяти в організації її вирішення на індивідуальному рівні чи на рівні громади. Така діяльність може відбуватись на волонтерських засадах або передбачати певну оплату за послуги.

Аналіз параюридичної практики в Індонезії, Південній Африці та США засвідчив, що в цих країнах склалася система формального і неформального навчання для параюристів. Розуміння мети діяльності параюриста в Індонезії, Південній Африці та США є однаковим: посилення правових можливостей людей у громаді. Проте функції параюристів, підходи до забезпечення їхньої діяльності в громаді, організації мережі параюристів суттєво різняться.

Для соціальної роботи в Україні може бути корисним досвід Індонезії, де параюристи — громадські радники, які у першу чергу займаються брокерством послуг у громаді, а їхня діяльність із підготовки документів має другорядне значення. Така роль видається актуальною для українських соціальних працівників, адже у віддалених територіальних громадах наявний дефіцит не лише кваліфікованої правової допомоги, а й соціальних послуг. Окрім того, представлені в регіонах соціальні послуги не інтегровані між собою та з правовою допомогою. Відтак параюрист може стати ланкою, що поєднує ці сервіси й уможливорює комплексне вирішення соціальних та правових проблем клієнтів.

Перелік літератури та джерел інформації

1. Присяжненко А. М. Конституційно-правова регламентація права на правову допомогу в Україні, країнах СНД та Балтії // Адвокат. 2010. № 4. С. 30-38.
2. Про безоплатну правову допомогу: Закон України: за станом на 04 квітня 2012 р. / Верховна Рада України. Київ : Парламентське вид-во, 2012. 24 с.
3. Про затвердження Державної цільової програми формування системи безоплатної правової допомоги на 2013 - 2017 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.02.2013 р. № 394 // Офіційний вісник України. 2013. № 42. С. 33-44.
4. Єрмілова М. Г. Особливості забезпечення соціально-економічних гарантій правового статусу дітей з обмеженими можливостями здоров'я // Форум права. 2012. № 2. С. 247-255.
5. Мешканці віддалених сільських населених пунктів Дворічанського району Харківської області отримають доступ до безоплатної правової допомоги // Громада Дворічанщини. URL: http://www.dvorich.info/index.php?option=com_content&view=article&id=98:2014-01-24-08-59-24&catid=12:2011-06-12-10-30-44 (дата звернення: 20.06.2017).
6. Обговорення шляхів співпраці щодо надання первинної та вторинної правової допомоги не залишило нікого байдужим // Чернігівська обласна рада: офіційний портал. 2016. 13 червня. URL: <https://chor.gov.ua/nasha-diynalnist/item/3944-obhovorennia-shliakhiv-spivpratsi-shchodo-nadannia-pervynnoi-ta-v> (дата звернення: 20.06.2017).
7. «Мобільний соціальний офіс» - реальна допомога людям з віддалених районів міста // Бердичівський погляд. 2017. 25 квітня. URL: http://berdpo.info/news/misto/mobilniy_sotsialniy_ofis_realna_dopomoga_lyudyam_z_viddalenih_rayoniv_mista-id10096.html (дата звернення: 20.06.2017).
8. Warner R., Elias-Jermany C., Elias S. Independent Paralegal's Handbook. How to Provide Legal Services Without Becoming a Lawyer. 6th ed. Berkley: NOLO, 2004. 360 p.
9. Franco J., Soliman H., Cisneros M. R. Community Based Paralegalism in the Philippines and Southeast Asia: From Social Movements to Democratization / The World Bank. 2014. 38 p. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/735621468334143438/pdf/860000NWP0Comm00Box382162B00PUBLIC0.pdf> (дата звернення: 10.06.2017).
10. Xing Y. Dissemination of Law and Access to Justice at the Village Level: A Case Study of Barefoot Lawyers in the Villages of China // Positions: East Asia culture critique. 2014. Vol. 22/3. P. 603-633.

11. Berenschot W., Rinaldi T. Paralegalism and Legal Aid in Indonesia: Enlarging the Shadow of the Law. Survey Report. 2011. URL: <http://namati.org/wp-content/uploads/2013/12/Paralegalism-and-Legal-Aid-in-Indonesia-Final-Report.pdf> (дата звернення: 23.06.2017).
12. Конституції нових держав Європи та Азії / Упор. С. Головатий. Київ: Право, 1996. 544 с.
13. Гончар Д. В. Моделі правової допомоги // Публічне право. 2016. № 1(21). С. 321-326.
14. Семигіна Т. В. Представництво інтересів // Енциклопедія для фахівців соціальної сфери [заг. ред. І. Д. Зверєва]. Київ - Сімферополь: Універсум, 2012. С. 164-166.
15. Кияниця З. П. Застосування ведення випадку в соціальній роботі: міжнародний досвід, практика і перспективи в Україні // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя: Психолого-педагогічні науки. 2016. № 1. С. 254-263.
16. Семигіна Т. В. Політичні аспекти охорони здоров'я: на перетині глобального і локального. Київ: вид-во «Києво-Могилянська академія», 2013. 400 с.
17. Berenschot W., Rinaldi T. Within and around the law; Paralegals and legal empowerment in Indonesia/ Justice initiatives. 2013. Autumn. URL: <https://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/justice-initiatives-legal-empowerment-20140102.pdf> (дата звернення: 23.06.2017).
18. Novirianti D. Indonesian Law and Policy on Rape: Paralegals and Access to Justice for Rape Victims. Master thesis // Lund University, Department of Law. 2011. URL: <http://www.lunduniversity.lu.se/lup/publication/1890570> (дата звернення: 23.06.2017).
19. Community-based Paralegals: A Practitioner's Guide // Open Society Institute. 2010. URL: <https://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/paralegal-guide-20101208.pdf> (дата звернення: 23.06.2017).
20. Legal Service Sector Charter // Department of Justice and Constitutional Development, Republic of South Africa. 2007. URL: http://www.justice.gov.za/LSC/legal_charter.htm (дата звернення: 23.06.2017).
21. Legal Practice Act № 28 of 2014 // South African Government. URL: <http://www.gov.za/documents/legal-practice-act> (дата звернення: 23.06.2017).
22. Dugard J., Drage K. To Whom Do The People Take Their Issues? The Contribution of Community-Based Paralegals to Access to Justice in South / Legal Vice Presidency The World Bank. 2013. URL: <https://namati.org/resources/to-whom-do-the-people-take-their-issues-the-contribution-of-community-based-paralegals-to-access-to-justice-in-south-africa> (дата звернення: 23.06.2017).
23. Maru V. Between Law and Society: Paralegals and the Provision of Justice Services in Sierra Leone and Worldwide // Open Society Institute. 2010. URL: <https://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/between-law-and-society-20100310.pdf> (дата звернення: 23.06.2017).
24. The National Federation of Paralegal Associations. URL: <https://www.paralegals.org/i4a/pages/index.cfm?pageid=1> (дата звернення: 23.06.2017).
25. Miller R. L., Meinzinger M. Paralegal Today. The Legal Team at Work. 7th ed. CENGAGE Learning, 2016. 784 p.
26. American Bar Association. URL: <https://www.americanbar.org/aba.html> (дата звернення: 21.06.2017).
27. Семигіна Т. Міжнародна соціальна робота: глобальні пріоритети соціального розвитку і нове визначення соціальної роботи // Вісник АПСВ. 2015. № 1. С. 6-11.
28. Cournoyer B. R. The Social Work Skills Workbook. 8th ed. Boston: Cengage Learning, 2016. 704 p.
29. Петрочко Ж. В. Дитина у складних життєвих обставинах: соціально-педагогічне забезпечення прав. Рівне: [О. Зень], 2010. 367 с.
30. Global social work education- crossing borders blurring boundaries [Eds. C. Noble, H. Strauss and B. Littlechild]. Sydney: Sydney University Press, 2014. 384 p.
31. Хто такий параюрист? Параюрист в Ріпкинському районі // Регіональний центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Чернігівській області. 2017. 4 квітня. URL: <http://chernihiv.legalaid.gov.ua/ua/pres-tsentr/novyny/1850-khto-takyi-paraiuryst-paraiuryst-v-ripkynskomu-raioni> (дата звернення: 26.06.2017).
32. На Одещині «протестують» модель підготовки та залучення параюристів до надання безоплатної правової допомоги та розвитку місцевих громад // Правовий простір. 2016. 6 вересня. URL: <http://legalspace.org/ru/khersonskaya-oblast/go-skadovshchina-mij-ridnij-kraj/item/7722-v-odeskii-oblasti-protestuiut-model-pidhotovky-ta-zaluchennia-paraiurystiv-do-nadannia-bezoplatnoi-pravovoi-dopomohy-ta-rozvytku-mistsevykh-hromad> (дата звернення: 26.06.2017).
33. В Україні готують тренерів мережі параюристів: перший навчальний тренінг пройшов на Чернігівщині // Координаційний центр з надання правової допомоги. 2017. 30 травня. URL: <http://legalaid.gov.ua/ua/holovna/146-traven-2017/2029-v-ukraini-hotuiut-treneriv-merezhi-paraiurystiv-pershyi-navchalnyi-treninh-proishov-na-chernihivshchyni> (дата звернення: 26.06.2017).
34. Дубич К. В. Механізми державного управління системою надання соціальних послуг: дис. ... д. держ. упр. : 25.00.02 «Механізми державного управління». Київ: НАДУ, 2015. 451 с.
35. Попок А., Гребя Р. Система соціальних послуг в Україні: структурно-функціональний вимір // Демократичне врядування. 2016. Вип. 16/17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2016_16-17_4 (дата звернення: 16.06.2017).

References

1. Prysyazhnenko, A. M. (2010). Konstytutsiyno-pravova rehlementatsiya prava na pravovu dopomohu v Ukrayini, krayinakh SND ta Baltiyi [Constitutional and Legal Regulation of the Right to Legal Aid in Ukraine, the CIS Countries and the Baltics]. *Advokat*, 4, 30-38.
2. Verkhona Rada of Ukraine (2012). *Pro bezoplatnu pravovu dopomohu: Zakon Ukrayiny* [About free legal assistance: Law of Ukraine]. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo.
3. Cabinet of Ministries of Ukraine (2013). *Pro zatverdzhennya Derzhavnoi tsil'ovoyi prohramy formuvannya systemy bezoplatnoyi pravovoyi dopomohy na 2013 - 2017 roky* : Postanova [On Approval of the State Target Program for the Formation of a Free Legal Aid System for 2013-2017]. *Ofitsiynny visnyk Ukrayiny*, 42, 33-44.
4. Yermilova, M. H. (2012). Osoblyvosti zabezpechennya sotsial'no-ekonomichnykh harantiy pravovoho statusu ditey z obmezheny my mozhylyvostyamy zdorov'ya [Peculiarities of providing socio-economic guarantees of the legal status of children with disabilities in health]. *Forum prava*, 2, 247-255.
5. Hromada Dvorichanshchyny (2011). Meshkantsi viddalenykh sil's'kykh naselenykh punktiv Dvorichans'koho rayonu Kharkivs'koyi oblasti otrymayut' dostup do bezoplatnoyi pravovoyi dopomohy [Residents of remote rural settlements of Dvorichansk district of Kharkiv region will have access to free legal aid]. Retrieved from: http://www.dvorich.info/index.php?option=com_content&view=article&id=98:2014-01-24-08-59-24&catid=12:2011-06-12-10-30-44.
6. Chernihiv Regional Council (2016). *Obhovorennya shlyakhiv spivpratsi shchodo nadannya pervynnoyi ta vtorynnoyi pravovoyi dopomohy ne zalyshylo nikoho bayduzhym* [Discussion of ways to cooperate in providing primary and secondary legal assistance left no one indifferent]. Retrieved from: <https://chor.gov.ua/nasha-diyalnist/item/3944-obhovorennia-shliakhiv-spivpratsi-shchodo-nadannia-pervynnoi-ta-v>.
7. Berdychivs'kyi pohlyad (2017). «Mobil'nyy sotsial'nyy ofis» - real'na dopomoha lyudyam z viddalenykh rayoniv mista ["Mobile social office" - real help to people from distant areas of the city]. Retrieved from: <http://berdpo.info/news/misto/mobilniy-sotsialniy-ofis-realna-dopomoga-lyudyam-z-viddalenih-rayoniv-mista-id10096.html>.
8. Warner, R., Elias-Jermany, C. & Elias, S. (2004). *Independent Paralegal's Handbook. How to Provide Legal Services Without Becoming a Lawyer*. 6th ed. Berkley: NOLO.
9. Franco, J., Soliman, H. & Cisnero, M. R. (2014). *Community Based Paralegalism in the Philippines and Southeast Asia: From Social Movements to Democratization*. Retrieved from: <http://documents.worldbank.org/curated/en/735621468334143438/pdf/860000NWPOComm00Box382162B00PUBLIC0.pdf>.
10. Xing, Y. (2014). Dissemination of Law and Access to Justice at the Village Level: A Case Study of Barefoot Lawyers in the Villages of China. *Positions: East Asia culture critique*, 22/3, 603-633.
11. Berenschot, W. & Rinaldi, T. (2011). *Paralegalism and Legal Aid in Indonesia: Enlarging the Shadow of the Law. Survey Report*. Retrieved from: http://namati.org/wp-content/uploads/2013/12/Paralegalism-and-Legal-Aid-in-Indonesia_Final-Report.pdf.
12. Holovaty, S., ed. (1996). *Konstytutsiyni novykh derzhav Yevropy ta Aziyi* [Constitution of the new states of Europe and Asia]. Kyiv: Right.
13. Honchar, D. V. (2016). Modeli pravovoyi dopomohy [Models of Legal Aid]. *Publichne parvo*, 1(21), 321-326.
14. Semigina, T. (2012). Advocacy. In Zvereva, I. D., ed. *Encyclopedia for specialists in the social sphere*. Kyiv-Simferopol': Universum, pp. 164-166.
15. Kyyanytsya, Z. P. (2016). Zastosuvannya vedennya vpadku v sotsial'nyy roboti: mizhnarodnyy dosvid, praktyka i perspektyvy v Ukrayini [Application of case management in social work: international experience, practice and perspectives in Ukraine]. *Naukovi zapysky NDU im. M. Hoholya: Psykholoho-pedahohichni nauky*, 1, 254-263.
16. Semigina, T. V. (2013). *Politychni aspekty okhorony zdorov'ya: na peretyni hlobal'noho i lokal'noho* [Political aspects of health: at the intersection of global and local]. Kyiv: vyd-vo «Kyyevo-Mohylyans'ka akademiya».
17. Berenschot, W. & Rinaldi, T. (2013). *Within and around the law; Paralegals and legal empowerment in Indonesia*. Retrieved from: <https://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/justice-initiatives-legal-empowerment-20140102.pdf>.
18. Novirianti, D. (2011). *Indonesian Law and Policy on Rape: Paralegals and Access to Justice for Rape Victims*. Master thesis / Lund University, Department of Law. Retrieved from: <http://www.lunduniversity.lu.se/lup/publication/1890570>.
19. Open Society Institute (2010). *Community-based Paralegals: A Practitioner's Guide*. Retrieved from: <https://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/paralegal-guide-20101208.pdf>.
20. Department of Justice and Constitutional Development, Republic of South Africa (2007). *Legal Service Sector Charter*. Retrieved from: http://www.justice.gov.za/LSC/legal_charter.htm.
21. South African Government (2014). *Legal Practice Act № 28*. Retrieved from: <http://www.gov.za/documents/legal-practice-act>.

22. Dugard, J. & Drage, K. (2013). *To Whom Do The People Take Their Issues? The Contribution of Community-Based Paralegals to Access to Justice in South Africa*. Retrieved from: <https://namati.org/resources/to-whom-do-the-people-take-their-issues-the-contribution-of-community-based-paralegals-to-access-to-justice-in-south-africa>.
23. Maru, V. (2010). *Between Law and Society: Paralegals and the Provision of Justice Services in Sierra Leone and Worldwide*. Open Society Institute. Retrieved from: <https://www.opensocietyfoundations.org/sites>.
24. The National Federation of Paralegal Associations (2017). *Introduction*. Retrieved from: <https://www.paralegals.org/i4a/pages/index.cfm?pageid=1>.
25. Miller, R.L. & Meinzinger, M. (2016). *Paralegal Today. The Legal Team at Work*. 7th ed. CENGAGE Learning.
26. American Bar Association (2017). *Advocacy*. Retrieved from: <https://www.americanbar.org/aba.html>.
27. Semigina, T. (2015). Mizhnarodna sotsial`na robota: hlobal`ni priorytety sotsial`noho rozvytku i nove vyznachennya sotsial`noyi roboty [International Social Work: Global Priorities for Social Development and a New Definition of Social Work]. *Visnyk APSV*, 1, 6-11.
28. Cournoyer, B. R. (2016). *The Social Work Skills Workbook*. 8th ed. Boston: Cengage Learning.
29. Petrochko, Zh. V. (2010). *Dytyna u skladnykh zhyttyevykh obstavynakh: sotsial`no-pedahohichne zabezpechennya prav* [A child in difficult living conditions: socio-pedagogical provision of rights]. Rivne: O. Zen`.
30. Noble, C., Strauss, H. & Littlechild, B., eds. (2014). *Global social work education- crossing borders blurring boundaries*. Sydney: Sydney University Press.
31. Regional Center for the provision of free secondary legal aid in the Chernihiv region (2017). *Khto takyy parayuryst? Parayuryst v Ripkyns`komu rayoni* [Who is a paralegal? A paralegal in the Ripky district]. Retrieved from: <http://chernihiv.legalaid.gov.ua/ua/pres-tsentr/novyny/1850-khto-takyy-paraiuryst-paraiuryst-v-ripkynskomu-raioni>.
32. Pravovyy prostir (2016). *Na Odeshchyni «protestuyut`» model` pidhotovky ta zaluchennya parayurystiv do nadannya bezoplatnoyi pravovoyi dopomohy ta rozvytku mistsevykh hromad* [The model of preparation and involvement of parayors for providing free legal aid and development of local communities is protesting in Odessa region]. Retrieved from: <http://legalspace.org/ru/khersonskaya-oblast/go-skadovshchina-mij-ridnij-kraj/item/7722-v-odeskii-oblasti-protestuiut-model-pidhotovky-ta-zaluchennia-paraiurystiv-do-nadannia-bezoplatnoi-pravovoi-dopomohy-ta-rozvytku-mistsevykh-hromad>.
33. The Coordination Center for Legal Aid (2017). *V Ukrayini hotuyut` treneriv merezhi parayurystiv: pershyy navchal`nyy treninh proyшов na Chernihivshchyni* [Paralegal network trainers are trained in Ukraine: the first training was held in Chernihiv oblast]. Retrieved from: <http://legalaid.gov.ua/ua/holovna/146-traven-2017/2029-v-ukraini-hotuiut-treneriv-merezhi-paraiurystiv-pershyi-navchalnyi-treninh-proishov-na-chernihivshchyni>.
34. Dubych, K. V. (2015). *Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnya systemoyu nadannya sotsial`nykh posluh: dys. ... d. derzh. upr.* [Mechanisms of public administration by the system of providing social services: Doctorate Thesis]. Kyiv.
35. Popok, A. & Hreba, R. (2016). *Systema sotsial`nykh posluh v Ukrayini: strukturno-funktsional`nyy vymir* [The System of Social Services in Ukraine: Structural-Functional Dimension]. *Demokratychne vryaduvannya*, 16/17, Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2016_16-17_4.

УДК 316.61-053.5:616.896

CONSUMER AWARENESS ON NON-MEDICAL INTERVENTIONS FOR AUTISTIC CHILDREN AND ADULTS IN UKRAINE

ОБІЗНАНІСТЬ СПОЖИВАЧІВ ЩОДО НЕМЕДИЧНИХ ВТРУЧАНЬ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ДОРОСЛИХ З АУТИЗМОМ В УКРАЇНІ

Nataliia Gurzhiy

Lecturer of the Kiev National University of Trade and Economics

Наталія Гуржій

Викладач Київського національного торгівельно-економічного університету

 orcid.org/0000-0002-4395-386X

 liutyi.vp@socosvita.kiev.ua

Abstract

The conducted study implicates broadening the choice of educational therapy services by means of diversifying them with new world-common reliable approaches by picking only the most affective and humane ones with the lowest number of negative social and mental health consequences, which on one hand, will help Ukrainian society to defeat environmental determinism.

This paper is written from consumers' point of view and is based on analyses of different interventions used for autistic children and adults. The special attention is paid to educational therapies: such as Incidental Teaching, Milieu Therapy, Pivotal Response Treatment, Self-Management, Time Delay Cognitive Behavioral Therapy, JASPER and other widely used all over the world. The research proves that from the listed variety of methods, only 4 of them are commonly used in Ukraine. Among those methods are: ABA therapy, DIR (Floortime) therapy, Sensory regulation therapy and the TEACH therapy.

One of the reasons was lack of accessibility of information on any other methods of educational therapy, aside from the ones being already commonly used in Ukraine. Whenever you search for any methods of autistic individuals treatment using Google search engine, it represents you nothing but ABA therapy (cwhich does not even always meant the therapy mentioned in the description in some of search engine results was in fact the ABA therapy, sometimes they misstitle TEACH for ABA, for example).

Also there was no statistic on autistic children and adults education centers being accessible in Google search engine results after using both Russian and Ukrainian language, which aslo proves the low level of current type of information accessibility, which effects customers' awareness level on this topic.

Low level of customers' awareness on non-medical, especially educational therapies for autistic children and adults, was also identified after analyzing 51 of their anonymous forum feedbacks from Ukrainian forums for parents. This analysis has shown that consumers are not being fluent in any other methods of

Key words:

autism, consumer awareness, determinism, educational therapy.

Ключові слова:

аутизм, обізнаність споживача, детермінізм, навчальні інтервенції.

Інформація про рукопис

Надійшов до редакції:
18.06.2017

Рецензований: 6.07.2017

Подано доопрацьовану
версію: 20.08.2017

Прийнятий до друку:
28.08.2017

education therapies for autistic children and adults, except ABA therapy, which represents low level of their awareness on the diversity of methods of educational therapies for autistic individuals available all over the world, as well as of their effectiveness, humanism lower quantity of negative consequences on autistic individuals' learning abilities, social independence and quality of life, as a result, and their validity for long-term educational and developmental goals.

A range of recommendations was developed to diversify range of educational services for autistic children and adults and to increase level of their parents' and legal guardians' awareness on this field for them to have a choice.

Анотація

Ця стаття на основі аналізу закордонних досліджень щодо ефективності різних видів немедичних втручань для дорослих та дітей з аутизмом, передовсім навчальних програм та технік, пропонує огляд найбільш поширених з них. Встановлено, що в Україні найчастіше використовують АВА-терапію, хоча дослідники звертають увагу на її слабкі місця та обмеження. Водночас інші різновиди інтервенцій, зокрема, поведінково-когнітивних, не надто відомі в Україні і не представлені на ринку соціальних та освітніх послуг. Про це свідчить пошуковий комп'ютерний аналіз у Google та аналіз коментарів на спеціалізованих форумах в Інтернеті.

Визначено, що низький рівень обізнаності споживачів щодо немедичних втручань та наявних послуг може свідчити про відсутність свободи вибору або детермінізм, що, у свою чергу, пов'язано з низьким рівнем доступу подібного роду інформації, і ставить питання щодо надійності методів навчання осіб з аутизмом в Україні. Запропоновано низку рекомендацій стосовно підвищення рівня обізнаності споживачів, що могли б стимулювати попит на ефективні інтервенції для дорослих та дітей з аутизмом.

Introduction

Autistic individuals constitute a significant part of human society and the population of them is likely growing (1 of 68 in 2014 versus 1 of 150 in 2000) (Christensen et al., 2016). There is also the evidence, that around 44% of autistic children and adults have either average or above average intellectual abilities (Christensen et al., 2016), despite autism is still associated with learning disabilities, which means individuals with autism can be taught but need different teaching approach than neurotypical individuals. As autism is known as «developmental disorder characterized by impairments in social interaction and communication, often accompanied by stereotypical or repetitive behaviors» (Liu, King & Bearman, 2010) and also a disorder which cannot be cured or «overgrown», and individuals on autistic spectrum need to learn to live with it by developing adaptation traits and sensory integration. So the main goal of autistic individuals education must be social interaction and verbal/non verbal communication skills development aimed at social autonomy, development of peer relationships (Bauminger-Zviely, 2013) and other social skills (White et al., 2007). Therefore children and adults with Autism spectrum disorder (ASD) need to be encouraged for social interaction, and not be demotivated by methods used on them.

In Ukraine, the number of autistic individuals is claimed to increase by 30% every year (Kurylo, 2015). However, social work with them is not well developed, a limited scope of non-medical interventions are available for those who have mental health problems and other social problems (Semigina & Boyko, 2014).

This paper looks on the range of non-medical interventions for people with ASD that are well-known in the international practices and identifies Ukrainian consumers' level of awareness about interventions. The study objectives are to review key reasons and consequences of low level of customers' awareness on those interventions, and to suggest certain range of solutions for increasing their level of awareness, which means to decrease the level of its negative consequences, and their influence on social situation in Ukraine.

Theoretical Framework

The paper looks on the most common approaches to non-medical autism interventions (mostly educational and auxiliary therapies) their conformity to the clinical picture of autisms and to the main goals of autistic individual education, as well as their accessibility, breadth of choice and choice options in Ukraine, and the problems individuals face during appropriate method selection, and negative social and health consequences of the limits this social category is put into. The conducted review implicates broadening the choice of educational therapy services by means of diversifying them with new world-common reliable approaches by picking only the most affective and humane ones with the lowest number of negative social and mental health consequences, which on one hand, will help Ukrainian society to defeat environmental determinism, which causes negative mental consequences itself, for this social category, and on the other hand, to adapt and promote more actual up-to-date methods which correspond autistic individual goals (which are communication development, social development, cognitive development and «social responsibility and independent performance of activities» (Machiodi & Grenshaw, 2014) «to improve social communication and other language impairments and modify behaviors to improve an individual's quality of life and increase social acceptance» (American Speech-Language-Hearing Association, 2016), based on self-management and maximum of social integration and social autonomy as a result) better.

This research substantiates repetition based methods that were criticized by Rea (2015), covering the mains reason of their negative influence on autistic individuals learning abilities and social integration.

This research is based on the concepts of «free will» as the ability to choose between different possible courses of action (Omoregie, 2015) and «lack of free will» (McLeod, 2013) which is associated with low level of current type of services customers awareness (that can be seen in their feedbacks on current type of services, which is in its turn associated with low level of specific information accessibility. Lack of free will may lead to developing more of mental issues, especially when it comes to people with developmental and/or mental disorders, if taken into consideration reverse process being also common to happen (McLeod, 2015). Lack of free will is often defined by researchers as one of social injustices, as free will or a possibility of being able to choose is a necessary part of functioning, and its lack may lead to developing more of mental issues, especially when it comes to people with developmental and/or mental disorders (McLeod, 2015).

It also appeals to environmental determinism conception (McLeod, 2013) by showing how this phenomenon affects certain social category (autistic individuals, their families and/or legal guardians) in Ukraine exposing the main reason of this social issue spreading. Research of this phenomenon is impossible without defining the main sources of individuals' autism awareness and without «anecdotic evidence» as the most common sources of this kind of awareness being taken into consideration (Liu, King & Bearman, 2010).

Methodical Approach

The desk review was used for identification of non-medical intervention for ASD. The special focus was made on educational therapy as kind of therapy that is used with individuals who have learning disabilities, differences and challenges. Such interventions offer a range of intensive individualized integration designed to help address learning problems. The other type of interventions was auxiliary or supportive, therapy to overcome problems resulting from the disease process» (National Advisory Cancer Council, 1969). In case of ASD it helps to overcome problems accompanying illnesses sensory processing disorder, movement disorders etc.

In the current study, a computer search initially yielded around 100 articles, and the subsequent screening and evaluation process found around 20 studies to meet methodological criteria on ASD-intervention models that target both the social and cognitive-academic domains. From this set of research studies, 7 focused intervention practices were selected and described.

In order to assess awareness on the non-medical interventions the modeling of a social situation to the availability and accessibility of the information from the point of view of the customer was employed. Firstly, the thematically-based search on Google was undertaken. Secondly, we chose anonymous forum feedback as

a rapid appraisal tool (Engel & Schutt, 2014) to uncover customers' attitude to the situation in Ukrainian market of educational therapy services for autistic children and adults to identify the level of their awareness on the range of educational services for autistic children and adult in the world and in Ukraine, their contents, effectiveness and validity for short-term and long term educational goals. Overall, 51 anonymous feedbacks on autistic children teaching approach in Ukraine were analyzed on three forums: Forummam, 2012 (12 feedbacks); Littleone forum, 2012 (15 feedbacks); Uaua, 2010 (23 feedbacks). These forums were not either created or moderated by educational centers' for autistic individuals .

Key Findings

Non-medical interventions for people with ASD

The desk review allows configuring a list of the most used techniques and cognitive-behavioral-ecological interventions used for non-medical support to people with ASD (Adams, 2012; Boyd et al., 2014; Moes & Frea, 2002), as well as positive and negative characteristics associated with different interventions (Kasner, Reid & MacDonald, 2012; Kavale & Spaulding, 2011; Warber, 2016).

One of the most commonly used interventions is the **Applied Behavior Analysis (ABA)**. The ABA teacher observes the behavior of a person with autism and then provides instructions on any necessary missing skills. The teachers teach by providing a concise instruction and reward a correct response, thus encouraging the positive behavior. This intervention is based on reward system (in Ukraine often reward and punishing system) for following instructions, which often develops fear of not following instruction because of not getting any reward and/or be punished for that, which may lead to no motivation for performing any actions beyond the instructions and for thinking independently. It basically «improves» children's behavior by making them more submissive. This intervention is the most popular method for Ukraine.

One more intervention is called **TEACCH**. It is a structured teaching method that provides an organized school environment with a strict schedule, visual teaching methods and short, clear instructions. These programmes can easily be personalized. TEACCH is based on strict schedule, which repeats again and again every day. So it's, first of all, based on repetitions and aims to develop certain daily habits. As a result autistic individuals become dependent on their daily schedule stability, and tend to get stressed in a case of the necessity of changing their daily routine, often if even they are warned in advance about certain changes going to happen. Schedule changes often lead to autistic meltdowns. As a result individuals start being schedule dependent for a long period of time, sometimes even lifetime. So in some cases, we can speak about life-term consequences.

Sensory Integration Therapy is an auxiliary therapy aimed to adjust autistic children's or adults' behavior by means of satisfying individual's sensory needs according to the type of sensory processing disorder they have. Sensory integration's positive influence level mainly depends on primal therapy type and friendly environment (American Speech-Language-Hearing Association, 2016).

These interventions have significant disadvantages and «side effects», which provide high risk of negative consequences on autistic individuals learning abilities and social integration.

One more intervention has an abbreviation DIR (the full name is **Developmental, Individual Difference Floortime**). It uses play to teach autistic children emotional engagement, how to connect ideas and focus attention as well as problem solving and self-expression (Warber, 2016). DIR aims to improve children's development by teaching them self-regulation and social problem solving, but it's only suitable for the age of 0 to 2 years old, and many children are diagnosed with autism when they are older. Which means if the child is diagnosed later, they will the most likely start with ABA in Ukraine, the main disadvantages of which are mentioned above.

The undertaken analysis proves that other interventions are considered as the most effective for the people with ASD by researchers (Dababnah & Parish, 2016; Odom et al., 2010; Palmer, Didden & Lang, 2012; Wong et al., 2015), but they are not popular in Ukraine:

- **Incidental Teaching** – a teaching technique that utilizes behavioral procedures; naturally occurring teaching opportunities are provided, based on the child's interests. Following the child's lead, attempts to

communicate are reinforced as these attempts get closer to the desired communication behavior (Patterson, Smith & Mirenda, 2012).

- **Milieu Therapy** – a range of methods (including incidental teaching) that are integrated into a child's natural environment. It includes training in everyday environments and during activities that take place throughout the day, rather than only at "therapy time" (Warren, 2011).

- **Pivotal Response Treatment (PRT)** – a play-based, child-initiated behavioral treatment. Formerly referred to as Natural Language Paradigm, PRT has as its goals to teach language, decrease disruptive behaviors, and increase social, communication, and academic skills. PRT targets pivotal areas of development (response to multiple cues, motivation, self-regulation, and initiation of social interactions) that are central to – and result in improvements across – a wide range of skills (Koegel & Koegel, 2006). PRT emphasizes natural reinforcement (e.g., the child is rewarded with an item when a meaningful attempt is made to request that item).

- **Self-Management** – an approach that involves interventions aimed at helping individuals learn to independently regulate their behaviors and behave appropriately in a variety of contexts. Individuals learn to tell the difference between appropriate and inappropriate behaviors, monitor and record their behaviors, and reward themselves for using appropriate behaviors. Self-management interventions can be used across a wide range of ages from early childhood through adulthood.

- **Time Delay** – a behavioral method of teaching that fades the use of prompts during instruction. For example, the time delay between initial instruction and any additional instruction or prompting is gradually increased as the individual becomes more proficient at the skill being taught. Time delay can be used with individuals regardless of cognitive level or expressive communication abilities.

- **Cognitive Behavioral Therapy (CBT)** – approach that combines cognitive and behavioral learning principles to shape and encourage desired behaviors. CBT is used primarily to help individuals with ASD improve behavior by learning to regulate emotions and control impulses. Examples of programs/approaches that incorporate CBT principles include the following (American Speech-Language-Hearing association, 2016).

- **JASPER (Joint Attention Symbolic Play Engagement Regulation)** – an approach that combines developmental and behavioral principles. This approach targets the foundations of social communication (joint attention, imitation, play) and uses naturalistic strategies to increase the rate and complexity of social communication. The approach incorporates parents and teachers into implementation of intervention to promote generalization across settings and activities and to ensure maintenance over time (Kasari et al., 2008).

Results of Google search

The search with key words «quantity of educational institution for children with developmental disorders in Ukraine», «quantity of educational institution for children with autism in Ukraine» and «quantity of ABA-centers in Ukraine» using «Google» in both Ukrainian and Russian languages ended up with zero results. There was no file containing any statistics on this topic found. Which means, there is no accessible source of such kind of information able to be easily found by customers. One of the reasons for this phenomenon is that such institutions are opening and closing nearly every day, often in private apartments, and sometimes without being certified.

We also made a request like «nonmedical therapy for autistic» and all the results were either about ABA-therapy or Floor-time or generally about «behavior correction», and «helping children with developmental disorders, using both Ukrainian and Russian language. By this we can assume, there is a low level of accessibility of the information on other methods of educational therapy in Ukraine.

Analysis of consumers' feedback

Though we analyzed 51 feedbacks from the consumers' current type of services, and the contents of those comments can also be considered as a proof of low level of their educational therapy methods awareness. Though the authors of those feedbacks are not aware of the existence of any other educational therapy approach, aside from ABA-therapy, they often operate two polar statements, like «with ABA» and «without any therapy» (Littleone forum, 2012), without seeing any other choices. But, in fact, sometimes they are talking about TEACCH mistitling it for «ABA» or giving it no title only describing it as «strict schedule» or «home regimen» (Littleone forum,

2012). By which we can assume, the consumers are not aware even what titles of education methods for autistic individuals are.

Among those 51 feedbacks there were 32 positives feedbacks (Forumam, 2012 (6), Littleone (11), Uaua, 2010 (10) and 19 negatives ones (Forumam, 2012 (6), Littleone (4), Uaua, 2010 (9). By positive feedbacks we mean feedbacks, in which certain level of customers' satisfaction with the services provided was mentioned. Which does not necessary mean high level of their awareness on this field, but often is determined by the lack of their awareness on others methods and techniques, as it often included current form of contradiction: «ABA vs nothing» (Uaua, 2010). By negative feedbacks we mean the feedbacks which contain different kind of criticism or doubt in educational methods for autistic children and adults provided in Ukraine.

All the positive feedbacks were written in a very emotional style, did not contain any kind of criticism at all, and were based on one of those 2 standard formulas:

«Thank you [name of the therapist or institution] !!! You make miracles !!! Thanks to you my child is going to public school now!» (Forumam, 2012);

«How can anyone not understand that ABA is universally recognized worlds the most affective and the most humane method? It has been proved 10000000 times, why don't you still want to believe it?!» (Forumam, 2012)

Among the positive feedbacks we analyzed there were four of inhumane ones, with the contents, like: «I'd rather want a child to be trained (like animal training type – AN) than ungovernable» (Uaua, 2010) or «he started to speak in memorized phrases (which doesn't coincide the definition of «Speech», and speech is not being a cognitive process for him as a result - AN), but still he talks» (Littleone forum, 2012), which basically means, the consumers are unaware of any other result of education for autistic individuals, and do not know about educational therapies with lower amount of negative consequences on human development of autistic individuals.

Speaking of negative feedbacks, we must admit, they all had different contents and different type of hesitation and level and object of criticism. Some of the customers were only making generalizations, for example: «Quantity of ABA therapy in Ukraine differs much to the worse from the quality of the one abroad» (Uaua, 2010). Some were criticizing its contents, like: «Many people are against it (ABA – AN), it looks like animal training, rewards+punishments without any comprehension» (Uaua, 2010).

Some customers were speaking of its possible negative consequences:

«If you have an unexperienced therapist, they can harm much» (Uaua, 2010);

«The slightest (therapist's – AN) mistake can lead to serious problems» (Uaua, 2010);

«People (therapists – AN) without a proper preparation can have negative influence on your child ...the child may start to ask for rewards for doing the simplest job and to expect all his actions to be planned by the adults, and not to do what is necessary without adult's order. A person with deficient initiative cannot be socialized normally» (Uaua, 2010).

In some of those feedbacks lack of free will was literary mentioned, and it was said «parents have nothing left to do, but to choose ABA» (Uaua, 2010). Which means, they doubt the effectiveness of therapies provided in Ukraine, but still do not see any alternative to them.

Discussions

Recent researches prove, methods not based on repetition (Rea, 2015) as well as methods which combine various approaches at the same time (American Speech-Language-Hearing association, 2016; Dababnah & Parish, 2016; Odom, et al., 2010; Palmer, Didden & Lang, 2012; Wong et al., 2015) are considered as more effective for cognitive processes and social skills development, and methods based on encouragement instead of reward system and on self-management and self-control instead of following instruction enforcement are claimed to be «safer», which basically means having less negative consequences on ASD individuals social life and self-attitude.

Despite there are other method which are considered to be more effective and less traumatic ABA and TEACCH remain the most commonly used in Ukraine. The other problem is they are usually used solitary instead

of being used with other methods, because a number of researches show using a range of approaches (Bauminger-Zviely, 2013; Kavale & Spaulding, 2011) is more effective in communicating and other social skills development.

As «anecdotal evidence» (Liu, King & Bearman, 2010) remains so far the main source of information about autism in Ukraine, investigating search engine results and anonymous customers' feedbacks gave us an opportunity to see customers' awareness level and the way the influence each other's opinions. We can assume, there is a low demand on other educational therapies not only because of low supply, but also due to lack of customers' awareness about other methods existing. We can also make an assumption, which in its turn requires farther research, that low level of customers' awareness can affect level of supply in this industry or can be one of its sources. But to prove it farther investigations are required it.

We also must take into consideration specialists' intervention to those kinds of forums, and them trying to affect feedbacks on repetition-based non-medical therapies methods for autistic individuals. If some consumer was unsatisfied with the services provided before, from time to time they received therapists' replies of current contents: «I am very sorry, you didn't like it! You just need to pick up another specialist/institution to try this therapy again.» and giving their contact details below. And sometimes they managed to change consumer's opinion this way.

As this paper is written from consumers' point of view, it is necessary to emphasize the main issue as those more effective methods as being hard to find not only because of the complexity and confusion of searching process (because of being entitled in the wrong or confusing way), but as well because of being used by tutors and therapists in rare cases. Ukrainian therapists prefer to use methods, which are already common and «by ear» as «anecdotal evidence» (Liu, King & Bearman, 2010).

Ukrainian education market offers the variety of education services associated with teaching neurotypical children, and very narrow range of the same type of services for autistic children), often associated with therapists imposing their own view to the customers. For example, many parents of autistic children have been told «there is no other way for your child to be taught» when talking to ABA-therapists in Ukraine, which is inapplicable because there are more than 30 non-medical autism interventions (American Speech-Language-Hearing association, 2016), excluding the ones implying Early Intervention Practices (Warren et al, 2011). Doing this therapists only strengthen their own empowerment aggravating the situation for their autistic clients by making them more dependent. We also agree that lack of free will (McLeod, 2013) may lead to developing more of mental issues, especially when it comes to people with developmental and/or mental disorders.

To overcome the challenge of «lack of free will» it will be valuable to organize in Ukraine the targeted awareness campaign devoted to educational therapy methods for autistic children and adults to increase the level of people's awareness of them, for them not to be that easily misled and to be able to make a wider range of inquiries and requests when it comes to nonmedical interventions for autistic individuals.

Further recommendations include:

- to encourage public and private educational institutions to adopt new educational methods for autistic individuals' training, and to organize certified staff training by foreign specialists who are able to teach them to practice new more humane and less risky educational methods and to combine them affectively for farther achieving of long-term goals;
- to arrange marketing research of non-medical services for autistic children and adults to be carried out to see the picture of the market situation in this industry, and for farther its analysis to figure out its main problems for their farther solution.

Final considerations

In this paper, the problem of environmental determinism autistic individuals face when searching for educational or any other kind of non-medical intervention is uncovered. This social issue is represented by low supply despite of high demand, which implies not only the lack of necessary educational or social institutions, but also a very narrow range of services offered and provided by them. If current Ukrainian institutions want to show they apply for and offer some innovations they usually focus on auxiliary therapies instead of trying new

educational methods or combinations of methods. They usually offer a very narrow, even limited range of the most common methods, such as ABA, TEACH, DIR. Those methods are popular because of being the most known and the most talked about, and because of being able to fulfill short-term goals relatively quickly, although they are seen as the ones which have various negative consequences for long-term goals, such as social intervention and social autonomy.

Moreover, individuals with ASD and their parents and legal guardians are often misinformed and misled because the title of the method some educational institutions provide does not always coincide with its contents. Misinformation also takes place when therapists try to convince their students/patience or their families or legal guardians in «absence» or «non-effectiveness» of other educational therapies, aside from the ones they practice.

This basically leads to this social category to be defined determined or obliged to choose between a narrow range of questionably affective methods and deal with negative consequences of being taught by them.

References

- Adams, C. et al. (2012). The Social Communication Intervention Project: A randomized controlled trial of the effectiveness of speech and language therapy for school-age children who have pragmatic and social communication problems with or without autism spectrum disorder. *International Journal of Language and Communication Disorders*, 47(3), 233-244.
- American Speech-Language-Hearing association (2016). *Autism treatment*. Retrieved from: <http://www.asha.org/PRPSpecificTopic.aspx?folderid=8589935303§ion=Treatment>.
- Bauminger-Zviely, N. (2013). *Social and Academic Abilities in Children with High-Functioning Autism Spectrum Disorders*. New York: Guilford Press.
- Boyd, B. A. et al. (2014). Comparative efficacy of LEAP, TEACCH and non-model-specific special education programs for preschoolers with autism spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 44, 366-380.
- Christensen, D. L. et al. (2016). Prevalence and Characteristics of Autism Spectrum Disorder Among Children Aged 8 Years – Autism and Developmental Disabilities Monitoring Network, 11 Sites. *Surveillance Summaries*, 65 (No. SS-3), 1-23. Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.15585/mmwr.ss6503a1>.
- Dababnah, S. & Parish, S. L. (2016). A Comprehensive Literature Review of Randomized Controlled Trials for Parents of Young Children with Autism Spectrum Disorder. *Journal of Evidence-Informed Social Work*, 13 (3), 277-292. Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.1080/23761407.2015.1052909>.
- Engel, R.J. & Schutt R.K. (2014). *Fundamentals of Social Work Research*. 2d ed. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Forummam (2012-2013). *ABA-therapy: «pros» and «cons»*. Retrieved from: <http://www.forummam.com/topic/306446-ava-terapiia-za-i-protiv>.
- Kasari, C., Paparella, T., Freeman, S., Jahromi, L. B. (2008). Language outcome in autism: Randomized comparison of joint attention and play interventions. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 76(1), 125-137.
- Kasner, M., Reid, G., & MacDonald, C. (2012). Evidence-based practice: Quality indicator analysis of antecedent exercise in autism spectrum disorders. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 6, 1418-1425.
- Kavale, K. & Spaulding, L. S. (2011). Efficacy of special education. In M. Bray & T. Kehle (Eds.), *The Oxford handbook of school psychology* (pp. 523-554). New York, NY: Oxford University Press.
- Koegel, R. L., Koegel, L. K. (2006). *Pivotal response treatments for autism: Communication, social, and academic development*. Baltimore, MD: Brookes.
- Kurilo, G. (2015). *V Ukraini kolychestvo detey s autyzmom ezhehodno rastet na 30%* [In Ukraine, the number of children with autism increases annually by 30%]. Retrieved from: <http://uacrisis.org/ru/21977-autizm>.
- Littleone forum (2012). *ABA-therapy feedbacks*. Retrieved from: <http://forum.littleone.ru/showthread.php?t=5685101>.
- Liu, K.Y., King, M. & Bearman, P.S. (2010). Social Influence and the Autism Epidemic. *American Journal of Sociology*, 115(5), 1387–1434. Retrieved from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2927813/pdf/nihms225456.pdf>.
- Malchiodi, C. A. & Crenshaw, D. A., Eds. (2014). *Creative art and play therapy for attachment problems*. New York: The Guilford Press.
- McLeod, S. (2013). *Freewill and Determinism. Simply Psychology*. Retrieved from: <https://www.simplypsychology.org/freewill-determinism.html>.
- Moes, D. R., & Frea, W. D. (2002). Contextualized behavioral support in early intervention for children with autism and their families. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 32, 519-533.
- National Advisory Cancer Council (1969). *Progress Against Cancer*. Bethesda.

- Odom, S. L., Collet-Klingenberg, L., Rogers, S., & Hatton, D. (2010). Evidence-based practices for children and youth with autism spectrum disorders. *Preventing School Failure*, 54, 275-282.
- Omoregie, J. (2015). *Freewill: The degree of freedom within*. UK: Author House.
- Palmer, A., Didden, R., & Lang, R. (2012). A systematic review of behavioral intervention research on adaptive skill building in high functioning young adults with autism spectrum disorder. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 6, 602-617.
- Patterson, S. Y., Smith, V., & Mirenda, P. (2012). A systematic review of training programs for parents of children with autism spectrum disorders: Single subject contributions. *Autism*, 16(5), 498-522.
- Rea, S. (2015). *Training with repetition actually prevents learning for those with autism*. Carnegie Mellon University. Retrieved from: <http://www.cmu.edu/news/stories/archives/2015/october/repetition-and-autism.html>.
- Semigina, T., & Boyko, O. (2014). Social work education in post-socialist and postmodern era: Case of Ukraine. In C. Noble, H. Strauss & B. Littlechild (Eds.), *Global social work education – crossing borders blurring boundarie* (pp. 257-269). Sydney, Australia: Sydney University Press.
- Uaua (2010). *Special children*. Retrieved from: http://www.uaua.info/mamforum_arch/theme/464303.html.
- Warber, A. (2016). Teaching Methods for Autistic Children. *I love to know: Health*. Retrieved from: http://autism.lovetoknow.com/Teaching_Methods_for_Autistic_Children.
- Warren, Z. et al. (2011). *Therapies for children with autism spectrum disorders. Comparative effectiveness review* (No. 26.; AHRQ Publication No. 11-EHC029-EF). Rockville, MD: Agency for Healthcare Research and Quality.
- White, W. S., Keonig, K., & Scahill, L. (2007). Social skills development in children with autism spectrum disorders: A review of the intervention research. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 37, 1858-1868.
- Wong, C., Odom, S.L., Hume, K.A. et al. (2015). Evidence-Based Practices for Children, Youth, and Young Adults with Autism Spectrum Disorder: A Comprehensive Review. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 45(7), 1951-1966. <https://doi.org/10.1007/s10803-014-2351-z>.

УДК 316.023.6

МІЖ МАТЕРІАЛІЗМОМ І ПОСТМАТЕРІАЛІЗМОМ: ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

BETWEEN MATERIALISM AND POSTMATERIALISM: VALUE ORIENTATIONS OF THE MODERN UKRAINIAN YOUTH

Наталія Дмитрук

Старший викладач Академії праці, соціальних відносин і туризму;
директор департаменту соціологічних досліджень ЦНСД «Омега»

Natalia Dmytruk

Assistant Professor of the Academy of Labour, Social Relations and Tourism;
Head of the Social Research Department, Independent Social Research Centre "Omega"

 orcid.org/0000-0003-1448-1442
 dmytruk.nataliia@gmail.com

Анотація

Стаття містить аналіз результатів двох репрезентативних всеукраїнських досліджень «Цінності молоді», виконаних на замовлення Міністерства молоді та спорту України Центром Незалежних соціологічних досліджень «Омега» у 2016 (N=1200) та 2017 роках (N=2000). У статті репрезентовано описову ієрархію та пріоритети актуальних ціннісних орієнтацій української молоді.

Результати дослідження засвідчують, що сучасна українська молодь балансує між матеріалістичними та постматеріалістичними цінностями. Визначено, що основними пріоритетами в житті для більшості молодих людей є сімейне щастя, здоров'я та кар'єра. Дані опитування доводять, що профіль більшої частини сучасної української молоді є швидше аполітичним, ніж активістським, адже більшість молодих людей не виявило намірів будувати політичну кар'єру та обіймати виборні посади.

Abstract

The paper contains an analysis of the results of two surveys «Youth Values» conducted upon the request from Ministry of Youth and Sports of Ukraine by the Center for Independent Social Research «Omega» in 2016 (N=1200) and 2017 (N=2000). The paper presents descriptive hierarchy and priorities of actual value preferences of Ukrainian youth.

The findings of the survey demonstrate that modern youth balances between materialistic and postmaterialistic values, practices behavior more focused on achieving instrumental values for the satisfaction of their terminal needs, and, at the same time, reflects on the prospects of integrative values development.

It was determined that the main priorities in life for the majority of young people are family happiness (2016 - 71.7%, 2017 - 63.6%), health (2016 - 55.8%, 2017 - 53.6%) and career (2016 - 48.1%, 2017 - 39.3%). Young people also consider as their

Ключові слова:

молодь, цінності, ціннісні пріоритети, соціологічне дослідження.

Key words:

youth, values, value priorities, sociological research.

Інформація про рукопис

Надійшов до редакції:
14.03.2017

Рецензований: 25.03.2017

Подано доопрацьовану
версію: 20.08.2017

Прийнятий до друку:
29.08.2017

preferences freedom and independence in their decisions and actions, ability to realize their talent, as well as well-being.

Most of the young Ukrainians are proud of their citizenship (2016 - 78.5%). In 2017, the survey uncovered the positive attitude of young people to the actual social and political processes taking place in Ukraine, such as the creation of a permanent professional army (71.6%), educational reform (61.2%), the reform of the system of provision of medical services and medicines (60.8%), reforms of the pension system (56.1%) and decentralization of power in the country (55.6%).

The survey data proves that the profile of the most of modern Ukrainian youth is rather apolitical than activist. A small proportion of young people are actively involved in the activities of children's and youth NGOs in Ukraine, intends to build a political career and have a desire to hold elected positions, as well as to be involved in the processes of civil control over the actions of various levels of government.

Вступ

Тим, хто працює з молоддю, формує молодіжну політику, доцільно розуміти, яким є ставлення молодих людей до світу довкола, суспільних процесів і явищ, до себе, в чому вони вбачають для себе сенс життя і життєві пріоритети.

Вивчення очікувань, потенціалу та спрямованості молодих людей є загальною практикою більшості країн. Наприклад, за результатами дослідження «Молода Європа 2017», присвяченого європейській молоді та її ставлення до об'єднаної Європи, визначено такі маркери найбільш значущих цінностей: особиста свобода, стабільність та надійність, скептичне ставлення до особистої життєвої перспективи, песимістична оцінка економічного становища, розчарованість національним урядом; тільки 1 з 43 молодих мешканців Європи очікує, що економічний рівень його життя буде краще за той, що мали його батьки (у дослідженні взяло участь 6000 молодих людей у віці від 16 до 24 років із Франції, Німеччини, Греції, Італії, Польщі, Іспанії та Великої Британії) [1].

В Україні протягом останнього десятиліття з метою аналізу соціального розвитку молоді на замовлення Міністерства молоді та спорту України проводяться соціологічні дослідження, в межах яких вивчаються специфіка участі молоді у суспільних процесах, її громадська та політична активність, діагностуються наявні потреби молоді та її актуальні проблеми. Результати таких щорічних досліджень використовуються при підготовці Державних цільових соціальних програм, щорічних Доповідей Президенту та Верховній Раді України «Про становище молоді», з метою подальшого формування молодіжної політики в країні та здійснення ефективних інтервенцій, спрямованих на забезпечення потреб та подолання труднощів, з якими стикається молодь в Україні [2-6]. Зауважимо, що за результатами дослідження «Молодь України-2015», проведеного ГФК ЮКРЕЙН у 2015 році, молоді українці визначили такі пріоритети у своєму житті: 48% опитаних зазначили важливість народження та виховання дітей, 44% – пріоритети, пов'язані з роботою (пошуком та/або досягненням певних результатів у ній), 36% – заробляння/отримання достатньої кількості грошей та 21% – пошук коханої людини та/або одруження [7].

Визнаємо, що система цінностей молоді не є гомеостатичною, цінності молоді є трансформативними та відмінними від цінностей, що панують у суспільстві в цілому. Молодь завжди змінює контури традиційних суспільних цінностей. І саме тому важливо розуміти, в чому полягають соціальнозначущі уявлення молоді про те, що таке добро, справедливість, патріотизм, любов, дружба тощо, та якою є динаміка цих уявлень.

Методологія дослідження

Мета статті - здійснити описову аналітичну пріоритезацію ціннісних орієнтацій сучасної української молоді за результатами соціологічних досліджень «Цінності молоді», що проводилися протягом 2016 та

2017 рр. Центром незалежних соціологічних досліджень «Омега» на замовлення Міністерства молоді та спорту України.

Метод дослідження – індивідуальне інтерв'ю «віч-на-віч». Географія дослідження: 24 адміністративні одиниці України та м. Київ (за винятком АР Крим, м. Севастополя та населених пунктів Донецької та Луганської областей, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження).

Вибіркова сукупність репрезентативна за основними соціально-демографічними ознаками; стандартні відхилення при достовірних 99% і співвідношенні змінних від 0,1 до 0,5 становлять 1,73% - 2,88%. У 2016 р. опитано 1200 респондентів, а у 2017 р. - 2000 респондентів віком від 14 до 34 років, що є громадянами України.

Запитання інструментарію сформовано з урахуванням попередніх соціологічних досліджень, які проводилися на замовлення Міністерства молоді та спорту України: «Молодь України - 2007», «Молодь України - 2015». Також при розробленні анкети враховано проект національних показників молодіжної політики, запропонованих Державним інститутом сімейної та молодіжної політики.

Під цінностями у цьому дослідженні малися на увазі ті уявлення молоді, які виступають як певна структура особистості, регулятори її діяльності, ставлення суб'єкта до предметів та явищ реальності, яке виражається ціннісними орієнтаціями, соціальними установками, якостями особистості. Ціннісні орієнтації ми розглядали як певну сукупність ієрархічно пов'язаних між собою цінностей, що зумовлює спрямованість життєдіяльності людини [8].

Результати дослідження

Життєві пріоритети сучасної молоді

За результатами двох хвиль соціологічних досліджень «Цінності молоді» у 2016 та 2017 рр., основними пріоритетами в житті для більшості молодих людей є сімейне щастя (2016 - 71,7%, 2017 - 63,6%), здоров'я¹ (2016 - 55,8%, 2017 - 53,6%) та кар'єра (2016 - 48,1%, 2017 - 39,3%). На третє та четверте місце у своїх вподобаннях молодь ставить можливість бути вільними і незалежними у своїх рішеннях та вчинках (2016 - 38%, 2017 - 29,1%) та мати можливість реалізувати свій талент і здібності (2016 - 32,1%, 2017 - 22,1%), а також здобуття багатства (2016 - 25%, 2017 - 28,1%) [9].

У 2016 році значна частина молоді зазначила, що в першу чергу найважливішими є власне здоров'я, матеріальний добробут та досягнення поставленої мети, у другу чергу, - третина молоді визначила пріоритетом мир та спокій на українській землі, досягнення соціального статусу/кар'єри, наявність вірних друзів, а також народження та виховання дітей і пошук коханої людини та створення сім'ї, і, у третю чергу - отримання задоволень від життя, пошук роботи за фахом, власне самовдосконалення та здобуття вищої освіти [9].

Додамо, що освіта сприймається сучасною молоддю як інструментальна цінність (цінність-засіб). Молоді люди вважають, що навчання дає змогу отримати професію та зробити кар'єру, стати освіченим, допомагає підготуватися до самостійного життя і є інструментом самоствердження. Слід відзначити, що більше половини молодих людей «цілком задоволені» та «скоріше задоволені» рівнем своєї освіти (2016 - 66,5%). При цьому вищий рівень набутої освіти обумовлює вищий ступінь задоволеності нею: найбільшою мірою задоволена рівнем своєї освіти та молодь, яка має повну вищу та базову вищу освіту [9].

Оцінюючи свої цінності у життєвій перспективі, молоді люди надають перевагу майже тим самим життєвим цінностям, однак народження та виховання дітей стає для них домінативною цінністю. Окрім цього молодь на майбутнє надає перевагу підвищенню рівня своєї освітньої кваліфікації, приділенню уваги релігійному/духовному розвитку, реалізації своєї громадської активності та захисту національних інтересів України, а також говорить про бажання зробити щось значуще для свого народу. Тобто молодь визнає важливість для себе інтегративних суспільно-значущих цінностей.

¹ Наведено відповіді на запитання другої (2016 р.) та третьої (2017 р.) хвилі досліджень ціннісних орієнтацій молоді «Чого найбільше ви б хотіли досягти в житті?». Важливість для молоді цінності «здоров'я» у 2016 році вимірювалось в межах запитання «Що з переліченого нижче є для Вас найважливішим?».

Гендерні та географічні відмінності

Привертає увагу гендерний зріз структури ціннісної свідомості сучасних молодих жінок та чоловіків. Молоді жінки порівняно з чоловіками є більшою мірою орієнтованими на досягнення сімейного щастя та здобуття освітньої кваліфікації. Молодим чоловікам видаються привабливішими здобуття кар'єри, перспективи щодо реалізації своїх талантів та здібностей, а також матеріальний добробут. Слід звернути увагу на те, що гендерна оцінка пріоритетних цінностей у молодих жінок та чоловіків є відмінною: молоді жінки порівняно з молодими чоловіками демонструють більшу орієнтованість на стан власного здоров'я, стурбованість наявністю збройного конфлікту в країні та пріоритетністю народження та виховання дітей. Однак в оцінках майбутнього гендерний аксіологічний (ціннісний) розрив між молодими жінками та чоловіками нівелюється. Обидві статі майже рівною мірою орієнтовані насамперед на матеріальний добробут, народження та виховання дітей, здоровий образ життя (табл. 1).

Табл. 1. Розподіл відповідей на запитання «Чого найбільше Ви хотіли б досягти в житті», (серед усіх респондентів, залежно від статі, 2016 р. - N=1200), %

	Молоді чоловіки	Молоді жінки
Зробити кар'єру	49,3	46,8
Сімейного щастя	63,7	79,8
Бути вільним і незалежним у своїх рішеннях та вчинках	36,6	39,4
Мати можливість реалізувати свій талант і здібності	34	30,1
Матеріального добробуту	27,9	22,1
Стати кваліфікованим спеціалістом	16,8	20,4
Принести користь своїй країні	13,9	11,4
Спокою та можливості ні в що не втручатися	10,6	10,4
Влади	6,8	3,5
Слави	5,1	2,5
Нічого	1	0,2
Інше	0,2	0,4
Важко відповісти	0,8	0,8

Порівняння домінантних цінностей міської та сільської молоді дає підстави стверджувати, що міська молодь порівняно з сільською більшою мірою орієнтована на сімейне щастя, наміри зробити кар'єру та мати можливість реалізувати свій талант та здібності. Сільська ж молодь у порівнянні з міською більше орієнтована на досягнення свободи та незалежності у своїх рішеннях та вчинках [9].

Молодь із сільської місцевості, за всіма параметрами актуальних перспектив життєдіяльності сучасної людини, оцінює свої можливості нижче за молодь, що проживає у міській місцевості. Найсуттєвіші відмінності в можливостях між молоддю, що проживає у сільській місцевості, та міською молоддю відзначені у таких сферах: отримання освіти, спеціальності та професійної підготовки, які б визнавалися у всьому світі, отримання актуальної інформації та можливості щодо перспектив діяти згідно з власними сумліннями та переконаннями.

Оцінка власних можливостей

За результатами дослідження, проведеного у 2016 році, молодь оптимістично оцінює свої можливості щодо дотримання звичаїв та традицій свого народу, власних дій відповідно до сумління та переконань, досягнення для себе та своєї сім'ї матеріального благополуччя, отримання важливої інформації. Песимістичні оцінки молоді щодо своїх можливостей стосуються здебільшого впливу на прийняття рішень стосовно життя свого міста та села, отримання у разі потреби судового захисту, можливості відкрити «власну справу», отримання кваліфікованої медичної допомоги та влаштування на хорошу роботу за наявною спеціальністю.

Послаблення патерналістських настроїв сучасної молоді ілюструє відповідь на запитання «Як Ви вважаєте, від чого залежить те, як складається Ваше життя?». У 2016 році 28,3% респондентів обрали

відповідь «здебільшого від мене» та 25,8% «більшою мірою від мене, ніж від зовнішніх обставин»; таким чином більше половини молодих людей в країні відчували власну відповідальність за своє майбутнє. А от у 2017 році майже половина опитаних (48%) вказала на те, що жодним чином не можуть вплинути на події та процеси, що відбуваються в країні, та третина (30,3%) відчуває свою нездатність вплинути на те, що відбувається у своєму населеному пункті.

Слід відзначити, що критична оцінка власного соціального потенціалу сучасною молоддю посилюється її аполітичністю. В межах хвилі опитування 2017 року тільки кожна десята молода людина вказала на те, що постійно стежить за політичним життям у країні, та кожна п'ята відслідковує головні події в політичного життя, а майже третина опитаних визнала відсутність у себе інтересу до політичних процесів, що відбуваються в Україні. Головними чинниками «аполітичності» сучасної молоді, діагностованими у дослідженні, можна вважати недовіру до політиків та влади, зневіру в дієвості власної громадянської позиції як інструмента соціально-політичних змін, а також низьку самооцінку власної політичної обізнаності та культури. За результатами першої та другої хвиль досліджень, незначна частка молоді знає та бере активну участь у діяльності дитячих та молодіжних громадських організацій в Україні [9]. Також досить мала частка опитаних є намір будувати політичну кар'єру та є обіймати виборні посади, долучатися до процесів громадського контролю за діями органів влади різного рівня (табл. 2). Наприклад, відповідаючи на питання «Чи готові Ви подати свою кандидатуру на виборні посади», у 2017 році тільки 10% опитаних повідомили про готовність подати свою кандидатуру на посаду народного кандидата, 10,5% – депутата районної ради, 11,7% – депутата міської ради, 10,7% – виборну посаду селищної/сільської ради і 10,3% на посаду міського/селищного/сільського

Табл 2. Розподіл відповідей на запитання «Чи берете Ви участь у будь-яких заходах, що стосуються життя Вашого населеного пункту (міста, селища, села, району, вулиці, будинку)» (серед усіх опитаних, 2017р. - N=2000), %

	Так	Ні
Організація суспільного життя (економічна, соціальна, політична, духовна сфери) в своїй спільноті	12,2	87,8
Організація громадських слухань або зборів громадян	8,9	91,1
Ініціюю колективні письмові звернення до органів влади	7,5	92,5
Ініціюю електронні петиції або збір підписів до різних органів влади	7,6	92,4
Беру участь в облаштуванні території (двору, вулиці) та інших спільних заходах із сусідами, мешканцями	31,3	68,7

голови.

Тільки третина молоді готова особисто брати активну участь у процесі розбудови та розвитку своєї об'єднаної територіальної громади, і це частіше молоді люди старших вікових груп. Посиленню зневіри у дієвість власного громадського потенціалу сприяє відсутність на рівні країни дієвих механізмів залучення молоді до суспільного та політичного життя. У 2017 році більше половини опитаних молодих людей заявили, що місцева влада не враховує їхньої думки при ухваленні рішень, що стосуються розвитку місцевої громади, і тільки кожна п'ята молода людина має сьогодні бажання долучитися до діяльності молодіжних консультативно-дорадчих органах при місцевій владі.

Сучасна молодь не покладає сподівань на державні інституції у вирішенні власних проблем. Наприклад, за даними опитувань 2015-2016 рр., частка не працевлаштованих молодих людей, що перебувають на обліку в державній службі зайнятості, має тенденцію до зменшення [7; 9]. Отже молодь усвідомлює той факт, що ніхто крім самої молодої людини не може допомогти їй реалізувати свої знання та здібності. Тільки третина опитаних у 2016 році зазначила відчутну підтримку з боку держави. У 2017 році більше половини молодих людей відповіли негативно на запитання «Чи відчуваєте Ви особисто будь-яку підтримку молоді з боку держави?».

Орієнтуючись на самостійне забезпечення власного добробуту, майже половина опитаних критично оцінюють наявні для них можливості в Україні порівняно з іншими країнами [9]. Так, серед тієї молоді, яка

має наміри емігрувати, кожна друга молода особа пояснює це прагненням досягти матеріального благополуччя та кожна п'ята вважає, що наша країна не може надати певні можливості для навчання, порівняно з іншими країнами. Негативним моментом також, вочевидь, можна вважати те, що в якості причини можливої еміграції третина опитаних вказує на відсутність у нашій країні реальної демократії та законності. Це свідчить про брак відчуття власної причетності до спільноти, здатної вплинути на формування демократичного суспільства, та про не готовність молоді опікуватися процесами демократизації українського суспільства.

Наразі тезу про відмову від патерналізму демонструють високі показники готовності молоді до зовнішньої мобільності. Більше третини опитаних, за даними двох хвиль дослідження, хотіли б виїхати зі свого населеного пункту (2016 – 39,4%, 2017 – 36,9%); серед молоді, яка б хотіла виїхати зі свого населеного пункту, переважають імміграційні настрої: у 2017 році 74,1% хотіли б поїхати за межі України (2016 – 66,6%), при цьому частка такої молоді має постійну тенденцію до зростання (2015 – 52,3%), а найбажанішими країнами, до яких хотіла б виїхати молодь, називають країни ЄС (2016 – 40,6%, 2017 – 45,6%) [9]. Це може свідчити про те, що сучасна молодь потенційно налаштована обирати мобільність задля кращого, більш якісного та комфортного життя. Також, напевно, необхідно звернути увагу на те, що така мобільність не пов'язана з соціальним дискомфортом, а навпаки, сучасні молоді люди цілеспрямовано намагаються оновити власні ідентичності у нових для себе культурних просторах з іншими традиціями, тобто сучасну молодь можна описувати як гнучку та адаптовану до мобільності, а її реіндентифікацію вважати самоконтрольованою, і меншою мірою - «вимушеною» порівняно з попередніми поколіннями.

Загалом, у 2017 році більше половини опитаних молодих людей на питання «Чи хочете ви емігрувати з України?» відповіли, що вони хочуть жити в Україні і не планують емігрувати; частка молоді, яка має наміри емігрувати та хотіла б повчитися або попрацювати за кордоном якийсь час, у 2017 році, порівняно із 2016, зменшилася. Зі збільшенням віку молоді зростає бажання молодих людей жити в Україні: найбільші міграційні настрої з метою навчання за кордоном, спостерігаються у молоді віком від 14 до 19 років, а з ме-

Табл 3. Розподіл відповідей на запитання «Чи хочете ви емігрувати з України?» (від усіх опитаних, 2016 р. – N=1200, 2017р. - N=2000, %)

	2016 р.	2017 р.	Вік респондентів			
			14-19 років	20-24 роки	25-29 років	30-34 років
Ні, я хочу жити в Україні	44,9	62,1	56,8	55,1	65,5	68,8
Ні, хотіли б повчитися за кордоном якийсь час, але потім повернутися до України	28,3	20,3	16,4	9,1	4,5	3,7
Ні, хотіли б попрацювати за кордоном якийсь час, але потім повернутися до України	12,3	7,9	16,7	25,3	20,2	18,8
Так, я планую це зробити найближчим часом	13,9	9,7	10,1	10,4	9,8	8,7

тою працевлаштування за кордоном – у молоді у віці від 20 до 24 років (табл. 3).

Ставлення молоді до суспільного життя

За результатами опитування 2016 року, молодь досить критично ставиться до влади. Можна вести мову про значну недовіру сучасної молоді до Президента країни, прем'єр-міністра, Кабінету Міністрів, Верховної Ради та політичних партій [9]. Тобто сучасна молодь вимагає від влади відповідальності в межах наявного суспільного договору, а за невиконання умов такого договору не демонструє компліментарного ставлення та позитивних оцінок до неї. Найбільшою мірою молоді люди сьогодні довіряють волонтерам, церкві та збройним силам України. Також сучасна молодь потребує від влади конкретних результатів соціальних перетворень. У 2016 році, відповідаючи на запитання «На Ваш погляд, які зрушення відбулися протягом останніх двох років в окремих галузях життя України?», молодь позитивно оцінила наявну ситуацію у Збройних Силах України та у Національній поліції після її реформування, однак, вельми критично оцінила соціально-

економічну політику держави. Також опитані не відчули значних змін у діяльності ЗМІ, в галузі культури й духовного життя [9].

Більшість молодих українців пишаються своїм громадянством (2016 р. – 78,5%). Водночас в опитуванні 2017 року 18,4% молоді виявили готовність захищати Україну зі зброєю в руках у разі мобілізації та 2,6% вже брали або беруть участь у військових діях. Відзначимо, що у 2016 році частка такої молоді становила 27,8% та 2,4%. Слід звернути увагу на те, що в межах двох хвиль опитування зберігається регіональна відмінність готовності молоді стати на захист Вітчизни: вона є вищою у молоді Західного, Північного та Центрального макрорегіонів країни. Захищати незалежність та територіальну цілісність держави ненасильницькими методами (волонтерство, благодійність) готова третина опитаних (2016 – 43,7%, 2017 – 32,2%). Відповідаючи у 2016 році на проективне запитання «Уявіть, що Ваша країна у стані війни з набагато сильнішим противником, який пропонує мир у разі, якщо Ви відмовитесь від наступного?», опитані найменшою мірою готові відмовитися від сім'ї, друзів та своєї національності. Відтак інтегративні цінності сучасної молоді за таких умов домінують над вітальними (Табл. 4).

Табл. 4. Розподіл відповідей на запитання «Уявіть, що Ваша країна у стані війни з набагато сильнішим противником, який пропонує мир у разі, якщо Ви відмовитесь від наступного?», (серед усіх опитаних, 2016 р. - N=1200), середні значення

Сім'я	4,9
Друзі	4,3
Національність	3,7
Рідна мова	3,6
Матеріальний добробут	3,6
Стиль та спосіб життя	3,4
Релігія	3,4
Державний прапор	3,4
Сусіди	3,1
Національний одяг	3,1
Національна/традиційна кухня	3,0
Політичні права (голосувати, бути членом партії тощо)	2,9
Сім'я	4,9
Друзі	4,3
Національність	3,7
Рідна мова	3,6
Матеріальний добробут	3,6
Стиль та спосіб життя	3,4
Релігія	3,4
Державний прапор	3,4
Сусіди	3,1
Національний одяг	3,1
Національна/традиційна кухня	3,0
Політичні права (голосувати, бути членом партії тощо)	2,9

У 2017 році зафіксовано позитивне ставлення молоді до таких актуальних соціально-політичних процесів в Україні, як створення постійної професійної армії (71,6%), освітньої реформи (61,2%), реформування системи надання медичних послуг та лікарських засобів (60,8%), реформи системи пенсійного забезпечення (56,1%) та децентралізації влади (55,6%).

Обговорення результатів та висновки

Наше дослідження підтверджує думку інших науковців [8; 10-12] про те, що ціннісні пріоритети молодшої генерації (віком до 35 років) можна сприймати як узагальнені уявлення особливої соціально-демографічної групи щодо найбільш значущих цілей і норм поведінки, які визначають пріоритети актуальної дійсності, спрямованість орієнтації дій та вчинків і значною мірою формують стиль її життя. Узагальнений ціннісний профіль сучасної молодшої особистості складається з раціональності, самостійності, критичності та індивідуального вибору щодо власних перспектив. Підтвердженням цього може слугувати виявлене під час дослідження диференційоване бачення опитаними своїх життєвих планів зі збільшенням віку молоді більшою мірою орієнтується на досягнення соціального статусу та успішної кар'єри, самовдосконалення, матеріального добробуту, готовності до народження та виховання дітей, а орієнтація на отримання життєвих задовольств, притаманна особам у віці від 14 до 19 років, зменшується. Сучасна українська молодь орієнтована на свідоме опанування, насамперед, інструментальних цінностей, які були б гарантією надбання соціально значущих термінальних цінностей (цінностей-цілей).

Результати нашого дослідження також засвідчують незмінність думки тих дослідників [13-15], які у попередні роки наголошували, що трансформація суспільного життя вивела на перші місця цінності особистого рівня, які забезпечують власні потреби та комфортне самопочуття. Власне, саме такі цінності значною мірою визначають ментальність сучасного молодого покоління та соціальні практики українського суспільства.

За результатами трьох досліджень цінностей сучасної молоді України, проведених у 2015 [7], 2016 [9] та 2017 роках, у ціннісних пріоритетах молодих українців спостерігається комбінування постматеріалістичних цінностей, орієнтованих на самореалізацію і соціальний престиж, та матеріальних цінностей з орієнтацією на прагматичність.

За даними 2017 року, українська молодь визначила як рівнозначні для свого ціннісного профілю такі судження, як (а) «знайти час для вивчення чогось для себе та вдосконалення своїх здібностей» / середній бал - 4,0/ та (б) «докласти максимально зусиль, щоб інші захоплювалися твоїми досягненнями» / середній бал - 4,0/, і (с) «бути заможньою людиною» / середній бал - 3,0 /, побудувавши над цими найбільш важливими для себе життєвими перспективами «парасольку», яка проголошує свободу реалізації своїх починань, - (d) «демонструвати власну думку відмінну від інших людей, бути власником своїх ідей» / середній бал - 4,1/.

Таким чином, апелюючи до Р. Інглехарта [16], можна говорити про наближення української молоді до моменту осьового вибору між матеріалістичними і постматеріалістичними цінностями, проте, без кардинального зрушення в бік більшого постматеріалізму, бо згідно з отриманими даними, цінність матеріального благополуччя є значущою і рівнозначною для всіх чотирьох вищевказаних вікових груп. Майже схожа ситуація спостерігається і в сусідній державі: за даними опитування Всеросійського центру вивчення громадської думки (ВЦИОМ), у 2016 році більшість росіян у віці від 18 до 34 років вважали найбільш важливими для себе цінності «доходу» (15%), «порядку» та «стабільності» (11%), а також «самореалізації» (8%) [17].

Інертність переходу української молоді від пріоритету матеріалістичних до пріоритету постматеріалістичних цінностей, можливо, пояснюється тим, що хоча молодіжні прагнення й розглядаються апріорі як дзеркальне відображення наслідків трансформацій, проте зміни, що реалізуються молоддю, видаються обумовленими межами довколишньої дійсності. Відтак ступінь їх результативності визначається, насамперед, мірою і характером «колективної пам'яті» суспільства, а також перемогою (швидше перемогою в умовах України) або програшем цінностей «виживання» над цінностями «самоствердження». При зменшенні відчуття захищеності в суспільстві, відмінності традиційних цінностей старшого і молодого поколінь є меншими, ніж рази наявності більшого рівня безпеки [16, с. 151]. Ці відмінності також підкріплюються політикою держави, здебільшого орієнтованою на патерналізм і соціальний захист, а не на стимулювання активізації людей різних соціально-демографічних груп [18].

Зафіксована дослідженнями спрямованість молоді до соціальної та територіальної мобільності, прийняття нею перспективи соціальних просторових переміщень, крім «втечі» до кращої якості життя, що репрезентована багатшими державами, також говорить про прийняття українською молоддю цінностей модерну. Вже десять років тому дослідження Л. Сокурянської окреслили домінування в українській молоді

модерністських цінностей: у 2006 році українська молодь орієнтувалась на різні типи самореалізації - прагнення до самоактуалізації в різних сферах приватного життя, визнання індивідуальних якостей, пріоритетність розвитку власних здібностей, акцентована увага на свободу [19].

Однак, орієнтація на постматеріалістичні цінності, зафіксована у проголошених молоддю життєвих перспективах, ще не підтверджується її реальними практиками. З огляду на вище викладені статистичні дані наразі профіль більшої частини сучасної української молоді швидше аполітичний, ніж активістський, що, мабуть, говорить про певну готовність та розуміння молодими людьми важливості творчого громадянського включення, однак, без його актуалізації на практиці.

Перелік літератури та джерел інформації

1. Junges Europa 2017: So denken Menschen zwischen 16 und 26 Jahren/ Jugend studie der Tuistiftung. URL: <https://www.tui-stiftung.de/wp-content/uploads/2017/05/Wichtige-Ergebnisse-der-Studie.pdf> (дата звернення 18.06.2017).
2. Національно-патріотичне виховання – державний пріоритет національної безпеки: Щорічна доповідь Президента України, Верховній Раді України про становище молоді в Україні (за підсумками 2014 року). Київ: Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики. 2015. 200 с.
3. Ціннісні орієнтації сучасної української молоді: Щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України про становище молоді в Україні (за підсумками 2015 року). Київ: Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики. 2016. 200 с.
4. Стратегія національно-патріотичного виховання на 2016-2020 рр., затверджена Указом Президента України від 13 жовтня 2015 р. № 580/2015. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/5802015-19494> (дата звернення 18.06.2017).
5. Молодь за здоровий спосіб життя: Щорічна доповідь Президенту України, Верхов. Раді України, Каб. Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2009 р.) / М-во України у справах сім'ї, молоді та спорту, Держ. ін-т розв. сім'ї та молоді. Київ: Основа, 2010. 156 с.
6. Семигіна Т., Романова Н., Белишев О. Самооцінка молоді щодо здоров'я та способу життя // Вісник Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту. 2010. № 3. С. 139-149.
7. Молодь України-2015 / ГФК Юкрейн. URL: http://www.gfk.com/fileadmin/user_upload/dyna_content/UA/Molod_Ukraine_2015_UA.pdf (дата звернення 18.06.2017).
8. Матяж С. В., Березянська А. О. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Серія: Соціологія. 2013. Т. 255. Вип.213. С. 27-30.
9. Дмитрук Н., Падалка Г., Кіреєв С. та ін. Цінності української молоді. Результати репрезентативного соціологічного дослідження становища молоді. Київ, 2016. URL: http://dsmsu.gov.ua/media/2016/11/03/23/Zvit_doslidjennya_2016.pdf (дата звернення 20.06.2017).
10. Коберник Л. О. Роль та місце ціннісних орієнтацій у формуванні особистості. Наука і освіта // Науковопрактичний журнал південного наукового центру АПН України. 2008. № 4-5. С. 28-33.
11. Баранівський В.Ф. Ціннісні орієнтації студентської молоді та їх роль в консолідації українського суспільства // Науковий вісник ХНПУ. Серія «Філософія». 2014. Вип.43. С. 39-51.
12. Овсяннікова В.В. Взаємозв'язок ціннісних орієнтацій особистості та її соціального статусу // Вісник Запорізького національного університету. 2009. № 1. С. 107-115.
13. Буяшенко В. В. Ментальність як парадигма співбуття : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.04 / Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 1997. 26 с.
14. Семигіна Т. В. Між минулим і майбутнім: українське суспільство в час трансформації // Соціальна політика і соціальна робота. 2001. № 3. С. 22-39.
15. Ручка А.О. Ціннісні пріоритети населення України за умов суспільних трансформацій. Українське суспільство: 20 років незалежності. Соціологічний моніторинг. Т. 1. Київ: Інститут соціології НАНУ. 2011. 570 с.
16. Инглхарт Р., Вельцель К. Модернизация, культурные изменения и демократия: Последовательность человеческого развития. Москва: Новое издательство, 2011. 464 с.
17. Социологи назвали главные жизненные ценности российской молодежи. URL: <https://ria.ru/society/20170522/1494809514.html> (дата звернення 15.07.2017).
18. Семигіна Т. В. Військовий конфлікт в Україні: виклики та можливості для соціальної роботи // Україна в сучасному світі: виклики і можливості. 36 тез міжнар. наук. конф. викладачів, аспірантів і студентів (13-14 квітня 2016 р.). Т.1. Київ: АПСВТ, 2016. С. 10-12.

19. Сокур'янська Л.Г. Ціннісні засади громадянської ідентифікації сучасного українського студентства // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. 2010. №891: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. Вип. 26. С. 116-122.

References

1. Jugend studie der Tuistiftung (2017). *Junges Europa 2017: So denken Menschen zwischen 16 und 26 Jahren*. Retrieved from: <https://www.tui-stiftung.de/wp-content/uploads/2017/05/Wichtige-Ergebnisse-der-Studie.pdf>.
2. State Institute on Family and Youth Policy (2015). *Natsional'no-patriotychne vykhovannya – derzhavnyy priorytet natsional'noyi bezpeky. Shchorichna dopovid' Prezydentu Ukrainy, Verkhovniy Radi Ukrainy pro stanovyshe molodi v Ukraini (za pidsumkamy 2014 roku)* [National patriotic education is a national priority of national security. Annual report to the President of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine on the situation of youth in Ukraine (in the wake of the results of 2014)]. Kyiv.
3. State Institute on Family and Youth Policy (2016). *Tsinnisni oriyentatsiyi suchasnoyi ukayins'koyi molodi. Shchorichna dopovid' Prezydentu Ukrainy, Verkhovniy Radi Ukrainy pro stanovyshe molodi v Ukraini (za pidsumkamy 2015 roku)* [Value orientations of modern Ukrainian youth. Annual report to the President of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine on the situation of youth in Ukraine (in the year 2015)]. Kyiv.
4. President of Ukraine (2015). *Stratehiya natsional'no-patriotichnoho vykhovannya na 2016-2020 rr.: Ukaz* [Strategy of national patriotic education for 2016-2020: Order]. Retrieved from: <http://www.president.gov.ua/documents/5802015-19494>.
5. State Institute on Family and Youth Policy (2010). *Molod' za zdorovyy sposib zhyttya: Shchorichna dopovid' Prezydentu Ukrainy, Verkhov. Radi Ukrainy, Kab. Ministriv Ukrainy pro stanovyshe molodi v Ukraini (za pidsumkamy 2009 r.)* [Youth for a healthy lifestyle: Annual report to the President of Ukraine, Verkhovna Rada. Council of Ukraine, Kab. Ministers of Ukraine on the situation of youth in Ukraine (in 2009)]. Kyiv.
6. Semigina, T., Romanova, N. & Belyshev, O. (2010). *Samootsinka molodi shchodo zdorov'ya ta sposobu zhyttya* [Self-assessment of youth on health and way of life]. *Visnyk Ministerstva Ukrainy u spravakh sim'yi, molodi ta sportu*, 3, 139-149.
7. GfK Ukraine (2015). *Molod' Ukrainy-2015* [Youth of Ukraine-2015]. Retrieved from: http://www.gfk.com/fileadmin/user_upload/dyna_content/UA/Molod_Ukraine_2015_UA.pdf.
8. Matyazh, S.V. & Bereyansky, A.O. (2013). *Klasyfikatsiya tsinnostey ta tsinnisnykh oriyentatsiy osobystosti* [Classification of Values and Values of Personality]. *Naukovi pratsi [Chornomors'koho derzhavnoho universytetu umeni Petra Mohyly]*. Ceriya: Sotsiologiya, 255(213), 27-30.
9. Dmytruk, N., Padalka, H., Kireyev, S. et al. *Tsinnosti ukayins'koyi molodi. Rezul'taty reprezentatyvnoho sotsiologichnoho doslidzhennya stanovyshecha molodi* [Values of Ukrainian youth. Results of a representative sociological survey of youth]. Retrieved from: http://dsmsu.gov.ua/media/2016/11/03/23/Zvit_doslidjennya_2016.pdf.
10. Kobernyk, L. O. (2008). *Rol' ta mistse tsinnisnykh oriyentatsiy u formuvanni osobystosti* [The role and place of value orientations in the formation of personality]. *Nauka i osvita*, 4-5, 28-33.
11. Baransvsky, V. F. (2014). *Tsinnisni oriyentatsiyi student-s'koyi molodi ta yikh rol' v konsolidatsiyi ukayins'koho suspil'stva* [Value orientations of student youth and their role in the consolidation of Ukrainian society]. *Naukovyy visnyk KHNPU. Seriya «Filosofiya»*, 43, 39-51.
12. Ovsyannikova, V. V. (2009). *Vzayemozv'yazok tsinnisnykh oriyentatsiy osobystosti ta yiyi sotsial'noho statusu* [Interrelation of value orientations of a person and its social status]. *Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu*, 1, 107-115.
13. Buyashenko, V. V. (1997). *Mental'nist' yak paradyhma spivbuttya : avtoref. dys. ... kand. filos. nauk : 09.00.04* [Mentalism as a paradigm of co-existence: PhD Thesis]. Kyiv.
14. Semigina, T. V (2001). *Mizh mynulym i maybutnim: ukayins'ke suspil'stvo v chas transformatsiyi* [Between the past and the future: Ukrainian society at the time of transformation]. *Sotsial'na polityka i sotsial'na robota*, 3, 22-39.
15. Ruchka, A. O. (2011). *Tsinnisni priorytety naseleння Ukrainy za umov suspil'nykh transformatsiy. Ukayins'ke suspil'stvo: 20 rokiv nezalezhnosti. Sotsiologichnyy monitorynh* [Value priorities of the population of Ukraine in the conditions of social transformations. Ukrainian Society: 20 Years of Independence. Sociological monitoring]. Vol. 1. Kyiv: Instytut sotsiologiyi NANU.
16. Inglehart, R. & Welzel, K. (2011). *Modernization, Cultural Change and Democracy: The Sequence of Human Development*. Moscow: New publishing house.
17. RIA (2017). *Sotsiologi nazvali glavnyye zhiznennyye tsennosti rossiyskoy molodezhi / RIA novosti* [Sociologists named the main life values of Russian youth]. Retrieved from: <https://ria.ru/society/20170522/1494809514.html>.

18. Semigina, T.V. (2016). Viys'kovyy konflikt v Ukrayiny: vyklyky ta mozhlyvosti dlya sotsial'noyi roboty [Military conflict in Ukraine: Challenges and opportunities for social work]. *Ukrayina v suchasnomu sviti: vyklyky i mozhlyvosti. Zb tez mizhnar. nauk. konf. vykladachiv, aspirantiv i studentiv (13-14 kvitnya 2016 r.)*. Kyiv, pp.10-12.
19. Sokuryanskaya, L.G. (2010). Tsinnisni zasady hromadyans'koyi identyfikatsiyi suchasnoho ukrayins'koho studentstva [Value Fundamentals of Civic Identity of a Contemporary Ukrainian Student]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu im. V.N. Karazina*, 891(26), 116-122.

Освітологічні студії у соціальній сфері

УДК 378.22:364.4

НОРМАТИВНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

NORMATIVE AND APPLIED ISSUES OF ENSURING QUALITY IN SOCIAL WORKERS' EDUCATION

Наталія Коляда

*Док. пед. наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*

Natalia Koliada

*Dr. in Pedagogy, Professor, Head of Social Pedagogy and Social Work Chair, Pavlo Tychyna Uman State
Pedagogical University*

Оксана Кравченко

*Канд. пед. наук, декан факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного
педагогічного університету імені Павла Тичини*

Oksana Kravchenko

*Ph. D. in Pedagogy, Dean of the Department of Social and Psychological Education, Pavlo Tychyna Uman
State Pedagogical University*

 okskravchenko@ukr.net

Анотація

У статті досліджено механізми забезпечення якості надання освітніх послуг у сфері соціальної роботи та проаналізовано відповідний досвід Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

На основі вивчення нормативно-правової бази та системного аналізу результатів досліджень обґрунтовано складові процесу забезпечення якості професійної підготовки фахівців соціальної сфери: якість підготовки потенційного абітурієнта; якість освітніх програм, робочих навчальних програм та навчально-методичного забезпечення дисциплін; якість освітніх технологій, що сприяють формуванню професійних компетентностей; якість організаційного та навчально-методичного забезпечення практичної підго-

Ключові слова:

соціальна освіта, професійна підготовка, компетентності, університет, практична підготовка, якість освітніх послуг.

Key words:

social education, vocational training, competences, university, field education, quality of educational services.

товки, яка дозволяє в умовах реальної соціальної діяльності вдосконалити і закріпити ці компетентності; якість практичної підготовки фахівців. Охарактеризовано досвід Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини у забезпеченні практичного навчання. Проведені опитування виявили, що студенти, які опановують фах «Соціальна робота», орієнтовані передовсім на практичні навички та практичну підготовку, високо її поцінують.

Abstract

The paper reviews approaches for ensuring quality of specialists' professional training in the social sphere and analyzes the experience of the Faculty of Social and Psychological Education in Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University. Based on desk-review of the existing legal acts and findings of the research the components in the process of ensuring the quality of educations are defined. They are as follows: the quality of the potential university entrant's preparation; the quality of educational programs, work syllabus, teaching and methodological support of the disciplines; the quality of educational technologies that contribute to the formation of professional competencies; the quality of organizational, teaching and methodological support of practical training that allows, in conditions of real social activity, to improve and consolidate these competences; the quality of specialists' training. At the same time, the mechanism of determining the quality of providing educational services in this area has been explored.

It has been established that in the process of future social workers' training the main tasks are to create an educational environment for the formation of the specialist's professional competences, to strengthen the integration of theoretical knowledge and practical training, to realize the significance of social work, namely, the role of a social worker as a subject of modern social policy implementation in Ukraine.

The experience of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University in arranging field education has been described. It was pointed out that students are involved in the provision of innovative social services. The survey conducted among students (based the methodology for measuring the quality of providing educational services) uncovers their expectations and values. The highest scores were obtained for the practical skills and practice trainings.

Інформація про рукопис

Надійшов до редакції:
20.06.2017

Рецензований: 10.07.2017

Подано доопрацьовану
версію: 17.08.2017

Прийнятий до друку:
28.08.2017

Вступ

На сьогодні активно розвивається соціальна освіта як один із напрямів професійної освіти. Це обумовлено як зовнішніми й внутрішніми чинниками соціального розвитку держави, потребою підготовки висококваліфікованих фахівців соціальної сфери, яка розпочалася понад 20 років тому, так і величезним попитом з боку суспільства на соціальні послуги та соціальне забезпечення з огляду на динамізм соціальних катаклізмів.

Питання професійної підготовки фахівців соціальної сфери виступає предметом досліджень численних вітчизняних учених, зокрема О. Безпалько [1], І. Мельничук [2], Л. Міщик [3], Г. Попович [4], В. Поліщук [5], Т. Семигіної [6] та ін. Їхні напрацювання свідчать, що питання розвитку освіти з соціальної роботи та застосування отриманих знань залишаються дискусійними.

Водночас в умовах соціально-економічних перетворень, домінування конкуренції на ринку надання послуг, в тому числі освітніх, спостерігається підвищена увага до питань якості. Зокрема, входження вітчизняної вищої освіти у міжнародний інтеграційний процес вимагає суттєвих змін у забезпеченні якості підготовки випускників вишів загалом.

Теоретичні засади дослідження

У своїй роботі ми виходили з сучасних поглядів [7-9] на завдання вищої освіти, яке вбачається у формуванні професійних компетентностей задля забезпечення сталого розвитку, що висуває перед освітою потребу створення інтерактивного освітнього середовища, застосування активних методів і форм навчання зі включенням елементів проблемності, наукового пошуку, різноманітних форм самостійної роботи.

Такі підходи цілком прийнятні для підготовки соціальних працівників з огляду на технологічну спрямованість професійної соціальної роботи, яка орієнтована на соціальну допомогу, підтримку, соціальне обслуговування і захист. О. Карпенко [10] до базових технологій соціальної роботи відносить такі: соціальна експертиза й соціальна діагностика; соціальна адаптація, соціальна реабілітація, соціальна профілактика і корекція; соціальна опіка, опікунство і патронаж; просвіта та інформування; інноваційні технології тощо. Дослідниця виокремила складники системи підготовки майбутніх соціальних працівників до практичного застосування технологій соціальної роботи: наявність необхідних дидактичних засобів для реалізації технологій соціальної роботи у практичній діяльності; високий рівень володіння викладачами педагогічною технікою, педагогічними методами і прийомами; систематичність використання інноваційних технологій; різноманітність, варіативність, послідовна зміна різних видів технологій; рефлексія реалізованих педагогічних технологій.

Організація процесу якісної підготовки фахівців соціальної роботи, за твердженням Н. Платонової [11], має включати такі компоненти навчальної діяльності: 1) аксіологічний – формування сукупності цінностей, що є змістовими для розробки освітніх програм, навчальних планів, робочих програм дисциплін, програм практики; 2) управлінський – оперативне регулювання освітнього процесу, що передбачає динамічний аналіз отриманої інформації для корекції освітнього процесу на основі моніторингу його результативності; 3) організаційний – система взаємодій суб'єктів освітньо-професійного середовища, що передбачає оптимальну організацію освітнього процесу з урахуванням індивідуальних освітніх маршрутів; 4) змістовий – зміст навчального процесу, що відображає специфіку професіоналізації у конкретній сфері соціальної роботи; 5) технологічний – комплекс традиційних і інноваційних педагогічних технологій, що дозволяють забезпечувати якість навчання.

Органічною складовою фахової підготовки фахівців вважають практичну підготовку студентів. Наразі така практика має бути ретельно спланована й організована. Як доводять Н. Тверезовська та Л. Сатановська [12], до організаційно-педагогічних умов проходження практики студентами відносять: встановлення партнерських взаємин між ВНЗ і закладами соціальної сфери як базами проходження практики і потенційними роботодавцями; співпраця з супервізорами – працівниками закладів-баз практик, що працюють зі студентами; забезпечення неперервності практичного компоненту професійної підготовки протягом усього періоду навчання студентів; різноманітність і поступове ускладнення змісту і форм практичної підготовки; навчальний і дослідницький характер завдань і змісту практичної підготовки; створення студентам умов і можливостей для навчання під час практики, оволодіння новими знаннями і технологіями соціальної роботи, апробації своїх ідей та ініціатив.

З теоретичної і практичної точки зору цікавим є дисертаційне дослідження Н. Ларіонової [13] з питань формування професійної готовності майбутніх соціальних педагогів у процесі навчальних практик. З огляду на спорідненість спеціальностей «Соціальна педагогіка» і «Соціальна робота», слушними є підходи до практичної підготовки фахівців соціальної сфери, обґрунтовані на засадах системного підходу: 1) головною метою практики є підготовка фахівців, які здатні до творення не тільки особистісно, але й суспільно значимих продуктів діяльності (зміни/самозміни) індивідів, груп, спільностей, систем соціальних зв'язків і взаємодій різного рівня), вміють знаходити продуктивні рішення різноманітних і багаторівневих соціальних проблем й ефективні способи їхньої профілактики, готові до активного впливу на розвиток професійної діяльності й професійної спільноти, здатні брати на себе соціальні й етичні зобов'язання в контексті професії, гарантуючи результат, очікуваний суспільством, на основі сформованої професійної готовності; 2) провідним елементом змістового компонента практики є навчально-професійна діяльність студентів, яка вирізняється умовами (реальна професійна дійсність, що забезпечує інтеграцію освітнього й професійного середовища),

змістом, творчим характером, місцем в особистісному формуванні спеціаліста (оптимізація та гармонізація процесів професійної соціалізації й професійної індивідуалізації); 3) діяльнісний компонент практики характеризується суб'єкт-суб'єктною взаємодією викладача й студента, активним опануванням студентом керівною, координуючою, спрямовуючою ролями; 4) управління практикою передбачає створення таких зовнішніх умов, що оптимізують і спрямовують саморозвиток професіонала, в основі якого є актуалізація студентом суб'єктної позиції в освітньому процесі, осмислення ним професійної дійсності з позиції «Я - діяч», професійне самовизначення як результат рефлексивної діяльності.

Таким чином, забезпечення якісної підготовки соціальних працівників поєднує філософські, загальнопедагогічні концепції та прикладні, технологічні аспекти. При цьому все це відбувається в Україні у мінливому контексті непослідовних змін у вищій школі і недостатньої розвиненості практичної соціальної роботи як фаху [14], а також трансформації загальних уявлень щодо соціальної роботи як професії [15], що знайшло відображення в останніх глобальних стандартах із соціальної роботи.

Ми виходили з того, що у процесі підготовки майбутніх соціальних працівників ключовими є завдання зі створення освітнього середовища для формування професійних компетентностей фахівця, посилення інтеграції теоретичних знань і практичної підготовки, усвідомлення значимості соціальної роботи, а саме - ролі соціального працівника як суб'єкта реалізації сучасної соціальної політики України. З огляду на означене вище обрано мету статті, яка полягає у виявленні та обґрунтуванні складників процесу забезпечення якості професійної підготовки фахівців соціальної сфери й вивченні механізму забезпечення якості надання освітніх послуг у цій галузі в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини.

Методологія роботи

У цій роботі використано низку методів дослідження. По-перше, ми звернулись до чинного українського законодавства та практики розробки галузевих стандартів щодо підготовки соціальних працівників як інструменту забезпечення якості вищої освіти.

По-друге, ми проаналізували власний досвід організації теоретичного та практичного навчання для студентів факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету (УДПУ) імені Павла Тичини, зміст підготовки майбутніх соціальних працівників. Для цього ми застосували системний підхід як сукупність взаємопов'язаних компонентів професійної освітньої діяльності, що у єдності забезпечують відповідний результат [16].

По-третє, ми визначили ставлення студентів – майбутніх соціальних працівників, до якості освітніх послуг, які вони отримують в УДПУ. Для цього була використана методика вимірювання якості у сфері послуг, яка для сфери освіти отримала назву «Качобрус» (від рос. «КАчество ОБразовательной УСлуги») [17]. До анкети для студентів були включені два розділи, які містили 18 питань-стверджень. Питання були представлені у вигляді шкали Лайкерта, у відповідях на які студенти формують свої очікування і сприйняття якості освітніх послуг, а також важливість для них запропонованих 18 критеріїв. Для кожного з критеріїв було вираховано його середнє значення очікування, сприйняття і важливості, що склали рейтинги коефіцієнтів очікування, сприйняття і важливості відповідно. Нульове значення кожного коефіцієнта якості означає співпадіння рівня очікування якості й рівня сприйняття якості з цього критерію. Негативні значення вказують на те, що рівень очікувань перевищує рівень сприйняття. Задовільним результатом вважались негативні коефіцієнти якості, максимально наближені до нульового значення.

В анкетуванні взяли участь 18 студентів четвертого курсу денної форми навчання факультету соціальної та психологічної освіти УДПУ, які завершують навчання за освітнім рівнем «бакалавр».

Основні результати дослідження

Нормативні вимоги щодо якості освіти

Відповідно до основних положень Закону України «Про вищу освіту» (2014) [18] метою вищої освіти є підготовка кваліфікованого фахівця відповідного рівня та профілю, компетентного та конкурентноздат-

ного на ринку праці, який вільно володіє професією та орієнтується в суміжних галузях діяльності, готового до постійного професійного росту, соціальної та професійної мобільності. Відповідно до Закону якість вищої освіти визначається як рівень здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей, що відображає її компетентність відповідно до стандартів вищої освіти. Згідно із чинним законодавством система забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти передбачає здійснення таких процедур і заходів: здійснення моніторингу та періодичного перегляду освітніх програм; щорічне оцінювання здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних і педагогічних працівників вищого навчального закладу; забезпечення підвищення кваліфікації педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників; забезпечення необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, у тому числі самостійної роботи студентів, за кожною освітньою програмою; організація контрольних заходів, що дозволяють об'єктивно визначити рівень навчальних досягнень та сформованості відповідних компетенцій; інших процедур і заходів.

Система із забезпечення якості підготовки фахівців орієнтована на результати навчання – сукупності знань, умінь, навичок, інших компетентностей, набутих студентом у процесі навчання за певним освітньо-професійним. Національною рамкою кваліфікацій [19] передбачено, що в Україні рівень сформованості компетентностей, отриманих унаслідок навчання, визначають на основі наступних критеріїв: праксеологічний (готовність і здатність застосування отриманих знань, умінь, навичок); когнітивний (оволодіння системою знань про спеціальність); діяльнісний (уміння і навички вирішення задач, уміння планувати і реалізовувати власну професійну діяльність); аксіологічний (сформованість певної системи цінностей як виміру професійної діяльності); рефлексивний (здатність до самоаналізу, об'єктивної самооцінки, готовність до виявлення труднощів й їх причин).

У контексті імплементації нового законодавства про вищу школу важливу роль відіграють стандарти. Передбачено, що освітній процес має здійснюватися відповідно до нового покоління стандартів, що замінюють Галузеві стандарти вищої освіти (ГСВО), розроблені протягом 2002-2014 рр. Нові стандарти мають ґрунтуватися на компетентісному підході й відповідати філософії визначення вимог до фахівця, покладеній в основу Болонського процесу та міжнародного Проекту Європейської Комісії «Гармонізація освітніх структур в Європі» (Tuning Educational Structures in Europe, TUNING).

Постановою № 266 від 29 квітня 2015 року [20] Кабінет Міністрів України визначив «Соціальну роботу» як окрему галузь знань: підготовка фахівців має здійснюватися за рівнями вищої освіти «бакалавр», «магістр» та «доктор філософії». За даними напрямками мають бути розроблені стандарти вищої освіти. Проте на момент написання цієї статті такі стандарти ще не були схвалені, адже процедура їх розробки і погодження видаються надзвичайно складними. Відтак навчальні заклади самотужки впроваджують освітньо-професійні програми підготовки соціальних працівників. Однак, навіть коли з'являться стандарти, у процесі підготовки фахівців для соціальної сфери важливим мотиваційним чинником постає організаційне забезпечення вільного вибору дисциплін, що дозволятиме студенту згідно з власними професійними переконаннями вибудовувати траєкторію навчальної діяльності. І саме тут важливу роль відіграє політика університету та його зв'язки з практикою соціальної роботи.

Зміст підготовки соціальних працівників в УДПУ

Рефлексія власного досвіду підготовки соціальних працівників вказує на важливість такої складової забезпечення якості, як якість підготовки потенційного абітурієнта. Це включає рівень шкільної підготовки, сформовану мотивацію до отримання професії, певну світоглядну позицію, готовність до адаптації в нових умовах навчального закладу. У цьому напрямі важливі профорієнтаційні заходи, які на основі відповідних здібностей, задатків і можливостей дозволяють б в умовах старшої школи (9-11 класи) формувати мотивацію до майбутньої професії, розкривати її соціальну значущість, окреслювати перспективи особистої причетності до вирішення проблем окремої людини, сім'ї і громади в цілому. Система профорієнтаційних заходів передбачає наступність і взаємозалежність (комп'ютерна профдіагностика, конкурси соціальних проектів серед учнів, проведення учнями спільно зі студентами спеціальності «Соціальна робота» соціальних і благодійних акцій, дні відкритих дверей, акція «Один день із життя студента», участь у конкурсах наукових робіт, олімпіадах із соціальної роботи та ін.).

Водночас важливою, на нашу думку, видається діяльність зі створення умов для адаптації вчорашніх абітурієнтів до нових умов ВНЗ, зокрема щодо посилення мотивації до професії, яку здобувають. У цьому відношенні ефективними інструментами можна вважати: вивчення навчальних дисциплін «Вступ до спеціальності», «Теорія соціальної роботи»; проведення тематичних заходів до Дня працівників соціальної сфери України, Всесвітнього Дня соціальної роботи; залучення до волонтерської роботи Студентської соціально-психологічної служби та інших структурних підрозділів (Центр соціальної та освітньої інтеграції «Без бар'єрів», Центр гендерної освіти, Школа соціальних знань); зустрічі з фахівцями закладів соціальної сфери тощо.

Наш досвід засвідчує, що у навчальному процесі доцільне використання спеціальних розвивальних технологій, спрямованих на формування в майбутніх фахівців соціального профілю технологічної готовності до професійної діяльності. До них можна віднести такі: розробка авторських і групових соціальних проєктів; проведення конкурсу соціальної реклами; аналіз відео-сюжетів на основі реальних ситуацій; участь у благодійній акції «Здійсни мрію дитини»; залучення до соціальних акцій у дитячих притулках, реабілітаційних центрах, будинках для людей старшого віку; активна робота «Школи соціальних знань» як майданчика для постійних зустрічей із фахівцями закладів соціальної сфери; волонтерська діяльність. Ми також залучаємо студентів до реалізації основних завдань альтернативних структурних підрозділів соціальної освіти факультету (Студентська соціально-психологічна служба, Центр соціальної та освітньої інтеграції «Без бар'єрів», Центр гендерної освіти, Центр професійної діагностики та тренінгових технологій).

Відповідно до освітньої програми підготовки фахівців зі спеціальності «Соціальна робота» студенти факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини долучаються до альтернативних видів практико орієнтованої підготовки до надання соціальних послуг. Зокрема, поширення набуло шефство над: 1) дітьми-сиротами Обласного міжрегіонального центру соціально-психологічної реабілітації дітей у м. Умань, Дитячих будинків сімейного типу регіону, у рамках якого волонтери Студентської соціально-психологічної служби апробують технології соціальної адаптації та реабілітації дітей та молоді за допомогою соціальних акцій, екскурсій, квестів, тематичних заходів, благодійної діяльності; 2) дітьми з інвалідністю та їхніми сім'ями, у рамках співпраці з реабілітаційними закладами, зокрема, з впровадження технології інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму; у цьому відношенні заслуговує на увагу діяльність Центру соціальної та освітньої інтеграції «Без бар'єрів», на базі якого студенти проходять волонтерську практику, введення дисципліни «Інклюзивний туризм», реалізація проєкту «Відкриваємо світ разом», проведення Студентського конкурсу наукових проєктів «Подорожуємо без бар'єрів» тощо; 3) учасниками АТО та їхніх сімей у межах роботи Національно-патріотичного табору для студентської молоді «Дія»; у ході навчання, розробки та апробації тренінгів у роботі з цією категорією клієнтів, співпраці із громадськими організаціями регіону; 4) стаціонарними закладами для людей похилого віку в руслі організації благодійних акцій для надання матеріальної допомоги, здійснення культурно-дозвілєвої діяльності та освітньо-просвітницьких заходів у межах діяльності Університетів третього віку.

У ході вдосконалення професійних знань і технологій соціальної роботи за місцем проживання цікавим є реалізація спільного проєкту УДПУ імені Павла Тичини та Управління праці та соціального захисту населення Уманської міської ради Центру дозвілля та відпочинку для дітей шкільного віку «Барвограй». Проходження практики при Центрі дозволяє студентам впроваджувати методи «вуличної соціальної роботи».

Важливого методичного і професійно-орієнтованого значення набуває проходження студентами практики на базі ДП «УДЦ Молода Гвардія», у результаті чого майбутні соціальні працівники удосконалюють професійні вміння на базі тимчасового дитячого колективу (загону) у сприянні соціальної адаптації та позитивної соціалізації особистості шляхом допомоги їй у засвоєнні соціальних норм і цінностей. Склад тимчасового колективу у межах проходження практики різномірний: діти-сироти та позбавлені сімейного піклування, діти з інвалідністю, діти учасників АТО, діти з багатодітних, внутрішньо переміщених сімей та ін., що передбачає практичне використання різного спектру технологій соціальної роботи (діагностики, адаптації, профілактики, реабілітації та ін.), форм і методів у конкретних умовах.

При організації навчання ми виходили з того, що у процесі підготовки фахівців соціальної сфери необхідно використати інноваційний підхід до організації і методичного забезпечення практичної підготовки.

І це дасть змогу сформувати у студентів належні компетентності, готовність вирішувати складні соціальні проблеми, здійснювати пошук ефективних шляхів забезпечення соціального благополуччя окремій людині, групі, громаді на основі активізації потенційних можливостей кожного, надавати якісні соціальні послуги різним групам клієнтів.

Оцінка якості освітніх послуг студентами

У табл. 1 представлено результати вивчення рейтингів очікування та сприйняття студентів УДПУ за методикою «Качобрус». Ранжування цих критеріїв за очікуваннями студентів (табл. 2) свідчить про досить високу практичну орієнтованість майбутніх фахівців соціальної сфери.

Табл 1. Результати опитування студентів за методикою «Качобрус»

№	Критерій	Очікування	Сприйняття	Коефіцієнт якості
1	Якість викладання лекцій	4.53	4	-0.53
2	Якість проведення практичних і семінарських занять	4.06	3.6	-0.46
3	Якість проведення лабораторних занять	3.6	3.4	-0.2
4	Зміст і практичне значення навчального матеріалу	4.13	4	-0.13
5	Захопленість професією	4.4	4	-0.4
6	Інтелектуальний потенціал	4.2	4	-0.2
7	Комунікативність	4.4	4.26	-0.14
8	Вимогливість	4.33	4.06	-0.27
9	Забезпечення навчально-лабораторною базою	3.73	3.93	0.2
10	Забезпеченість комп'ютерною базою	4.46	4.26	-0.2
11	Забезпеченість навчальною літературою	4.06	3.66	-0.4
12	Зручність розкладу	3.6	3.53	-0.7
13	Забезпеченість місцями у гуртожитку	3.13	3.33	-0.2
14	Престижність диплома вуза	4.46	4.46	0
15	Престижність диплому вишу за спеціальністю	4.26	4	-0.26
16	Престижність навчання у виші за спеціальності	4.13	3.93	-0.19
17	Можливість працевлаштування за спеціальністю	3.93	3.73	-0.2
18	Сприяння вишу у працевлаштуванні	4.06	3.53	-0.53

Визначення мотивації здобуття вищої освіти засвідчило, що студенти УДПУ прагнули: стати висококваліфікованим фахівцем (73 %), набути глибокі знання (67 %), забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності (67 %), отримати диплом (40 %). Такий результат свідчить про зорієнтованість випускників на майбутню професійну діяльність, прагнення реалізуватися і зарекомендувати свої знання та вміння, і, врешті-решт, свідчить про готовність до виконання професійних функцій.

Обговорення

Отримані під час дослідження результати засвідчують, що використання практико-орієнтованих технологій у процесі підготовки соціальних працівників цілком відповідає сучасним нормативним вимогам щодо забезпечення якості вищої освіти. Це дозволяє сформувати професійну ідентичність, відповідність майбутніх фахівців вимогам соціальної роботи, конкурентоспроможність у подальшій професійній діяльності. При цьому особливо важливо враховувати специфіку професійних обов'язків майбутнього соціального працівника, які вимагають постійної комунікації; діяльність з надання різноманітних соціальних послуг у напрямі активізації потенційних можливостей клієнта, що передбачає одночасну мобілізацію професійних знань і вмінь залежно від його проблем тощо.

Табл 2. Рейтинг критеріїв якості за методикою «Качобрус» у студентів

№	Критерій	Важливість для студентів
1	Забезпеченість комп'ютерною базою	4.53
2	Комунікативність	4.46
3	Зміст і практичне значення навчального матеріалу	4.4
4	Вимогливість	4.33
5	Престижність диплому вишу	4.33
6	Забезпеченість навчальною літературою	4.26
7	Престижність диплому вишу за спеціальністю	4.26
8	Якість викладання лекцій	4.2
9	Престижність навчання у виші за спеціальності	4.13
10	Можливість працевлаштування за спеціальністю	4.13
11	Захопленість професією	4
12	Інтелектуальний потенціал	4
13	Забезпечення навчально-лабораторною базою	3.86
14	Якість проведення практичних і семінарських занять	3.8
15	Зручність розкладу	3.73
16	Сприяння вишу у працевлаштуванні	3.66
17	Якість проведення лабораторних занять	3.4
18	Забезпеченість місцями у гуртожитку	3.33

Все це вмотивовує використання відмінних від традиційних технологій підготовки фахівців, які дозволяють організовувати навчальний процес із врахуванням професійної спрямованості спеціальності «Соціальна робота», з орієнтацією на особистість студента, його інтереси, здібності, кар'єрні очікування, установку на самореалізацію у подальшій професійній діяльності. Власне студент у процесі навчальної діяльності виступає в якості суб'єкта поряд із викладачем, а його особистісний розвиток стає одним з головних освітніх завдань. Оцінюючи ставлення студентів до якості освітніх послуг, отримуємо результати, які підтверджують, що забезпечення якості професійної підготовки фахівців соціальної сфери пов'язане з взаємозалежними компонентами: умови, процес і результат освітньої діяльності.

Наразі проведене дослідження дозволяє визначити, що до складників процесу забезпечення якості професійної підготовки фахівців соціальної сфери можна віднести: якість підготовки потенційного абітурієнта; якість освітніх програм, робочих навчальних програм та навчально-методичного забезпечення дисциплін; якість освітніх технологій, що сприяють формуванню професійних компетентностей; якість організаційного та навчально-методичного забезпечення практичної підготовки, яка дозволяє в умовах реальної соціальної діяльності вдосконалити і закріпити ці компетентності.

Висновки

Аналіз нормативно-правової бази та рефлексія нашого досвіду дає підстави для твердження, що одним із ключових орієнтирів для розробки і впровадження якісних освітніх програм є перенесення уваги з процесу навчання на його результат, орієнтація змісту й організації навчання на компетентнісний підхід і пошук ефективних механізмів його запровадження. З-поміж таких механізмів слід особливо відзначити забезпечення практичної підготовки як через застосування відповідних освітніх технологій, пошук цікавих баз практики, так і через організацію в стінах університету структур, де студенти можуть відпрацьовувати потрібні навички. Аналіз досвіду Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини та результати опитування студентів, які опановують фах соціальна робота, підтверджує ефективність такого підходу, орієнтованого на забезпечення якості підготовки соціальних працівників.

Перелік літератури та джерел інформації

1. Безпалько О. В. Компетентности социального работника как базис построения образовательной программы бакалавра социальной работы // Науковий вісник Чернівецького університету. Педагогіка та психологія. 2015. № 7(38). С. 8-15.
2. Мельничук І. М. Теорія і методика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій у вищих навчальних закладах: автореф. дис. ... докт. пед. наук: спец. 13.00.04. Тернопіль, 2011. 42 с.
3. Міщик Л. І. Теорія і практика професійної підготовки соціального педагога. Глухів: РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2011. 115 с.
4. Попович Г. М. Умови інституціоналізації соціальної роботи в Україні: автореф. дис. ... канд. соціолог. наук: спец. 22.00.03. Київ, 2004. 20 с.
5. Поліщук В. Роль волонтерської практики в процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2013. № 29. С. 153-157.
6. Семигіна Т.В. Підготовка керівних кадрів для медико-соціальної сфери: реалії та виклики // Кадрова політика у сфері охорони здоров'я в умовах загроз національній безпеці України: Матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Київ, 23 березня 2017 р.). Київ: ДКС-Центр, 2017. С. 139-141.
7. Буяшенко В.В. Сталий розвиток і сучасна парадигма освіти // Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму. 2017. № 2. С. 72-74.
8. Ватковська М. Г. Освіта як фактор становлення «суспільства знання» // Грані. Серія: Філософія. 2014. № 8. С. 6-11.
9. Курбатов С. Феномен університету в контексті часових та просторових викликів. Суми: Університетська книга, 2014. 262 с.
10. Карпенко О. Г. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти: Дис. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти. Київ, 2008. 546 с.
11. Платонова Н.М. Технологический аспект подготовки социальных работников в условиях модернизации высшей школы // Ученые записки Санкт-петербургского государственного института психологии и социальной работы. 2013. № 2. С. 37-43.
12. Тверезовська Н. Т., Сатановська Л. А. Практика студентів у соціальних установах. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 378 с.
13. Ларіонова Н. Б. Формування професійної готовності майбутніх соціальних педагогів у процесі навчальних практик: автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка». Слов'янськ, 2013. 20 с.
14. Карагодіна О., Пожидаєва О. Запровадження програм підготовки докторів філософії з соціальної роботи: аналіз поточної ситуації // Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму. 2017. № 1. С. 85-91.
15. Семигіна Т. В. Міжнародна соціальна робота: глобальні пріоритети соціального розвитку і нове визначення соціальної роботи // Вісник АПСВ. 2015. № 1. С. 6-11.
16. Пожидаєва О. В. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до консультативної діяльності у процесі вивчення фахових дисциплін: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2011. 20 с.
17. Лыфенко А. В., Субботина Т.Н. Анализ отношения студентов к качеству образовательных услуг // Политика, экономика и социальная сфера. 2015. № 1. С. 132-137.
18. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. (ред. від 05.01.2017) № 1556-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення 20.04.2017).
19. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF> (дата звернення 15.04.2017)
20. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 р. № 266. URL: zakon.rada.gov.ua/go/266-2015-n (дата звернення 20.04.2017).

References

1. Bezpalko, O. V. (2015). Kompetentnosti sotsial'nogo rabotnika kak bazis postroyeniya obrazovatel'noy programmy bakalavra sotsial'noy raboty [Competence of a social worker as a basis for the construction of an educational program for a bachelor's degree in social work]. *Naukoviy visnik Chernivets'kogo universitetu. Pedagogika ta psikhologiya*, 7(38), 8-15.

2. Melnychuk, I. M. (2011). *Teoriya i metodyka profesiynoyi pidhotovky maybutnikh sotsial'nykh pratsivnykiv zasobamy interaktyvnykh tekhnolohiy u vyshchyykh navchal'nykh zakladakh*: avtoref. dys. ... dokt. ped. nauk [Theory and methodology of professional training of future social workers by means of interactive technologies in higher educational institutions: Doctoral Thesis] Ternopil'.
3. Mishchuk, L. I. (2011). *Teoriya i praktyka profesiynoyi pidhotovky sotsial'noho pedahoha* [Theory and practice of professional training of social pedagogues]. Hlukhiv.
4. Popovych, H. M. (2004). *Umovy instytutstyalizatsiyi sotsial'noyi roboty v Ukrayini*: avtoref. dys. ... kand. sotsioloh. nauk [Conditions of institutionalization of social work in Ukraine: PhD Thesis]. Kyiv.
5. Polishchuk, V. (2013). Rol' volonter'skoyi praktyky v protsesi profesiynoyi pidhotovky maybutnikh sotsial'nykh pratsivnykiv [The role of volunteer practice in the process of professional training of future social workers]. *Naukovy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*. Seriya: Pedagogika. Sotsial'na robota, 29, 153-157.
6. Semigina, T. (2017). Pidhotovka kerivnykh kadrov dlya medyko-sotsial'noyi sfery: realiyi ta vyklyky [Training of Managers for the Medical and Social Sphere: Realities and Challenges]. In *Human Resources Policy in the Sphere of Health in the Context of Threats to National Security of Ukraine: Materials of the Annual All-Ukrainian Scientific and Practical Conference with International Participation*. Kyiv: DKS-Cente..
7. Buyashenko, V. V. (2017). Stalyy rozvytok i suchasna paradyhma osvity [Sustainable development and the modern paradigm of education]. *Visnyk Akademiyi pratsi, sotsial'nykh vidnosyn i turyzmu*, 2, 72-74.
8. Vatkovska, M. H. (2014). Osvita yak faktor stanovlennya «suspilstva znannya» [Education as a factor in the formation of a "knowledge society"]. *Grani*. Seriya: Filosofiya, 8, 6-11.
9. Kurbatov, S. (2014). *Fenomen universytetu v konteksti chasovykh ta prostorovykh vyklykiv* [Phenomenon of the University in the context of time and spatial challenges.]. Sumy: Universytet's'ka knyha.
10. Karpenko, O. H. (2008). *Profesiyna pidhotovka maybutnikh sotsial'nykh pratsivnykiv v umovakh universytet's'koyi osvity*: Dys. ... dokt. ped. nauk [Professional training of future social workers in the conditions of university education: Doctoral Thesis]. Kyiv.
11. Platonova, N. M. (2013). Tekhnologicheskyy aspekt podgotovki sotsial'nykh robotnikov v usloviyakh modernizatsii vysshey shkoly [Technological aspect of the training of social workers in the context of modernization of higher education]. *Uchenyye zapiski Sankt. Peterburgskogo gosudarstvennogo instituta psikhologii i sotsial'noy roboty*, 2, 37-43.
12. Tverezovska, N. T. & Satanovska, L. A. (2013). *Praktyka studentiv u sotsial'nykh ustanovakh* [Students' internship in social institutions]. Kyiv: Tsentr uchbovoyi literatury.
13. Larionova, N. B. (2013). *Formuvannya profesiynoyi hotovnosti maybutnikh sotsial'nykh pedahohiv u protsesi navchal'nykh praktyk*: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk [Formation of professional readiness of future social educators in the process of educational practice: PhD Thesis]. Slovyansk.
14. Karagodina, O. & Pozhydayeva, O. (2017). Zaprovadzhennya prohram pidhotovky doktoriv filosofiyy z sotsial'noyi roboty: analiz potochnoyi sytuatsiyi [Implementation of Doctoral Programs in Philosophy of Social Work: An Analysis of the Current Situation]. *Visnyk Akademiyi pratsi, sotsial'nykh vidnosyn i turyzmu*, 1, 85-91.
15. Semigina, T. V. (2015). Mizhnarodna sotsial'na robota: hlobal'ni priorytety sotsial'noho rozvytku i nove vyznachennya sotsial'noyi roboty [International social work: global priorities of social development and a new definition of social work]. *Visnyk APSV*, 1, 6-11.
16. Pozhydayeva, O. V. (2011). *Pidhotovka maybutnikh sotsial'nykh pedahohiv do konsul'tatyvnoyi diyal'nosti u protsesi vyvchennya fakhovykh dystsyplin*: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk [Preparation of future social pedagogues for advisory activity in the process of studying of professional disciplines: PhD Thesis]. Kyiv.
17. Lyfenko, A. V. & Subbotina, T. N. (2015). Analiz otnosheniya studentov k kachestvu obrazovatel'nykh uslug [Analysis of students' attitudes to the quality of educational services]. *Politika, ekonomika i sotsial'naya sfera*, 1, 132-137.
18. Verkhovna Rada of Ukraine (2017). *Pro vyshchu osvitu: Zakon* [Law on Higher Education]. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
19. Cabinet of Ministry of Ukraine (2011). *Pro zatverdzhennya Natsional'noyi ramky kvalifikatsiy: Postanova* [Approval of the National Qualifications Framework: Order]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>
20. Cabinet of Ministry of Ukraine (2015). *Postanova Pro zatverdzhennya pereliku haluzey znan' i spetsial'nostey, za yakymy zdiysnyuyet'sya pidhotovka zdobuvachiv vyshchoyi osvity* [Order on the list of disciplines and specialties for higher education]. Retrieved from: zakon.rada.gov.ua/go/266-2015-n

УДК 378.22:364.4

ЯК ВЧИТИ ДОРΟΣЛИХ СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ? (З ДОСВІДУ ВАУЧЕРНОЇ ПРОГРАМИ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ОСІБ СТАРШЕ 45 РОКІВ)

HOW TEACH SOCIAL WORK TO ADULTS? (FROM THE EXPERIENCE OF THE VOUCHER PROGRAMME OF PROFESSIONAL TRAINING FOR PERSONS OVER 45 YEARS OLD)

Оксана Пожидаєва

канд. пед. наук, доцент кафедри соціальної роботи та практичної психології Академії праці, соціальних відносин і туризму

Oksana Pozhydaieva

PhD in Social Pedagogy, Associate Professor, Social Work and Applied Psychology Department, Academy of Labour, Social Relations and Tourism

 orcid.org/0000-0002-3327-8960

 pozhydaeva.ov@socosvita.kiev.ua

Тетяна Семигіна

Доктор політ. наук, професор кафедри соціальної роботи та практичної психології Академії праці, соціальних відносин і туризму

Tetyana Semigina

Dr. in Political Sciences, Professor, Academy of Labour, Social Relations and Tourism

 orcid.org/0000-0001-5677-1785

Анотація

З 2014 р. в Україні впроваджено професійну підготовку за освітньою програмою «Соціальна робота» у межах ваучерної програми навчання осіб старше 45 років. Ця стаття представляє результати вивчення досвіду організації такого навчання. На основі аналізу навчальної програми Академії праці, соціальних відносин і туризму, опитування студентів, які проходили навчання за ваучерною програмою, а також інтерв'ювання викладачів двох навчальних закладів визначено особливості організації навчання соціальній роботі людей старше 45 років.

Встановлено, що організація навчання у рамках ваучерної програми в Академії праці, соціальних відносин і туризму відповідала чинним вимогам і традиціям заочної форми. Більшість опитаних студентів відзначили, що організація навчання в цілому враховувала особливості людей старших 45 років. Важливим недоліком респонденти назвали відсутність практики в різних соціальних агенціях.

Інтерв'ювання викладачів продемонструвало, що вони оцінюють студентів старшого віку як більш умотивованих до навчання, орієнтованих на системне сприйняття інформації, обговорення з опорою на професійний і життєвий досвід.

Ключові слова:

вучерна програма, андрагогіка, зміст освіти, дистанційне навчання

Key words:

voucher program, andragogy, content of education, distance education.

Інформація про рукопис

Надійшов до редакції:
25.06.2017

Рецензований: 8.07.2017

Подано доопрацьовану
версію: 15.08.2017

Прийнятий до друку:
22.08.2017

Обґрунтовано важливість осучаснення підходів організації навчання соціальній роботі людей старшого віку з опорою на практичні моделі підготовки фахівців і сучасні дистанційні формати навчання, а також розробки методичних рекомендацій щодо специфіки організації навчання дорослих людей за ваучерною програмою.

Abstract

In 2013, the Ukrainian Government following amendments of the legislation on employment had introduced so called voucher programme that stimulates people over 45 years old to continue obtaining education. In 2014, social work was included into the list of the academic areas for such education.

The focus of the research was the Ukrainian voucher system for 45+ persons education: model of social work training per se, possible shift from a customarily format of distance learning to more innovative approaches and peculiarities of teaching adults to be trained as social workers. Mix-methods research design was used to collect data: 1) content analysis of social work voucher program curricula, as well as teaching and learning related course syllabi was conducted in November-December 2016 based on the Academy of Labour, Social Relations and Tourism (Kyiv, Ukraine); 2) the survey of the was conducted in January 2017 with the 25 students of the second group studying within the Programme 45+ in the Academy of Labour, Social Relations and Tourism; 3) 15 semi-structured interviews with professors: 8 respondents from the Academy of Labour, Social Relations and Tourism and 7 – from the Open International University of Human Development «Ukraine» (Kyiv, Ukraine).

It was determined that the organization of training within the framework of a voucher program at the Academy of Labour, Social Relations and Tourism was in line with current requirements and traditions of the correspondence form of education. The majority of the respondents noted that the organization of education in general took into account the characteristics of people over 45 years. The respondents mentioned as an important disadvantage the lack of practice in various social agencies.

Interviewed professors from two Universities had stressed the high level of motivation and activity of the adult learners.

The importance of upgrading the approaches to organizing training for social work of older people based on practical models of training and modern distance learning formats, as well as the development of methodological recommendations on the specifics of adult learning organization according to the voucher program is argued.

Вступ

У світі спостерігаються різнопланові соціально-демографічні тенденції. У той час як в одних країнах, передовсім африканських, відбувається бум народжуваності й експонентне зростання кількості молоді, іншим — притаманна тенденція «посивіння населення» [1]. Україна належить до другої групи країн. За прогнозами Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, до 2035 р. частка осіб віком 45-59 років серед населення України віком 20-59 років (фактичні межі працездатного віку) зросте до 45 % [2]. Водночас дані досліджень свідчать, що після 45 років більшість працівників втрачають можливості подальшого професійного розвитку та підвищення продуктивності своєї зайнятості, рівень їхньої заробітної плати йде на спад [3].

У 2013 р. набула чинності нова редакція Закону України «Про зайнятість населення» [4], в яку закладено можливості здобуття формальної освіти для осіб старшого працездатного віку. Стаття 30 Закону надає

особам віком старше 45 років і до досягнення пенсійного віку, страховий стаж яких становить не менше 15 років, право на одноразове отримання ваучера для підтримання їх конкурентоспроможності шляхом перепідготовки, спеціалізації, підвищення кваліфікації за професіями та спеціальностями для пріоритетних видів економічної діяльності (з затвердженого переліку). Вартість ваучера встановлюється в межах вартості навчання, але не вище десятикратного розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Оплату ваучера здійснюють за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття. Конкретні механізми реалізації ваучерної програми врегульовані Постановою Кабінету міністрів України від 20.03.2013 р. № 207 «Про затвердження порядку видачі ваучерів для підтримання конкурентоспроможності осіб на ринку праці» [5].

Зважаючи на те, що професія соціального працівника є затребуваною на ринку праці, Постановою Кабінету Міністрів України від 13.08.2014 р. №3 42 до переліку професій, спеціальностей та напрямів підготовки в рамках ваучерної програми було внесено спеціальність «соціальна робота» [6].

З 2015 р. підготовку соціальних працівників у межах ваучерної програми для осіб старших 45 років здійснювала й Академія праці, соціальних відносин і туризму (АПСВТ). За 2015-2017 роки було організоване навчання двох груп (по 25 осіб кожна) у форматі заочного навчання для тих осіб, які вже мали вищу освіту в іншій сфері. Фактично це було отримання другої вищої освіти з присвоєнням кваліфікації «спеціаліст». Схоже навчання було організоване в Києві на базі інших навчальних закладів — Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», Інституту підготовки кадрів Державної служби зайнятості тощо. Для соціальної роботи в Україні, яка ще перебуває в стадії академізації та професіоналізації [7], це означає подальший розвиток, що в свою чергу актуалізує потребу вивчення: 1) специфіки навчання соціальній роботі вікової групи людей старших 45 років; 2) організації навчання прикладній спеціальності у рамках ваучерної програми. Наразі у закордонній літературі питанням навчання людей старшого віку та спеціалізованим програмам, сучасним підходам до організації навчання соціальній роботі на базі університетів приділено достатньо багато уваги (див. як приклад [8-10]).

Аналіз останніх публікацій

Питання впровадження в Україні ваучерної програми для навчання людей старших 45 років досліджувала низка науковців. Так, Л. Ткаченко [8] представила результати дослідження «Швидка оцінка ваучерної системи в Україні», виконаного в рамках проекту Програми розвитку ООН в Україні «Підтримка реформи соціального сектора в Україні» на запит Державної служби зайнятості України. Авторка відзначає, що умови ваучерної програми істотно відрізняються від організації професійного навчання зареєстрованих безробітних. З одного боку, вона дає більше свободи користувачам щодо вибору форми та місця навчання і не передбачає прямої фінансової відповідальності за порушення умов договору про навчання. З другого боку, ваучерна програма має низку досить жорстких обмежень, видається надмірно бюрократизованою як для отримувача ваучера, так і для навчального закладу, який надає освітні послуги.

В. Юровська та Д. Яцкевич [9] також звертають увагу на велике адміністративне навантаження на всіх учасників ваучерної програми, недостатнє залучення соціальних партнерів, неврегульованість факту використання права на одноразове отримання ваучера, значну кількість обмежень щодо умов участі, тобто внутрішні проблеми самої програми. Водночас у поле уваги авторів потрапили й чинники соціального середовища: нерозвинута інфраструктура освіти дорослих; недостатній зв'язок між освітньо-кваліфікаційним рівнем та рівнем заробітку; неохопленість значної частини працівників державним соціальним страхуванням через поширення неформальної зайнятості, стереотипи щодо нездатності людей старшого віку до засвоєння нових знань і втрати ними життєвих перспектив, брак довіри до заходів державної політики.

За твердженням В. Швеглер-Рохмейса, становлення ваучерних систем потребує певного часу як для налагодження взаємодії між провайдерами (зокрема між місцевими офісами державної служби зайнятості, навчальними закладами та приватним сектором), так і для підготовки потенційних користувачів (підвищення їхньої обізнаності, активізації тощо) [10].

Побіжно про ваучерну програму згадує у своїй статті Г. Юрчик, обговорюючи питання гендерної та вікової дискримінації на ринку праці. Автор звертає увагу на попереджувальну спрямованість ваучерів як інструменту регулювання ринку праці, адже «право на освітній ваучер мають не лише безробітні громадяни відповідного віку, але й ті, які не мають відповідного статусу, а бажають підвищити власний професійний рівень у цілях недопущення власного безробіття в майбутньому» [11, с. 86].

Отже, українські дослідники переважно зосереджуються на організаційних питаннях реалізації ваучерної програми у контексті трансформації політики зайнятості в Україні. Поза увагою залишаються питання змісту освіти, зокрема, за конкретними напрямками підготовки, та формат надання освітніх послуг, їх відповідність очікуванням людей старшого віку.

Мета та методологія дослідження

Метою нашого дослідження є аналіз досвіду організації процесу навчання за освітньою програмою «Соціальна робота» (у межах ваучерної програми професійного навчання осіб старше 45 років). У фокусі уваги перебували такі аспекти, як зміст навчання соціальній роботі, самооцінка досвіду тих, хто навчався, оцінка навчання у рамках ваучерної програми її викладачами.

Для збору даних використано низку кількісних та якісних методів дослідження.

По-перше, було здійснено якісний та кількісний аналіз навчальних програм Академії праці, соціальних відносин і туризму.

По-друге, проведено опитування слухачів освітньої програми «Соціальна робота», які завершували навчання в Академії праці, соціальних відносин і туризму. Було опитано 25 осіб віком від 45 до 55 років, з них 23 (92%) особи жіночої статі та 2 (8 %) особи — чоловічої. Загальну оцінку навчання респонденти здійснювали за певними критеріями: організація навчання, зміст навчання та наповнюваність курсів, зв'язок навчального матеріалу з практикою, стимулювання до самонавчання. Анкета для опитування містила як закриті, так і відкриті питання ретроспективного та перспективного (наприклад, «Як Ви бачите застосування отриманих знань та навичок?») характеру. Опитування також частково слугувало завданням рефлексії та самооцінювання змін, що сталися із студентами впродовж навчання. Така саморефлексія вважається складником організації сучасного навчання соціальній роботі [12], формування професійної ідентичності [13].

По-третє, було проведено 15 інтерв'ю з викладачами двох вищих навчальних закладів — Академії праці соціальних відносин і туризму (8 респондентів) і Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» (7 респондентів). Саморефлексивна стратегія опитування спрямовувалась на з'ясування особливостей, переваг і труднощів в організації навчального процесу студентів старших 45 років.

Опитування студентів та викладачів мало анонімний характер, його учасники були поінформовані про цілі та завдання дослідження. Обробка даних здійснювалась у кодифікованому вигляді, який унеможлилював ідентифікацію респондентів.

Ключові результати дослідження

Формат навчання

Ваучерна програма професійного навчання осіб старше 45 років в Академії праці, соціальних відносин і туризму зі спеціальності «Соціальна робота» здійснювалась кафедрою соціальної роботи і практичної психології у форматі традиційної заочної форми навчання, що передбачала настановчу і заліково-екзаменаційну сесії та державну атестацію. Навчання здійснювалось поетапно відповідно до загальноакадемічного графіка навчального процесу.

На першому етапі слухачі програми отримували базу знань і ознайомлювались з методикою самостійного засвоєння навчальної інформації і формування професійних вмінь, на другому етапі самостійно засвоювали навчальний матеріал, використовуючи систему дистанційного навчання Moodle, виконували заплановані індивідуальні завдання, а на третьому — проводилась безпосередня перевірка результатів навчання.

Програма передбачала отримання другої вищої освіти (кваліфікаційний рівень - «спеціаліст»), тобто перепідготовку для тих, хто виявив бажання її пройти. Навчання тривало два академічні роки. Обсяг освітньо-професійної програми перепідготовки спеціалістів зі спеціальності 231 «Соціальна робота» становив 119 кредитів ЄКТС або 4 284 години, з яких 11,4% відводилось на аудиторні заняття, 0,6% - на заліки та екзамени і 88,0% - на самостійну роботу.

Основними формами організації навчання, визначеними програмою, були лекції, семінари, практичні заняття (зокрема, з використанням методів дискусії у малих групах, тренінгових форматів навчання), самостійна робота на основі опрацювання науково-методичних джерел, консультації з викладачами, підготовка контрольних робіт. Підсумкового тестування, яке виявило б рівень знань студентів, програма не передбачала. Натомість наприкінці всього навчання студенти складали стандартний усний іспит членам екзаменаційної комісії.

Слід відзначити, що з осіб, які навчались за ваучерною програмою, були сформовані гомогенні групи, їх не об'єднували зі студентами інших вікових груп або інших спеціальностей (навіть при опануванні дисциплін, що формують загальні компетентності). У такий спосіб організатори малі на меті краще врахувати потреби цієї вікової категорії студентів.

Таким чином, організація навчання в рамках ваучерної програми відповідала чинним вимогам та традиціям заочної форми навчання.

Структура програми

На момент проведення оцінки в Україні не були розроблені державні стандарти або методичні рекомендації щодо змісту програми ваучерного навчання, зокрема, за спеціальністю «Соціальна робота». Відтак кожен навчальний заклад, який здійснює таку підготовку, розробляє власні програми з огляду на загальні вимоги до організації освітньої діяльності.

Програмою отримання другої вищої освіти (перепідготовки), розробленою в Академії праці, соціальних відносин і туризму, передбачено підготовку фахівців, здатних вирішувати складні завдання та практичні проблеми, пов'язані з професійною діяльністю. Профілем програми визначено, що випускники повинні бути компетентностей застосування теорій і методів соціальної роботи, спрямованих на надання соціальних послуг, проведення соціально-психологічного консультування та організації соціальної роботи на рівні індивіда, сім'ї, соціальної групи та громади.

Протягом першого року навчання студенти вивчали блок дисциплін, що формують знання теоретичних основ соціальної роботи, соціальної політики, системи соціального захисту населення, формуванню вмінь оптимально використовувати методи соціальної роботи з різними категоріями отримувачів послуг («Вступ до спеціальності», «Історія і теорія соціальної роботи», «Соціальна політика», «Методи соціальної роботи», «Соціальна робота з окремими категоріями клієнтів» та інші). Крім того, вони опановували дисципліни психологічного блоку («Загальна психологія», «Психологія особистості і психодіагностика», «Соціальна психологія», «Етнопсихологія та психологія меншин» та інші), що передбачали здобуття знань психічних властивостей особистості, розвитку соціальних груп, особливостей взаємодії та взаємовпливу людей, методів соціально-психологічних досліджень масових соціальних процесів і малих груп; статичних та динамічних характеристик етносу, етнопсихологічних, етнокультурних та етносоціальних процесів; формування вмінь досліджувати психологічні процеси за допомогою інструментарію вимірювання індивідуально-психологічних особливостей особистості, групи.

Знання суспільних пріоритетів, соціальних процесів і суспільних відносин, а також здатність використовувати методи і техніки соціологічних досліджень забезпечувались блоком соціологічних дисциплін («Соціологія», «Методи соціологічних досліджень»).

На другому році навчання студенти вивчали блок правових дисциплін, («Політика і практика соціального забезпечення», «Правові основи соціальної роботи», «Трудове право»), спрямованих на здобуття знань особливостей соціально-правового захисту, призначення соціальних пільг виплат, компенсацій, а також умінь використовувати нормативно-правові документи для вирішення професійних завдань, соціально-правових ситуацій.

Цикл дисциплін за різними напрямками і технологіями соціальної роботи («Соціальна робота в громаді», «Соціальна робота в недержавному секторі» «Підприємництво в соціальній сфері», «Соціальне проектування», «Інформаційні технології в соціальній роботі») був орієнтований на засвоєння та впровадження знань з інноваційних технологій роботи з людьми (окремими особами, родинами, групами та громадами), з управління процесами запланованої соціальної зміни, з розробки та впровадження соціальних проектів і програм, особливостей формування мережі соціальних послуг у громаді та інше.

Отже, змістове наповнення програми орієнтоване на фундаментальну підготовку фахівців соціальної роботи, які мають володіти теоретичними знаннями та вміннями, що забезпечить їх конкурентоздатність у сфері соціальної роботи.

Оцінка програми її слухачами

Ми проаналізували самооцінку студентами рівня засвоєння ними знань, умінь та можливості їх застосування в подальшій професійній діяльності. Дві третини респондентів оцінили свої знання з всіх навчальних дисциплін на високому рівні, ще третина – на середньому. Важливо відзначити, що високий рівень знань, на думку студентів, вони мають з таких питань, як сутність і методи оцінки потреб особи та сім'ї, особливості соціальної роботи з різними категоріями клієнтів, методи соціальної роботи, функціонування психічних процесів людини, спілкування, діяльності, поведінки та взаємодії з іншими людьми та суспільством. Відносно нижчим є рівень засвоєння знань з правових основ соціальної роботи та методів соціологічних досліджень, кількісного та якісного аналізу даних.

Респонденти, оцінюючи здобуті під час навчання власні професійні вміння, визначили, що вони можуть визначати професійне призначення спеціалістів із соціальної роботи, діагностувати соціальні проблеми клієнтів, використовувати методи соціальної роботи для розв'язання практичних завдань, а також використовувати різні форми оцінки результатів тощо.

Аналіз даних опитування показав, що студенти активно застосовували систему дистанційного навчання Moodle з метою вивчення теоретичного матеріалу навчальних дисциплін. Це підтверджує доцільність її використання в навчальному процесі.

Досліджуючи ставлення студентів до змісту та організації навчання, ми встановили, що 18 з 25 (72%) осіб відвідали більш, ніж 80% занять, решта (7 осіб, 28%) були присутні на 50-80% занять, що говорить про високий рівень залучення студентів до навчального процесу.

Цікавим є факт, що до вступу на навчання 19 осіб (76%) мали уявлення про те, що таке соціальна робота, 5 осіб (20%) не мали достатнього уявлення, 1 особа (4%) працювала в соціальному закладі. Отримані показники свідчать про свідомий і вмотивований вибір більшості респондентів професії соціального працівника.

Загальну оцінку навчання респонденти здійснювали за певними критеріями, зокрема організація навчання, зміст навчання та наповненість курсів, зв'язок навчального матеріалу з практикою, стимулювання до самонавчання. Аналіз даних дозволив встановити таку оцінку як 9 з 10-ти, що є високим показником рівня задоволеності навчанням за всіма чотирма критеріями. Найбільш прийнятними методами навчання для опанування курсів із соціальної роботи респонденти вважають лекції, групові практичні заняття, групові дискусії, а менш прийнятними – тестові завдання і читання рекомендованої літератури.

Більша частина респондентів, відповідаючи на відкрите питання анкети «Що найбільше сподобалось у навчанні?», відзначили професіоналізм і доброзичливе ставлення викладачів, доступність змісту навчального матеріалу, використання інтерактивних форм навчання. Проте деякі респонденти зазначили недоліки в організації процесу навчання, зокрема відсутність практики в різних соціальних агенціях, а також недостатність методичного забезпечення з окремих дисциплін.

Більшість респондентів вважає, що варто виділити більше навчальних годин на вивчення таких дисциплін, як «Конфліктологія», «Соціальна робота в громаді», «Психологія управління», «Технологія соціальної роботи», «Соціальне проектування». Це зумовлено бажанням студентів більше часу приділяти дисциплінам, які в більшій мірі будуть використані ними на практиці.

Більшість (84%) респондентів зазначили, що організація навчання в цілому враховувала особливості людей старших 45 років. Більше двох третин опитаних вважають, що одразу адаптувались до навчального

середовища (організації процесу навчання, вимог кафедри тощо), решта респондентів адаптувались помірно.

Як зазначено вище, всі студенти ваучерної програми в минулому вже мали досвід отримання вищої освіти. Опитування засвідчило, що здобуття другої вищої освіти було для переважної більшості з них відносно простішим: майже половина опитаних повідомили, що для них це було легшим, ще третина не побачила особливих відмінностей і лише 16% респондентів зазначили, що це навчання було для них складнішим за минуле.

Щодо пропозицій удосконалення організації процесу підготовки соціальних працівників у рамках ваучерної програми, то респонденти відзначили необхідність розширення практично-орієнтованого змісту навчання, зокрема залучення студентів 45+ до проходження практики у різних соціальних службах, роботи з різними категоріями клієнтів; поєднання традиційної заочної форми навчання з модульно-дистанційною, особливо для студентів з віддалених регіонів України.

Думки викладачів щодо навчання людей старших 45 років

У ході інтерв'ю було з'ясовано, що всі викладачі на заняттях поєднували різні форми і методи навчання. Переважно проводили лекційні, семінарські, практичні заняття з застосуванням інтерактивних методів, а саме ситуаційного навчання, роботу в малих групах, евристичні бесіди, групові дискусії, презентації студентами власних проектів та інші. Найбільш доречними формами контролю діагностики знань, умінь і навичок студентів групи старше 45 років, на думку респондентів, були тестовий контроль, співбесіда, презентація проектних пропозицій, контрольні роботи та іспити.

Більшість респондентів (12 осіб) зазначили, що відчували суттєву відмінність порівняно з молодіжною групою студентів. Ця відмінність полягає в тому, що студенти старшого віку більш вмотивовані до навчання, орієнтовані на системне сприйняття інформації, на обговорення навчального матеріалу, нових для них ідей та концепцій з опорою на власний професійний і життєвий досвід. Крім того, даючи загальну характеристику ставленню студентів старших 45 років до навчання, всі викладачі зазначили, що ці студенти відкриті до спілкування, відповідальні, старанні, допитливі, організовані, емпатійні.

Під час опитування з'ясовано, що близько третини викладачів активно залучали студентів до користування навчально-методичними матеріалами, розміщеними в системі підтримки дистанційного навчання Moodle. Складниками навчального методичного забезпечення були: навчальні програми, конспекти лекційного матеріалу, рекомендації з виконання контрольних завдань; тестові модулі, першоджерела інформації тощо. Однак, частина студентів віком 45+ не достатньою мірою володіли комп'ютером, відтак це обмежувало їхні можливості користування мережевими ресурсами. Іншою проблемою викладачів ваучерних програм вважали той факт, що частина студентів через поважні причини (хвороби, сімейні обставини) не завжди відвідували заняття. І це, за оцінками респондентів, негативно позначалось на якості виконання завдань самостійної роботи.

Для удосконалення процесу навчання у рамках ваучерної програми респонденти-викладачі висловили різноманітні пропозиції, зокрема:

- залучати до навчання слухачів, які не мають освіти соціального працівника, але мають досвід роботи в закладах системи соціального забезпечення і соціального захисту;
- передбачити програмою години на індивідуальні консультації для кожного студента, попередньо узгоджуючи їх графік та тематику у двохсторонньому порядку;
- збільшити години на практико-орієнтовані сучасні навчальні курси;
- здійснити попередню диференціацію (за вільним вибором студентів) дисциплін, які вони бажають прослухати, а також ввести спеціалізації.

Отже, викладачі в цілому позитивно оцінили результати впровадження ваучерних програм і водночас окреслили низку проблемних моментів у взаємодії зі студентами старшого віку й засвідчили потребу в оновленні форми та змісту такого навчання.

Обговорення результатів

Проведене дослідження має обмежений, локальний характер, базоване фактично на досвіді двох навчальних закладів і суб'єктивній інформації, отриманій від незначної кількості респондентів. Проте співставлення з міжнародною практикою та наявною науковою андрагогічною літературою дає певні підстави для висловлення критичних міркувань щодо організації навчання соціальної роботи, зокрема, для дорослих людей, у форматі заочної форми навчання.

Впровадження дистанційного навчання з урахуванням міжнародного досвіду

Міжнародні стандарти підготовки соціальних працівників вимагають приділення значної уваги практиці, відпрацюванню певних професійних компетентностей у реальних умовах надання соціальних послуг клієнтам [14]. У європейських країнах сформувались певні моделі підготовки соціальних працівників. Їх можна класифікувати за різними ознаками наступним чином: а) залежно від отриманого кваліфікаційного рівня: академічна (отримання кваліфікації) і практична (перепідготовка кадрів, сертифіковане навчання); б) залежно від формату організації навчання: традиційна/стаціонарна і дистанційна/відкрита (заочна); в) залежно від послідовності викладання: наскрізна (певна дисципліна викладається впродовж семестру, відтак студент слухає одночасно кілька дисциплін) і модульна (дисципліни викладаються одна за одною, у визначеній послідовності, а не одночасно) моделі [15; 16].

Дистанційна модель відрізняється від тієї, яку в Україні визначають як заочну. Бо у центрі дистанційної моделі - студент, який сам керує процесом отримання знань і усвідомлює значущість цього процесу та свою відповідальність за його результат. Мета такого навчання полягає у формуванні в студентів вміння знаходити і використовувати знання, які є актуальними і можуть бути застосовані у практичній сфері та фундаментальних дослідженнях. Дистанційна модель, як і стаціонарне навчання, передбачає проходження практики у соціальних закладах і виконання численних практичних завдань, зокрема, у формі колективних завдань (що передбачає використання відповідних інформаційно-комп'ютерних технологій і спирається здебільшого на орієнтований на розв'язання проблем підхід - Problem-based learning, або ж концепцію «відкритого навчання») та зустріч із викладачами/супервізорами. Комп'ютерні технології забезпечують не лише перегляд коротких відеолекцій, а й групові дискусії у синхронному чи асинхронному форматі [15; 17]. Втім, такі методи навчання використовують у роботі з усіма студентами. Навчання побудовано довкола того, що у XXI столітті наріжною ідеєю соціальної роботи вважається така «співпраця з клієнтами соціальних закладів, яка покликана цінувати знання та досвід людей і побудована на практиці, що використовує сильні сторони клієнтів» [18, с. 788]. Домогтися цього без практично-орієнтованого навчання видається нереальним. Між тим, проаналізована програма ваучерної підготовки в Україні традиційно більше орієнтувалась на фундаментальні знання, і меншою мірою – на навички взаємодії з клієнтами. І це спричиняє дискусію щодо ефективності такої програми, яка бачиться фахівцям [8-11] як інструмент регулювання ринку праці та механізм підвищення конкурентоспроможності людей старшого віку.

Важливим елементом сучасного навчання соціальної роботи, складовою її професійної характеристики, як відзначають закордонні дослідники [19; 20], є зовнішній фаховий контроль. Це передбачає як розробку професійними асоціаціями (а не самими навчальними закладами чи урядовими структурами) переліку тих компетентностей, якими повинні володіти соціальні працівники певного кваліфікаційного рівня, так і проведення незалежних іспитів – або як випускних у навчальних закладах, або при отриманні ліцензії. Така практика підносить цінність будь-якого системного навчання соціальної роботи, зокрема, й у дистанційному форматі.

Як це узгодити з вітчизняними традиціями академічної моделі освіти, що передбачає аудиторне навчання й оплату викладачам переважно за аудиторні години? Як можливо трансформувати заочну форму навчання, з її лекційно-настановчими сесіями, у дистанційно-практичну? Де знайти ті сучасні соціальні заклади, на базі яких можна реально відпрацьовувати сучасні навички соціальної роботи? Як забезпечити контроль якості отриманих знань і навичок за відсутності потужної фахової асоціації соціальних працівників?

У пошуку відповідей на ці питання варто було взяти до уваги, що тим, хто вже працює у соціальній сфері й не має вищої освіти з соціальної роботи, пропонуються численні тренінги та курси підвищення кваліфікації [21]. А ті, хто приходять до університетів за другою вищою освітою, подекуди досить далекі від соціальної сфери й не мають жодного професійного досвіду в соціальній роботі. У деяких закордонних університетах дистанційна освіта з соціальної роботи можлива тільки для тих, хто має практичний досвід роботи у соціальних закладах або є їхніми волонтерами, а її зміст затверджується відповідною асоціацією соціальних працівників з урахуванням потреб ринку праці [22; 23].

Доцільно також підтримати ідею В. Швеглер-Рохмейса [10] щодо налагодження більш сталої взаємодії між державної служби зайнятості, навчальними закладами та приватним сектором, додавши сюди фахові асоціації та наявні соціальні заклади. Без такої взаємодії побудова сучасної системи ваучерного навчання приречена на те, що особи отримуватимуть знання, не підкріплені практикою. Ідея зовнішньої оцінки знань теж видається перспективною, адже формує принципово нові вимоги до студентів та до викладачів.

Потреби та можливості трансформації формату навчання людей старшого віку

На особливу увагу заслуговує підхід до організації навчання дорослих людей. У сучасній науковій літературі [24-26] наголошено на ефективності інтерактивних методів навчання, оскільки саме вони сприяють як когнітивному розвитку, так і опануванню практичних навичок, розвитку вмінь застосовувати знання, формують професійні компетентності. Для соціальної роботи важливими визначено такі форми навчання, як рефлексивні щоденники, експериментальне навчання тощо.

Наше дослідження виявило суперечності між тим, що постулює андрагогіка (та педагогіка в цілому) щодо ефективності різних методів навчання, і оцінками наших слухачів, яким найбільше виявились до вправи лекції. Тобто дорослі люди, які вже колись навчались в інститутах та університетах, вище оцінили традиційний для них формат. Водночас слід взяти до уваги, що це – лише емоційна оцінка, яка не свідчить про глибину засвоєння матеріалу, інтерналізацію цінностей та принципів соціальної роботи. Однак, вона може відбивати певну схильність до споживацького ставлення до навчання та неготовність до самостійного пошуку, що підтверджується іншими дослідженнями [25].

Можемо відзначити тут і психологічну неготовність до нових форм навчання як самих студентів старшого віку, так і викладачів, яким бракує сучасних педагогічних навичок [27], а подекуди й можливостей (велика група слухачів, відсутність матеріального забезпечення – комп'ютерів та проекторів, Інтернет-зв'язку тощо) для модернізації навчання.

При цьому виявлено високий рівень допитливості дорослих студентів, їх вищу старанність. Це підтверджують і результати інших досліджень [28], згідно з якими люди старшого віку частіше завершують навчання на он-лайн курсах, аніж молоді люди, бо мають вищі рівні вмотивованості та відповідальності. Відтак навчання на ваучерній програмі із людьми старше 45 років мало б враховувати цю вікову специфіку. Так, приміром, приклади та вправи мають передбачити можливість використання життєвого досвіду та попередніх знань. У цілому ж навчання дорослих людей соціальній роботі має орієнтуватися на активістський та прагматичний тип навчання, а не рефлексивно-теоретичний (за класифікацією П. Хоні [29]).

Слід додати, що викладачі ваучерних програм могли б виграти від того, якби було запроваджено надання регулярного зворотного зв'язку від студентів щодо педагогічних практик, використовуваних у межах програми. Такий зворотний зв'язок водночас слугував би рефлексивному осмисленню студентами власного прогресу у навчанні та професійній ідентичності. Впровадження такого підходу потребує більш ґрунтовних педагогічних досліджень.

Узагальнення та рекомендації

Проведене дослідження організації навчання соціальній роботі людей старше 45 років у межах ваучерної програми засвідчило, що запропонована програма відповідає вимогам до організації заочної форми навчання. Опитування виявило, що слухачі в цілому виявили високу вмотивованість до навчання і позитивно оцінили саму програму та отримані знання, виявили готовність застосовувати їх на практиці. На думку студентів та

викладачів, навчання у межах програми враховувало навчальні стилі людей старшого віку. Сприяло цьому й формування зі слухачів ваучерної програми окремих академічних груп.

І студенти, й викладачі наголосили на потребі посилення практичного компоненту навчання й виділення годин на індивідуальні консультації зі студентами.

Порівняння вітчизняного досвіду організації навчання соціальної роботи людей старшого віку (змісту програми, формату навчання, самооцінки студентів та викладачів) з сучасними теоріями андрагогіки та практикою заочного (дистанційного) навчання соціальної роботи за кордоном підтвердило доцільність осучаснення підходів. Потрібно, насамперед, подолати успадковані традиції організації заочної освіти, яка не стимулює розвиток навичок майбутніх соціальних працівників, і зробити більший наголос на практичних моделях підготовки фахівців.

З огляду на відсутність в Україні фахових асоціацій, які б здійснювали зовнішній контроль якості отриманих знань і сформованих професійних компетенцій, більшу роль у забезпеченні якості підготовки соціальних працівників мало б відігравати Міністерство освіти і науки України, сформовані при ньому фахові навчально-методичні комісії.

Для оптимізації навчання людей старше 45 років було б доцільно розробити на рівні Міністерства освіти і науки України або фахових асоціацій соціальних працівників методичні рекомендації щодо специфіки організації навчання дорослих людей, у тому числі за ваучерною програмою, які б враховували сучасні підходи андрагогіки.

Перелік літератури та джерел інформації

1. Семигіна Т. В. Соціальна політика у глобальному вимірі. Київ: Пульсари, 2003. 252 с.
2. Демографічні прогнози України, 2014 р. / Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України. URL: <http://idss.org.ua/monografii/popforecast2014.rar> (дата звернення 18.03.2017).
3. Заробітна плата за професійними групами у 2012 році (за матеріалами вибіркового обстеження): Стат. зб. / Держстат України; відп. за вип. І. В. Сенік. Київ, 2013. 167 с.
4. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067-V. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5067-17> (дата звернення 18.03.2017).
5. Про затвердження Порядку видачі ваучерів для підтримання конкурентоспроможності осіб на ринку праці: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2013 р. № 207. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/207-2013-%D0%BF> (дата звернення 20.03.2017).
6. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 20 березня 2013 р. № 207: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.08.2014 р. №342. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/342-2014-%D0%BF/paran2#n2> (дата звернення 20.03.2017).
7. Semigina T., Kabachenko N., Boyko O. Piloting a social work doctoral programme: Ukraine's vignette // European Social Work Journal. 2017. Vol. 20(2). P. 265-276.
8. Blackmon B. Social Work and Online Education with All Deliberate Speed // Journal of Evidence-Based Social Work. 2013. № 10(5). P. 509-521.
9. Carpenter J., Patsios D., Szilassy E., Hackett S. Outcomes of short course interprofessional education in parental mental illness and child protection: Self-efficacy, attitudes and knowledge. Social Work Education: 2011. №30. P.195-206.
10. Cummings S. M., Chaffin K. M., Cockerham C. Analysis of an Online and a Traditional MSW Program: Educational Outcomes // Journal of Social Work Education. 2015. №51(1). P.109-120.
11. Ткаченко Л. Г. Ваучери на навчання осіб віком старше 45 років як інструмент активної політики ринку праці // Демографія та соціальна економіка. 2015. № 2 (24). С. 41-50.
12. Юровська В. В., Яцкевич Д. С. Ваучерна програма як складова реформи національної політики на ринку праці // Держава та регіони. 2016. № 1(51). С. 26-32.
13. Швеглер-Рохмейс В. Система ваучерів: міжнародний досвід. Швидка оцінка. URL: www.slideshare.net/undpukraine/ss-46975401&hash=30c57e75b0b2b8692936390cc05ae572 (дата звернення 20.03.2017).
14. Юрчик Г. М. Дискримінація на ринку праці: прояви, вітчизняний і європейський досвід подолання // Соціально-трудова відносини: теорія і практика. 2016. Вип. 2. С. 80-87.
15. Urdang E. Awareness of self — a critical tool // Social Work Education. 2010. Vol. 29. P. 523-538.
16. Osteen P. J. Motivations, values, and conflict resolution: Students' integration of personal and professional identities // Journal of Social Work Education. 2011. Vol. 47. P. 423-444.

17. Globa lStandards for Social Work Education and Training / International Federation of Social Workers & International Associations of Schools of Social Work. 2004. URL: <https://www.iasw-aiets.org/global-standards-for-social-work-education-and-training> (дата звернення 23.06.2017).
18. Семігіна Т. Європейські моделі дистанційної підготовки соціальних працівників: уроки для України // Модернізація українського суспільства у світлі угоди про асоціацію з ЄС: 36. тез міжнар. наук.-практ. конф. викладачів та аспірантів. Київ: АПСБТ, 2015. С. 133-134.
19. Leskosek V. The Bologna Process in social work education: changes and impact // Social Policy and Social Work in Transition. 2011. Vol. 2 (1). P. 105-123.
20. Mishna F., Levine D., Bogo M., Van Wert M. Cyber Counselling: An Innovative Field Education Pilot Project // Social Work Education. 2013. Vol. 32(4). P. 484-492.
21. Hillen P., Levy S. Framing the experiences of BME socialwork students within a narrative of Educating for a Culturally Diverse Workforce // Social WorkEducation. 2015. Vol. 34 (7). P. 785-798.
22. Reigada C., Ramos P., Novellas A. The Social Work Competencies in Palliative Care: A Case-Study // BAOJ Palliative medicine. 2015. Vol. 1(3). P. 1-11.
23. Skilton C. J. Involving experts by experience in assessing students' readiness to practise: The value of experiential learning in student reflection and preparation for practice // Social Work Education. 2011. Vol. 30. P. 299-311.
24. Semigina T., Boyko O. Social work education in post-socialist and post-modern era: case of Ukraine // Global social work education- crossing borders blurring boundaries [Eds. C. Noble, H. Strauss and B. Littlechild]. Sydney: Sydney University Press, 2014. P. 257 – 269.
25. Social Work Degree - Distance Learning BA (Hons) /Robert Gordon University, UK. URL: <http://www.rgu.ac.uk/social-work-and-social-sciences/social-work-and-social-sciences-study-options/distance-and-part-time-learning/social-work-by-distance-learning> (дата звернення 18.06.2017).
26. Bachelor of Social Work (BSW) / Massey University, New Zealand. URL: http://www.massey.ac.nz/massey/learning/programme-course/programme.cfm?prog_id=92512 (дата звернення 18.06.2017).
27. Kenner C., Weinerman J. Adult learning theory: Applications to non-traditional college students. Journal of College Reading and Learning, 2011. Vol. 41. P. 87-96.
28. Murray C. Use of learning styles to enhance graduate education // Journal of Allied Health. 2011. Vol. 40. P. 67-71.
29. Seiler D. Age and learning style in the adult learner// The Journal of Human Resource and Adult Learning. 2011. Vol.7. P. 133-138.
30. Семігіна Т. В. Застосування проблемно-орієнтованого навчання у прикладних політологічних дисциплінах // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова (Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін). 2014. Вип. 15. С. 184-189.
31. Ситник О., Титиш Г. Народна освіта. Як активісти роблять знання з усього світу доступними українцям // Українська правда. 2015. 9 грудня. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2015/12/9/204520> (дата звернення 18.06.2017).
32. Бойко А., Грига І., Іванова О., Семігіна Т. Методика викладання соціальної роботи і соціальної політики: Посібник для відкритого навчання. Київ-Ужгород, 2003. 96 с.

References

1. Semigina, T. (2003). *Sotsial'na polityka u hlobal'nomu vymiri* [Social policy in the global dimension]. Kyiv: Pulsary.
2. Institute of Demography and Social Studies named after MV Ptukha (2014). *Demohrafichni prohnozy po Ukraini* [Demographic forecasts for Ukraine]. Retrieved from: <http://idss.org.ua/monografii/popforecast2014.rar>.
3. State Statistical Service of Ukraine (2013). *Zarobitna plata za profesiynymy hrupamy u 2012 rotsi (za materialamy vybirkovoho obstezhennya)* [Wages and salaries by professional groups in 2012 (based on sample surveys)]. Kyiv: Derzhstat Ukrayiny.
4. Verkhovna Rada of Ukraine (2012). *Pro zaynyatist' naseleennya: Zakon Ukrayiny* [About Employment: The Law of Ukraine]. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.
5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013a). *On approval of the issuance of vouchers for maintaining the competitiveness of individuals in the labor market: Order*. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/207-2013-%D0%BF>.
6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013b). *Pro vnesennya zmin do postanovy Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 20 bereznia 2013 r. № 207: Postanova* [On Amendments to the Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 20, 2013 No. 207: Order]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/342-2014-%D0%BF/paran2#n2>.

7. Semigina, T., Kabachenko, N. & Boyko O. (2017). Piloting a social work doctoral programme: Ukraine's vignette. *European Social Work Journal*, 20(2), 265-276.
8. Blackmon, B. (2013). Social Work and Online Education with All Deliberate Speed / *Journal of Evidence-Based Social Work*, 10(5), 509-521.
9. Carpenter, J., Patsios, D., Szilassy, E. & Hackett, S. (2011). Outcomes of short course interprofessional education in parental mental illness and child protection: Self-efficacy, attitudes and knowledge. *Social Work Education*, 30, 195-206.
10. Cummings, S. M., Chaffin, K. M. & Cockerham, C. (2015). Analysis of an Online and a Traditional MSW Program: Educational Outcomes. *Journal of Social Work Education*, 51(1), 109-120.
11. Tkachenko, L.G. (2015). Vauchery na navchannya osib vikom starshe 45 rokiv yak instrument aktyvnoyi polityky rynku pratsi [Vouchers for training persons aged over 45 years as a tool for active labor market policies]. *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika*, 2 (24), 41-50.
12. Yurovska, V.V., Yatskevych, D. S. (2016). Vaucherna prohrama yak skladova reformy natsional'noyi polityky na rynku pratsi [Voucher program as a component of the reform of national policy in the labor market]. *Derzhava ta rehiony*, 1 (51), 26-32.
13. Schwegler-Rohmeis, W. *The system of vouchers: international experience. Rapid appraisal*. Retrieved from: <https://www.slideshare.net/undpukraine/ss-46975401>
14. Yurchyk, H. M. (2016). Dyskryminatsiya na rynku pratsi: proyavy, vitchyznyany i yevropeys'kyy dosvid podolannya [Discrimination in the labor market: manifestations, national and European experience of overcoming]. *Sotsial'no-trudovi vidnosyny: teoriya i praktyka*, 2, 80-87.
15. Urdang, E. (2010). Awareness of self – a critical tool. *Social Work Education*, 29, 523-538.
16. Osteen, P. J. (2011). Motivations, values, and conflict resolution: Students' integration of personal and professional identities. *Journal of Social Work Education*, 47, 423-444.
17. International Federation of Social Workers & International Associations of Schools of Social Work. (2004). *Global Standards for Social Work Education and Training*. Retrieved from: <https://www.iasw-aiets.org/global-standards-for-social-work-education-and-training>.
18. Semigina, T. (2015). Yevropeys'ki modeli dystantsiynoyi pidhotovky sotsial'nykh pratsivnykiv: uroky dlya Ukrayiny [European models of distance training for social workers: lessons for Ukraine]. In *Modernization of Ukrainian society in the light of Association Agreements with the EU: Coll. theses international science-practice conf. teachers and graduate students*, pp. 133-134.
19. Leskosek, V. (2011). The Bologna Process in social work education: changes and impact. *Social Policy and Social Work in Transition*, 2 (1), 105-123.
20. Mishna, F., Levine, D., Bogo, M. & Van Wert, M. (2013). Cyber Counselling: An Innovative Field Education Pilot Project. *Social Work Education*, 32(4), 484-492.
21. Hillen, P. & Levy, S. (2015). Framing the experiences of BME social work students within a narrative of Educating for a Culturally Diverse Workforce. *Social Work Education*, 34 (7), 785-798.
22. Reigada, C., Ramos, P. & Novellas, A. (2015). The Social Work Competencies in Palliative Care: A Case-Study. *BAOJ Palliative medicine*, 1(3), 1-11.
23. Skilton, C. J. (2011). Involving experts by experience in assessing students' readiness to practise: The value of experiential learning in student reflection and preparation for practice. *Social Work Education*. 2011, 30, 299-311.
24. Semigina, T. & Boyko, O. (2014). Social work education in post-socialist and post-modern era: case of Ukraine. In *Global social work education- crossing borders blurring boundaries* [Eds. C. Noble, H. Strauss and B. Littlechild]. Sydney: Sydney University Press, pp. 257 – 269.
25. Robert Gordon University (2017). *Social Work Degree - Distance Learning BA (Hons)*. Retrieved from: <http://www.rgu.ac.uk/social-work-and-social-sciences/social-work-and-social-sciences-study-options/distance-and-part-time-learning/social-work-by-distance-learning>.
26. Massey University (2017). *Bachelor of Social Work (BSW)*. Retrieved from: http://www.massey.ac.nz/massey/learning/programme-course/programme.cfm?prog_id=92512.
27. Kenner, C., & Weinerman, J. (2011). Adult learning theory: Applications to non-traditional college students. *Journal of College Reading and Learning*, 41, 87-96.
28. Murray, C. (2011). Use of learning styles to enhance graduate education. *Journal of Allied Health*, 40, 67-71.
29. Seiler, D. (2011). Age and learning style in the adult learner. *The Journal of Human Resource and Adult Learning*, 7, 133-138.
30. Semigina, T. (2014). Семигіна Т. В. Zastosuvannya problemno-orientovanoho navchannya u prykladnykh politolohichnykh dystsyplinakh [Application of problem-based learning in applied political disciplines]. *Naukovyy chasopys NPU im. M. P. Drahomanova (Seriya 22: Politychni nauky ta metodyka vykladannya sotsial'no-politychnykh dystsyplin)*, 15, 184-189.

31. Sytnyk, O., Tytysh, H. (2015). Narodna osvita. Yak aktyvisty roblyat' znannya z us'oho svitu dostupnymy ukrayintsyam [ational Education. How activists make knowledge available from all over the world to Ukrainians]. *Ukrayins'ka Pravda*. Retrieved from: <https://life.pravda.com.ua/society/2015/12/9/204520>.
32. Boyko, A., Griga, I., Ivanova, O. & Semigina, T. (2003). *Metodyka vykladannya sotsial'noyi roboty i sotsial'noyi polityky: Posibnyk dlya vidkrytoho navchannya* [Methods of Teaching Social Work and Social Policy: A Manual for Open Learning]. Kyiv-Uzhhorod.

Рецензія

SOCIAL WORK AND COMBATING THE GLOBAL EPIDEMIC OF HIV

СОЦІАЛЬНА РОБОТА І ПРОТИДІЯ ГЛОБАЛЬНІЙ ЕПІДЕМІЇ ВІЛ

Sergii Dvoriak

Dr. in Medicine, Professor, Academy of Labour, Social Relations and Tourism

Сергій Дворяк

Доктор мед.наук, професор Академії праці, соціальних відносин і туризму

 orcid.org/0000-0002-0032-5417

 dvoriak.sv@socosvita.kiev.ua

Review of book: Henrickson, M., Chipanta, D., Lynch, V., Muñoz Sanchez, H., Nadkarni, V., Semigina, T., & Sewpaul, V. (Eds.). (2017). *Getting to zero: Global social work responds to HIV*. Geneva: UNAIDS and IASSW. Retrieved from: http://www.unaids.org/sites/default/files/media_asset/Global-social-work-responds-to-HIV_en.pdf

Інформація про рукопис

Надійшов до редакції:

25.06.2017

Прийнятий до друку:

15.08.2017

HIV-epidemic starting from 1980 th revealed many aspects of a medical problem, and first of all it demonstrated that beyond medical dimension HIV/AIDS has many others: political, financial, social, psychological, etc. There are few other fields in medicine where social work is so important and even crucial. Millions of HIV-positive people over the world need not only medical care; they are in even more need of effective HIV prevention. These tasks cannot be fulfilled without assistance of social workers. The reviewed book was written by social workers, for social workers and about social workers. It also provides valuable insights regarding research in the area of social work: about how to plan the studies, conduct them, and analyze the data.

The book prove that social workers dealing with HIV/AIDS epidemics are employing their extensive and growing role repertoire (Noble, Strauss & Littlechild, 2014) – they help people to access antiretroviral therapy and support retention of HIV-positive clients in treatment; they assist people in getting condoms, sterile needles, and opioid substitution therapy, as well as food, housing and employment. They protect the rights of vulnerable populations and help to prevent and treat gender inequalities and sexual-based violence – and these are just a few tasks that social workers fulfill every day.

Social workers play important and absolutely unique role in the life of vulnerable people (and all HIV-positive people still remain vulnerable in certain sense) and their close ones. There are great stories of success of individuals and communities who achieved fantastic progress in response to HIV-infection, but the majority of these stories are associated with achievements of the medicine (novel treatment and diagnostic methods, effective antiretroviral medications, etc.). At the same time, the work of a large pool of professionals who directly, face-to-face deal with HIV-positive persons is often left in the shadow.

This is not fair, and the reviewed book is bridging the gap. It is devoted to the methods, and - for me it is more important - to the people who everyday meet with human beings and in the same old fashion manner of personal communication make aburden of the disease easier for them and help them solve tons of related problems.

Though the book contains the chapters written by different authors it is very well assembled. All sections have logical consequence and clear order. Each chapter shows different aspects of important problems to the readers.

In the article of Tonya R. Thurman et al., the authors analyze the best practices in research and evaluation studies with focus of ethical considerations, collaboration with local stakeholders, and adaptation of evaluation design to the local conditions. The other section (Munyaradzi Muchacha and Abel Matsika) covers the prevention of mother-to child transmission (PMTCT): though PMTCT is a crucial component of bringing up HIV-free generation, stigma and discrimination still are the biggest barriers to treatment and prevention. Gender inequality, faith-based objections, and economic poverty are among the main problems. The author convincingly demonstrates that social workers possess capacity and technologies to deal with these problems.

Some articles focus on the Key Affected Populations (KAP). Findings of the research studies show novel effective practices, particularly in India, where high-tech methods of knowledge distribution were implemented to prevent HIV transmission among men having sex with men (MSM).

Due to the social workers, it made a serious contribution to the abolition of social and health-access inequalities, stigma and discrimination (Germany). In his well-designed paper, Heino Stöver shows that it is impossible to achieve zero discrimination without close collaboration with the drug using individuals – «Nothing about us without us».

Another interesting paper is devoted to communism legacy was written by Florin Lazăr. We already know how the leading paradigms regarding KAP, that are predominant in the society, strongly influence the epidemic. Author shows in detail that communist philosophy absolutely does not match the modern understanding of social work; he also provides the guidance to overcoming this barrier.

Thoughtful analysis of Ukrainian context was presented by Tetyana Semigina. Author studies the influence of NGOs and HIV-activism on stigma and discrimination in the post-communist society. This paper is building up the previous publications of the author (Spicer et al., 2011; Semigina, 2015). It serves as an evident that, from one hand, there is a significant success in changing of professional attitudes toward HIV-positive people and other KAPs; from another hand, still there are structural barriers and wrong beliefs, which do not allow achieving zero discrimination in the nearest future.

The final part of the book "National and regional social work policy and professional development" presents articles from different parts of the world. Multicultural vision of similar problems creates a very specific picture and helps readers understand how complicated the goal - Getting to Zero Discrimination - is. This goal cannot be achieved by a separate effort in one separate part of the world. We face a global challenge, and we can only find an answer by joint efforts.

The reviewed book is a significant contribution to solving one of the greatest problems that mankind faces today.

References

- Noble, C., Strauss, H. & Littlechild, B., Eds. (2014). *Global social work education- crossing borders, blurring boundaries*. Sydney: Sydney University Press.
- Semigina, T. (2015). HIV-activism in a post-socialist state: the case of Ukraine. *Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal*, 1, 113-133.
- Spicer, N., Bogdan, D., Brugha, R., Harmer, A., Murzalieva, G. & Semigina, T. (2011). 'It's risky to walk in the city with syringes': understanding access to HIV/AIDS services for injecting drug users in the former Soviet Union countries of Ukraine and Kyrgyzstan. *Global Health*, 7. Retrieved from: <http://www.globalizationandhealth.com/content/7/1/22>

Програмні документи із соціальної роботи

ДОКУМЕНТ МІЖНАРОДНОЇ АСОЦІАЦІЇ ШКІЛ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ЩОДО ДОСЛІДЖЕНЬ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

THE INTERNATIONAL ASSOCIATION OF SCHOOLS OF SOCIAL WORK STATEMENT ON SOCIAL WORK RESEARCH

У 2014 році члени правління Міжнародної Асоціації Шкіл соціальної роботи (МАШСР) ухвалили програмний документ щодо досліджень у соціальній роботі (The IASSW Statement on Social Work Research)¹. Цей документ призначений для всіх рівнів освіти з соціальної роботи, особливо для її третього (докторського) рівня, та, поряд з іншими міжнародними документами («Світовими стандартами освіти і підготовки фахівців із соціальної роботи», 2004 рік; «Етичними принципами соціальної роботи», 2004 рік; «Світовими пріоритетами соціальної роботи і соціального розвитку: зобов'язання щодо дій», 2012 рік, «Глобальним визначенням соціальної роботи», 2014 рік), формує концептуальну базу для дослідницької складової професійної підготовки фахівців із соціальної роботи. Основоположним у ньому є визнання взаємозв'язку практики, викладання, дослідження у соціальній роботі, відтак дослідження і навчання дослідницькій роботі мають становити невід'ємну частину освіти з соціальної роботи на всіх її рівнях.

¹ Оригінальний документ розташовано тут: <https://www.iassw-aiets.org/the-iassw-statement-on-social-work-research-july-2014/>

Інформація про рукопис

Надійшов до редакції:

21.08.2017

Рецензований:

23.08.2017

Прийнятий до друку:

28.08.2017

Відповідно до своїх основних завдань щодо посилення освіти з соціальної роботи на глобальному рівні МАШСР має намір посилити дослідження соціальної роботи. Цей програмний документ стосовно досліджень узгоджено з цілями соціального розвитку, окресленими у «Глобальному визначенні соціальної роботи», ухвалену МАШСР та Міжнародною Федерацією соціальних працівників у 2014 році.

Метою досліджень у соціальної роботи є розвиток знань задля підтримки місії та цілей соціальної роботи як академічної дисципліни та професії. Дослідження у соціальній роботі здійснюються, зокрема, задля того, щоб допомогти зрозуміти індивідуальні, міжособистісні та ширші соціальні й структурні проблем, а також їх наслідки: 1) оцінка потреб та ресурсів людей у їхніх середовищах та мінливих контекстах їхнього життя; 2) забезпечення інформацією для розробки, впровадження та оцінювання політики, програм та послуг, особливо для маргіналізованих та уразливих груп населення; 3) покращення соціального добробуту та розвиток прав людини, соціальної, економічної та екологічної справедливості. Дослідницька діяльність у сфері соціальної роботи, в кінцевому підсумку, є механізмом підвищення кваліфікації в галузі соціальної роботи, послуг та освіти.

Визнання зв'язків між практикою та навчально-науковою діяльністю у соціальній роботі означає, що дослідження повинні бути невід'ємною частиною освіти з соціальної роботи при підготовці бакалаврів,

магістрів, аспірантів та на післядипломному рівні. Важливо, щоб практика соціальної роботи отримувала дослідницьку інформацію. Не менш важливо, щоб уроки з практики були включені в дослідження та навчальні заходи. Ключовим елементом дослідження у соціальній роботі є подолання відриву освіти від досліджень, а також досліджень від практики, об'єднання викладання, дослідження, залучення громад та практичної освіти на місцях. Контекстно-чутливі та релевантні дослідження мають забезпечувати педагогів інформацією для вибору стратегій навчання, а їх результати сприяти створенню науково обґрунтованої професійної культури у рамках критичної парадигми, яка ставить питання щодо доказовості практики.

Дослідження у соціальній роботі підтримують як етичні стандарти науки, так і практики соціальної роботи; вони спрямовані на сприяння соціальній справедливості, добробуту особистості та громади, гідності людини як основних цінностей, що лежать в основі прав людини та соціальної відповідальності. Етика досліджень у соціальній роботі спрямована на забезпечення найкращих інтересів користувачів послуг і вразливих та /або соціально незахищених груп і сприяє розвитку підходів у сфері освіти, досліджень та практики.

Дослідження у соціальній роботі використовують досить різноманітні методологію та методи, визнають множинність, різноманітність, багатовісні реалії/істини та різні способи дослідження та пізнання. Важливе значення для досліджень у соціальній роботі має критичний аналіз різних контекстів, в яких відбувається дослідження, використання різних гносеологічних підходів, опертя на якісні, кількісні та змішані методи. Ґрунтуючись на мультиметодному, порівняльному, між- та трансдисциплінарному й міжнародному підходах, дослідження соціальної роботи продукують важливі та інноваційні знання.

Дослідження соціальної роботи, продукування та поширення знань відбуваються в динамічних та діалектичних мережах різних зацікавлених сторін – викладачів соціальної роботи та дослідників, практиків, фахівців, розробників політики та користувачів послуг. Дослідження соціальної роботи сприяють появі дослідницької генерації, генерації знань через практику та діяльність, тому вони є орієнтованими на процес та засновані на довгостроковій практичній взаємодії з користувачами служб і громадами.

З огляду на відданість соціальної роботи питанням справедливості, прав людини й участі у побудові більш рівноправних суспільств, дослідники соціальної роботи не можуть залишатися нейтральними та байдужими. У своїх дослідженнях вони мають керуватися документами Міжнародної асоціації шкіл соціальної роботи та Міжнародної Федерації соціальних працівників – «Етичними принципами соціальної роботи», «Світовими стандартами освіти й підготовки фахівців з соціальної роботи», «Світовими пріоритетами соціальної роботи і соціального розвитку: зобов'язання щодо дій», «Глобальним визначенням соціальної роботи», що визначають сферу компетенції соціальної роботи з дотримання принципів прав людини, досягнення соціальної справедливості, поваги до різноманітності та контекстуальної відповідності. Дослідження соціальної роботи мають критичну позицію навіть у тому, що стосується цих ціннісних принципів. Дослідження мають допомогти нам побачити критичні моменти у нашій діяльності.

Переклад з англійської Тетяни Семигіної

Наукове життя академії

КРУГЛИЙ СТІЛ «ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМ ПІДГОТОВКИ ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ З СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ»

ROUND TABLE "INTRODUCTION OF PhD PROGRAMMES IN SOCIAL WORK"

16 травня 2017 року в Академії праці, соціальних відносин і туризму (АПСВТ) в форматі круглого столу працювали представники кафедр вищих навчальних закладів, що ліцензували освітні програми підготовки докторів філософії зі спеціальності «Соціальна робота». Цей захід був покликаний започаткувати активнішу взаємодію представників професійної спільноти задля визначення ключових проблем запровадження нових освітніх програм та обговорення шляхів їх розв'язання. Роботу круглого столу було поєднано з розширеним засіданням підкомісії 231 «Соціальна робота» Науково-методичної комісії з охорони здоров'я та соціального забезпечення (НМК 12) сектору вищої освіти Науково-методичної ради МОН України. Отже, окрім чотирьох основних доповідей, представлених Тетяною Семигіною, Оленою Карагодіною, Оленою Чуйко та Оксаною Бойко, учасники ознайомились з проектом стандарту підготовки докторів філософії зі спеціальності 231 «Соціальна робота», узагальненим головою підкомісії Сергієм Шандрюком.

Всі матеріали Круглого столу розміщено на веб-сторінці АПСВТ: https://www.socosvita.kiev.ua/round_table_16_05_17

On May 16th, 2017 representatives of the educational institutions that licensed educational programmes for the preparation of PhD in Social Work had round table discussions at the Academy of Labour, Social Relations and Touris (ALSRT). This event was intended to initiate a more active interaction of representatives of the professional community in order to identify key issues for the introduction of new educational programs and discuss ways to resolve them. The work of the round table was combined with the expanded session of Subcommittee 231 "Social Work" of the Scientific and Methodological Commission on Health and Welfare (NMC 12) of the Higher Education Sector of the Scientific and Methodological Council of the Ministry of Education and Science of Ukraine. Consequently, in addition to the four main reports presented by Tetyana Semigina, Olena Karagodina, Olena Chuiko and Oksana Boyko, the participants got acquainted with the draft standard for Doctors of Philosophy training on specialty 231 "Social Work", summed up by the head of the Sub-Commission Serhiy Shandruk.

All materials of the round table are posted on the ALSRT website: https://www.socosvita.kiev.ua/round_table_16_05_17

Інформація про рукопис

Надійшов до редакції:

1.07.2017

Рецензований:

21.07.2017

Прийнятий до друку:

1.08.2017

Роботу круглого столу відкрила презентація проректора з наукової роботи Академії праці, соціальних відносин і туризму **Тетяни Семигіної** «Програми підготовки докторів філософії - виклик для університету?», яка окреслила нормативний контекст і низку проблемних аспектів підготовки докторів філософії в українських ВНЗ, акцентуючи увагу на потребі в якнайшвидшому затвердженні стандартів і паспорту спеціальності, реєстрації наукових (фахових) видань, порядку створення та функціонування спеціалізованих наукових рад, запровадженні етичного регламентування досліджень у соціальній роботі тощо.

В процесі обговорення її виступу постали такі питання:

- Чи можна вважати, що поняття «аспірант» і «здобувач ступеня доктор філософії» є тотожними?
- Чи обов'язковим є затвердження теми дисертаційного дослідження здобувача ступеня доктора філософії разом із затвердженням Вченою радою його індивідуального плану (протягом двох місяців з моменту зарахування на навчання)?
- Яким чином відбуватиметься етична експертиза проектів дисертаційних досліджень за відсутності етичних комісій (комітетів з етики) з соціальної роботи?
- Яким чином і в який термін регламентуватиметься питання діяльності Спеціалізованих рад, в яких захищатимуться дисертації слухачів програм підготовки докторів філософії?

У дискусії взяв участь голова підкомісії 231 «Соціальна робота» Науково-методичної ради МОН України, професор Тернопільського національного економічного університету **Сергій Шандрук**, висловивши думку, що низка цих проблемних моментів асоційована з підготовкою стандартів всіх рівнів вищої освіти. За словами директора департаменту вищої освіти МОН, на сьогодні низка означених питань розглядається Міністерством, вони не є до кінця вирішеними. Протягом літа планується затвердження стандартів. Для кожного стандарту передбачено кілька етапів експертиз, у тому числі громадське обговорення. Стандарт підготовки бакалавра соціальної роботи пройшов громадське обговорення і процедури експертиз, очікується його затвердження. Проект стандарту освітньої підготовки магістра соціальної роботи розроблений, його громадське обговорення почнеться після розміщення на сайті МОН. Міністерство готує типову форму всіх освітніх програм і рекомендації щодо розроблення стандартів докторів філософії, зокрема, стосовно наукової частини. Передбачається, що МОН делегує повноваження з розробки паспорта наукової спеціальності НМК. Для захисту дисертацій докторів філософії планується створення одноразових рад.

Доповідь завідувачки кафедри соціальної роботи та практичної психології Академії праці, соціальних відносин і туризму **Олени Карагодіної** «Аналітичний огляд програм підготовки докторів філософії з соціальної роботи» окреслила такі напрями подальшої дискусії:

- Як затвердження стандартів підготовки докторів філософії з соціальної роботи впливатиме на навчання та дослідження слухачів, набраних за «старими» програмами?
- Чи мають ліцензіати обговорювати зміст науково-дослідної частини програми і оцінювати в кредитах окремі види науково-дослідної діяльності здобувачів?
- Як визначити спільну позицію щодо методології досліджень незалежно від «спеціалізації» програми?
- Як запобігти розбіжностям паспорту спеціальності та компетентностей (результатів навчання) програми підготовки докторів філософії з соціальної роботи?

В процесі обговорення доповіді висловлено наступні точки зору. 1. Не варто прагнути абсолютної уніфікації програм підготовки докторів філософії, оскільки програми різних кафедр відображають їхню історію, унікальність і наявність різних шкіл та підходів в соціальній роботі як науці та навчальній спеціальності. 2. Розвиток програм підготовки докторів філософії з соціальної роботи, зокрема, питання про методологію досліджень в соціальній роботі асоційоване зі змістом паспорта наукової спеціальності, який має обговорюватись у широкому колі представників кафедр (шкіл) соціальної роботи. 3. Нагальною проблемою діяльності значної частки кафедр – ліцензіатів є збереження окремого напрямку підготовки «соціальна педагогіка», оскільки приєднання соціальної педагогіки до напрямку «соціальна робота» є штучним. 4. На думку представників МОН, «відновлення» соціальної педагогіки як окремого напрямку підготовки є економічно не обґрунтованим.

Виступ завідувачки кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Олени Чуйко** був присвячений висвітленню Концепції підготовки

докторів філософії з соціальної роботи у КНУ імені Тараса Шевченка. Учасники відзначили, що слід вітати ідею університету пропонувати слухачам програм підготовки докторів філософії з соціальної роботи вибіркові дисципліни, що викладаються на інших кафедрах та факультетах університету. В процесі дискусії було висловлено пропозицію розпочати обговорення методології дисертаційних досліджень в колі представників усіх кафедр, маючи на меті можливість використання різних методологічних підходів та методів, відповідних предмету, завданням дослідження та традиціям кожної кафедри. Завідувачка кафедри соціальної роботи Київського національного університету імені Тараса Шевченка Леся Люта звернула увагу аудиторії на те, що в основу обговорення паспорту спеціальної «соціальна робота» може бути покладений паспорт спеціальності 19.00.05 - соціальна психологія; психологія соціальної роботи. Також зазначено потребу професійної спільноти в отримання можливості зареєструвати періодичні видання як «фахові» з соціальної роботи.

В ході обговорення доповіді старшого викладача Школи соціальної роботи Національного університету «Києво-Могилянська академія» Оксани Бойко «Зміст професійної підготовки фахівців на національних докторських програмах із соціальної роботи у Великій Британії» учасники круглого столу, зокрема, звернули увагу на таке:

- у Великій Британії є система підготовки керівників докторських програм, що дозволяє забезпечувати високу якість дисертаційних досліджень і постійний професійний розвиток науковців;
- на розвиток освітніх програм, визначення актуальних напрямів досліджень впливають як практики (Професійна спілка соціальних працівників), так і академічна спільнота (Асоціація Шкіл соціальної роботи);
- останній тренд підготовки докторів філософії у Великій Британії - розвиток так званих професійних докторантів, тобто здійснення дисертаційних досліджень практиками соціальної роботи.

Презентуючи Проект стандарту освітньої підготовки докторів філософії з соціальної роботи Сергій Шандрук повідомив, що цей документ розроблявся відповідно до рекомендацій МОН, які насправді мають не рекомендаційний, а вказівний статус. Відтак розробники мали використовувати певні жорсткі визначення, навіть якщо й не були зовсім з ними згодні. Також Сергій Шандрук закликав представників кафедр соціальної роботи детальніше ознайомитись з Проектом стандарту і надіслати свої рекомендації щодо змін або уточнень певних формулювань.

В процесі обговорення презентації учасники ще раз звернулись до питання про те, що стандарт освітньої підготовки докторів філософії з соціальної роботи має бути пов'язаний з паспортом цієї наукової спеціальності. Учасники Круглого столу констатували, що цей документ є надзвичайно важливим для становлення соціальної роботи в Україні як науки, в тому числі, для розвитку освітньо-наукових програм підготовки докторів філософії. Для його розробки доцільно використати наявні напрацювання, зокрема, паспорта наукових спеціальностей «соціальна психологія, психологія соціальної роботи» і «соціальна педагогіка» - з їх критичним переосмисленням. Було висловлено думку, що ліцензіати мають консолідувати зусилля для обговорення проекту цього документу, щоб за потреби представити свої напрацювання органу, уповноваженому МОН.

На завершення роботи учасники Круглого столу домовились про таке:

- 1) розробити проект паспорту наукової спеціальності «соціальна робота»;
- 2) підготувати і провести наступну зустріч представників кафедр — ліцензіатів програм підготовки докторів філософії з соціальної роботи, орієнтовний термін - осінь 2017 року.

Ініціаторами наступної зустрічі визнано кафедру соціальної реабілітації та соціальної педагогіки, кафедру соціальної роботи КНУ імені Тараса Шевченка; кафедру соціальної роботи та практичної психології АПСВТ.

Матеріал підготувала Олена Карагодіна

ОГОЛОШЕННЯ ПРО КОНКУРС ПРАЦЬ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

ANNOUNCEMENT ABOUT THE CONTESTS FOR YOUNG RESEARCHERS

Академія праці, соціальних відносин та туризму оголошує конкурс наукових праць молодих науковців на тему «Роль фінансового сектора у досягненні сталого розвитку: Європейський досвід та можливості його впровадження у національну практику».

Конкурс проводиться в рамках реалізації проекту «The EU Financial Sector as a Driver for Sustainable Development: European Integration, Policy Reform and Networked Economy Perspectives» грантової програми ЄС «ЕРАЗМУС+» (номер проекту 575275-EPP-1-2016-1-UA-EPPJMO-MODULE).

Подані на конкурс праці мають розкривати сучасний стан та перспективи фінансового сектора ЄС або фінансового сектора України у контексті оцінки можливостей впровадження європейського досвіду в Україні, можуть бути присвячені також порівняльному аналізу та оцінці наслідків євроінтеграції та завдань, що стоять перед фінансовим сектором України, у цьому процесі.

Рекомендовані тематичні напрями:

- * Сучасний фінансовий сектор ЄС: структура, модель управління, тенденції розвитку, виклики та суперечності, реформування фінансового нагляду та регулювання, роль фінансового сектора ЄС в забезпеченні сталого розвитку.
- * Посилення інтеграційних процесів в європейському фінансовому середовищі: об'єднання ринків капіталу, розвиток банківського союзу.
- * Фінансові послуги для мережевої економіки, інноваційні фінансові технології: досвід країн ЄС.
- * Нові інструменти для фінансування сталого розвитку в ЄС та різні аспекти їх практики: проектне фінансування, ринок соціально-відповідальних інвестицій, краудфандинг, фінансова підтримка соціального підприємництва, стартапів, фінансування малого та середнього бізнесу, корпоративна соціальна відповідальність банківського та фінансового бізнесу.
- * Розвиток європейської банківської системи та її потенціал у забезпеченні сталого розвитку.
- * Забезпеченні стійкості у фінансовому секторі України: сучасний стан та перспективи розвитку банківських та небанківських фінансових установ, їх проблеми та перспективи у контексті європейської інтеграції, шляхи переорієнтації на забезпечення сталого розвитку економіки України, уроки й можливості впровадження досвіду ЄС для фінансового сектора України.

Учасниками можуть бути:

- * Молоді науковці, що мають вищу освіту, віком до 35 років (одноосібні праці або у співавторстві не більше трьох осіб) **або**
- * Кандидати наук незалежно від віку, якщо вони отримали науковий ступінь протягом останніх п'яти років.

Етапи конкурсу:

- * Перший етап: 1 вересня - 31 грудня 2017 р. — подання авторами конкурсних робіт
- * Другий етап: 1 січня 2017 р. - 28 лютого 2018 р. - рецензування робіт та їх розгляд конкурсною комісією.
- * Третій етап: березень 2018 р. - підбиття підсумків конкурсу, визначення переможців.

Відзначення учасників:

- * **Всі учасники, чії роботи відповідають вимогам конкурсу, отримають сертифікат про участь у міжнародному проекті «The EU Financial Sector as a Driver for Sustainable Development: European Integration, Policy Reform and Networked Economy Perspectives».** Такий сертифікат важливий як для отримання наукових ступенів, так і для здобуття вчених звань.

* **Всі учасники** отримають можливість **безкоштовно взяти участь у круглому столі** «Впровадження кращих практик ЄС для створення сталого фінансового сектора України» (березень-квітень 2018 р.) з врученням сертифікатів про участь.

* **3 переможці** отримають можливість **безкоштовно опублікувати свою наукову статтю**, подану на конкурс, у науковому фаховому журналі «Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму»¹ (2018 р.)

* **5 переможців** отримають можливість **апробації своїх наукових досліджень у навчальний процес вищого навчального закладу 4 рівня акредитації** – Академії праці, соціальних відносин і туризму з отриманням відповідного офіційного підтвердження. Учасники зможуть провести лекцію/майстер-клас/семинар для студентів Академії під час занять з навчального курсу «Фінансовий сектор ЄС як каталізатор сталого розвитку: європейська інтеграція, реформи та перспективи мережевої економіки» (2018 р.).

* **7 переможців** отримають можливість безкоштовно взяти участь у міжнародній науковій конференції з публікацією тез доповідей («Фінансовий сектор ЄС та сталий розвиток: європейський досвід, стратегічні орієнтири для України», березень-червень 2019 р.)

Для участі у конкурсі до 31 грудня 2017 р. необхідно надати:

1) конкурсну наукову роботу, що відповідає вимогам, наведеним у додатку 1. Роботу надсилати на електронну адресу finsectoreu@socosvita.kiev.ua з приміткою «Робота на конкурс_Іваненко І.І.»;

2) авторську декларацію: бланк розміщено тут - <http://bit.ly/2oDJcQN> (сканований варіант підписаної автором/авторами декларації);

3) Інформацію про автора/авторів (подати електронну заявку за посиланням: <https://goo.gl/forms/JaUjUyhUmaNETLwf1>)

За додатковою інформацією звертатися до керівника проекту Гуляєвої Людмили Петрівни за телефоном: (050) 411-48-12, (044) 526-12-79. E-mail: finsectoreu@socosvita.kiev.ua або glp2002@ukr.net

1 Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму – наукове фахове видання, засноване у 1998 р. свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21787-1168ПР від 21.12.2015 р. ISSN: 2519-4704. Входить до Переліку фахових видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата економічних наук (наказ МОН України від 07.10.2016 р. № 1222) та з юридичних наук (Наказ МОН України від 22.12.2016 №1604). Індексуються GoogleScholar, РИНЦ, ResearchBib, Directory of Research Journals Indexing. Веб-сторінка журналу: <https://www.socosvita.kiev.ua/publishing/bulletin>

ВИМОГИ ДО СТАТЕЙ, ЩО ПОДАЮТЬСЯ НА КОНКУРС

Структура:

* Стаття має містити розділи: постановка проблеми (вступ); аналіз досліджень і публікацій (теоретичне обґрунтування роботи); методологія дослідження (мета та методи дослідження); виклад основного матеріалу; висновки. Назви розділів просимо виділяти напівжирним шрифтом.

* *Мова статті* – українська, російська, англійська.

Анотації:

* *Анотацію українською* (якщо текст російською мовою – то анотація подається російською) до 600 знаків зі стислим викладом, ключових результатів дослідження. Відомості, що містяться в заголовку статті, не повинні повторюватися в тексті анотації. Рекомендовано будувати більшість речень за зразком: «Виявлено ...», «Встановлено ...», «З'ясовано ...», «Оцінено вплив ...», «Охарактеризовано закономірності ...» або таким чином, щоб були віддзеркалені саме результати дослідження.

* *Анотація англійською мовою* (2000-4000 тисячі знаків) повинна містити назву роботи, інформацію про автора, виклад методології та результатів дослідження.

* Кожна анотація повинна супроводжуватися *ключовими словами* (5-7 слів), жодне з яких не має дублювати слова з назви статті.

Вимоги до оформлення цитувань та списку літератури:

* Обов'язковими є посилання у тексті на використані джерела, серед яких має бути як мінімум 2 наукові праці європейських вчених та /або статистичних даних ЄС та/або статті у наукових європейських журналах. У цілому список літератури повинен включати не менше 10 джерел, бажано, щоб частина їх була видана не раніше як 5 років тому. Слід уникати посилань на підручники та навчальні посібники.

* Посилання на джерело будь-яких використаних статистичних даних є обов'язковим.

* Перелік літературних джерел слід розташувати за алфавітом після тексту статті з підзаголовком *Перелік літератури і джерел інформації* і подати мовою оригіналу.

* Посилання на літературу в тексті слід подавати за таким зразком: [7, с.123], де 7- номер джерела за списком, 123 – сторінка. Посилання на декілька джерел одночасно робити таким чином: [1; 4; 8] або [2, с.32; 9, с.48; 11, с.257].

* Оформлення посилань за стандартом ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні вимоги та правила складання», який набув чинності у 2017 р.

* Якщо автор використовує матеріали зі своїх попередніх робіт, то потрібне посилання на власні опубліковані праці (самоциткування).

Технічні вимоги:

* Статтю оформлюють як окремий документ в текстовому редакторі MS Word (Файл статті повинен містити прізвище першого автора «Робота на конкурс_Іванов І.І.doc» (або docx).

* Обсяг основного тексту (без анотацій, ключових слів, списку літератури) – від 20 тис. до 35 тис. знаків (з пробілами).

* Вимоги до параметрів тексту: формат аркуша – А4 (210х297 мм), поля – 2 см, розмір символа (кегель) - 14, шрифт – Times New Roman, інтервал - 1,5.

* До статті наводиться УДК (у лівому верхньому куті).

* Таблиці та рисунки повинні бути пронумеровані. Табличні матеріали розміщують у тексті безпосередньо після першого згадування про них. Рисунки нумерують у порядку їх обговорення в тексті.

* Таблиці не можуть займати більше однієї сторінки тексту. У статті рекомендується мати не більше чотирьох таблиць. Якщо автор використовує малюнки та таблиці, то кількість таких елементів не може бути більшою, як шість.

* Усі елементи тексту у зображеннях (графіках, діаграмах, схемах), якщо це можливо, повинні мати гарнітуру Times New Roman.

* Усі графічні матеріали мають бути якісно і чітко відображені у чорно-білому варіанті. Прохання не використовувати графічні матеріали скановані або взяті з Інтернету і вставлені в документи Word, а також графічні матеріали з робіт інших авторів. У статті не може бути більше чотирьох графічних матеріалів.

* Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених в Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel.

* Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

Всі матеріали проходять перевірку на унікальність. У разі виявлення плагіату робота знімається з конкурсу.

Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму

Головний редактор — Т.В. Семигіна
Комп'ютерна верстка — ФОП Самсон О.М.

Підписано до друку 15 вересня 2017 р.

Формат видання — А4. Друк цифровий.
11,57 ум. друк. арк.
Наклад - 100 прим.
Ціна договірна.

Видавництво «Академія праці, соціальних відносин і туризму»
Свідоцтво КВ № 21787-11687ПР від 21.12.2015 р.
м. Київ, Кільцева дорога, 3-А, Київ-187,
МСП, 03187, Україна, тел./факс (044) 526-15-45; e-mail: edit@socosvita.kiev.ua

Надруковано: ФОП Самсон О.М.
Свідоцтво В01 №566073 від 04.11.2002 р. тел. 050-355-21-20